

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ФРАНЦЕН Юрій Ігорович

УДК 351.74:342.7 (477)

ДИСЕРТАЦІЯ

УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ
ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Спеціальність: 281 – публічне управління та адміністрування

Галузь знань: 28 – публічне управління та адміністрування

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Ю.І. Францен

Науковий керівник:

доктор наук з державного
управління, професор
Наталія БОНДАРЧУК

Дніпро - 2026

АНОТАЦІЯ

Францен Ю.І. Удосконалення організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в Україні. – Кваліфікаційна праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 28 – «Публічне управління та адміністрування» за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». Дніпровський державний аграрно-економічний університет, Дніпро 2026.

Дисертаційна робота присвячена вирішенню важливого наукового завдання, що полягає в теоретичному узагальненні, визначенні особливостей та розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в Україні.

У першому розділі наукової роботи проаналізовано суть та структурні елементи організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в Україні. Розкрито термінологію, визначено основні поняття шляхом уточнення змісту поняття «організаційно-правовий механізм захисту прав і свобод людини». Встановлено, що структурними елементами організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини виступають конституційні основи, законодавче забезпечення, інституційна структура, процедурні гарантії, міжнародні механізми, контроль і нагляд. Окреслено роль уповноважених органів влади у формуванні механізму захисту прав і свобод людини в Україні, яка є критично важливою для забезпечення ефективної реалізації правових норм та дотримання міжнародних стандартів. Обґрунтовано комплексну концепцію формування інтегрованого механізму захисту прав і свобод людини в Україні, яка охоплює багатовимірний підхід до взаємодії різних органів й інститутів, що забезпечують реалізацію та захист прав і свобод та включає в себе не тільки юридичні та організаційні аспекти, але й важливий елемент координації між ними та залучення міжнародних стандартів для забезпечення належного захисту прав і свобод

на всіх рівнях.

Наголошено, що роль методичних підходів до оцінки ефективності організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в Україні полягає в забезпеченні системного аналізу того, як діють інститути публічного управління, правозахисні організації та громадські інститути. Визначено методичні підходи до оцінки ефективності організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в Україні, шляхом інтеграції правового, соціологічного, інституційного, моніторингового, міжнародного підходів, а також підходу на основі індикаторів ефективності, що дозволяє всебічно оцінити діяльність інститутів публічного управління, які забезпечують реалізацію прав і свобод людини та розкрити нові аспекти механізмів захисту прав і свобод людини в контексті сучасних умов.

У другому розділі здійснена оцінка організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в Україні. Зазначено, що організаційно-правовий механізм захисту прав і свобод людини в Україні зазнав позитивних змін, зокрема через реформи судової системи, створення антикорупційних органів і органів інституту Омбудсмена. Виявлено, що загальна тенденція свідчить про покращення доступу до правового захисту, зростання активності громадян у пошуку юридичних засобів для захисту своїх прав, але водночас і збереження певних проблем з ефективністю деяких інститутів, таких як звернення до міжнародних організацій чи корупція в правоохоронних органах. Відмічено, що недержавні інституції є важливою складовою організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в Україні, хоча вони не є інститутами публічного управління, їхня діяльність доповнює державний механізм, які відіграють важливу роль у підтримці та забезпеченні прав і свобод людини. Встановлено взаємозв'язок і взаємну зумовленість щодо основних причин, які підкреслюють значущість недержавних інституцій у механізмі захисту прав і свобод людини.

Наголошено, що поява міжнародного організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини була зумовлена розширенням

міжнародно-правового співробітництва, яке почалося після другої світової війни. Констатовано, попри те, що міжнародний організаційно-правовий механізм захисту прав і свобод людини залишається одним із найефективніших правозахисних просторів у світі. Систематизовано напрями організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини за позитивним міжнародним досвідом, що орієнтовані на багатоканальну систему та спрямовані на: запровадження ефективних механізмів моніторингу та контролю за дотриманням прав і свобод людини; використання міжнародних стандартів у національному законодавстві; розвиток незалежних інституцій, відповідальних за захист прав і свобод людини; посилення співпраці з міжнародними місіями та правозахисними організаціями.

В третьому розділі наведено основні напрями вдосконалення організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в Україні. Встановлено, що органи внутрішніх справ відіграють важливу роль у механізмі захисту прав і свобод людини через свою діяльність, спрямовану на забезпечення правопорядку та громадської безпеки. Обґрунтовано підходи до вдосконалення організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в діяльності органів внутрішніх справ. Зроблено висновок, що принцип пріоритету прав і свобод людини пов'язаний з домінуванням правового підходу у всіх сферах суспільного життя.

Сформульовано напрями удосконалення організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в Україні у контексті реформування та дослідження сфер життєдіяльності суспільства. З'ясовано, що модернізація структури органів публічної влади має ґрунтуватися на переосмисленні повноважень у контексті забезпечення рівноваги між управлінськими функціями та ефективними правозахисними інструментами. Виявлено, що збереження застарілої вертикальної моделі управління, де відповідальність сконцентровано виключно у вищих ланках, а механізми громадського контролю є формальними, не завжди відповідають сучасним

викликам демократичного розвитку. У цьому зв'язку перегляд і трансформація організаційно-правової структури публічної влади є не лише актуальною умовою, а й стратегічною передумовою підвищення довіри до державних інститутів, посилення ефективності управління та забезпечення реального захисту прав і свобод людини.

Ключові слова: публічне управління, права людини, організаційно-правовий механізм, механізми державного управління, інститути публічного управління, забезпечення прав і свобод людини, захист, основоположні свободи, національна правова система, інституційні механізми, правові гарантії, оптимізація, ефективність, європейські стандарти.

ANNOTATION

Francen Yu. Improving the organizational and legal mechanism for the protection of human rights and freedoms in Ukraine. – Qualification scientific work on the right of a manuscript.

Thesis for the scientific degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 28 – «Public management and administration» in the specialty 281 – «Public Management and Administration». - Dnipro State Agrarian and Economic University, Dnipro 2026.

The dissertation is devoted to solving an important scientific task, which consists in theoretical generalization, identification of features and development of practical recommendations for improving the organizational and legal mechanism for the protection of human rights and freedoms in Ukraine.

The first section of the research analyzes the essence and structural elements of the organizational and legal mechanism for the protection of human rights and freedoms in Ukraine. The terminology is disclosed, and the main concepts are defined by clarifying the content of the concept of «organizational and legal mechanism for the protection of human rights and freedoms». The author establishes that the structural elements of the organizational and legal mechanism

for the protection of human rights and freedoms are the constitutional framework, legislative support, institutional structure, procedural guarantees, international mechanisms, control and supervision. The author outlines the role of the authorized bodies of power in the formation of the mechanism for the protection of human rights and freedoms in Ukraine, which is critical for ensuring effective implementation of legal norms and compliance with international standards. The author substantiates a comprehensive concept of forming an integrated mechanism for the protection of human rights and freedoms in Ukraine, which covers a multidimensional approach to the interaction of various bodies and institutions ensuring the realization and protection of rights and freedoms and includes not only legal and organizational aspects, but also an important element of coordination between them and the involvement of international standards to ensure proper protection of rights and freedoms at all levels.

It is emphasized that the role of methodological approaches to assessing the effectiveness of the organizational and legal mechanism for protecting human rights and freedoms in Ukraine is to ensure a systematic analysis of how public administration institutions, human rights organizations, and public institutions operate. Methodological approaches to assessing the effectiveness of the organizational and legal mechanism for protecting human rights and freedoms in Ukraine have been identified by integrating legal, sociological, institutional, monitoring, and international approaches, as well as an approach based on effectiveness indicators, which allows for a comprehensive assessment of the activities of public administration institutions that ensure the realization of human rights and freedoms and reveals new aspects of mechanisms for protecting human rights and freedoms in the context of modern conditions.

The second section assesses the organizational and legal mechanism for the protection of human rights and freedoms in Ukraine. The author notes that the organizational and legal mechanism for the protection of human rights and freedoms in Ukraine has undergone positive changes, in particular, due to the reform of the judicial system, establishment of anti-corruption bodies and the

Ombudsman institution. It is found that the general trend indicates an improvement in access to legal protection, an increase in the activity of citizens in seeking legal remedies to protect their rights, but at the same time, certain problems with the effectiveness of some institutions, such as appeals to international organizations or corruption in law enforcement agencies, remain. It is noted that non-governmental institutions are an important component of the organizational and legal mechanism for the protection of human rights and freedoms in Ukraine, although they are not state bodies, their activities complement the state mechanism and play an important role in supporting and ensuring human rights and freedoms. The author establishes the interrelation and mutual conditionality of the main reasons that emphasize the importance of non-state institutions in the mechanism of protection of human rights and freedoms.

It is emphasized that the emergence of the international organizational and legal mechanism for the protection of human rights and freedoms was due to the expansion of international legal cooperation which began after the Second World War. It is stated that despite the fact that the international organizational and legal mechanism for the protection of human rights and freedoms remains one of the most effective human rights spaces in the world. The author systematizes the areas of the organizational and legal mechanism for the protection of human rights and freedoms based on positive international experience, which are focused on a multi-channel system and are aimed at: introducing effective mechanisms for monitoring and controlling the observance of human rights and freedoms; using international standards in national legislation; developing independent institutions responsible for the protection of human rights and freedoms; and strengthening cooperation with international missions and human rights organizations.

The third section provides the main directions for improving the organizational and legal mechanism for the protection of human rights and freedoms in Ukraine. It is established that internal affairs bodies play an important role in the mechanism of protection of human rights and freedoms through their activities aimed at ensuring law and order and public safety. The author

substantiates the approaches to improving the organizational and legal mechanism for the protection of human rights and freedoms in the activities of internal affairs bodies. It is concluded that the principle of priority of human rights and freedoms is associated with the dominance of the legal approach in all spheres of public life.

The author formulates the directions of improvement of the organizational and legal mechanism for the protection of human rights and freedoms in Ukraine in the context of reforming and studying the spheres of society's life. It is found that the modernization of the structure of public authorities should be based on a rethinking of powers in the context of ensuring a balance between managerial functions and effective human rights instruments. It is found that the preservation of the outdated vertical model of governance, where responsibility is concentrated exclusively in the top levels and the mechanisms of public control are formal, does not always meet the current challenges of democratic development. In this regard, the revision and transformation of the organizational and legal structure of public authorities is not only an urgent condition, but also a strategic prerequisite for increasing trust in state institutions, strengthening the efficiency of governance and ensuring real protection of human rights and freedoms. The author outlines the prospects for optimizing the structure and powers of public administration entities in the field of protection of human rights and freedoms, taking into account the European standards of «good governance» and the current challenges of digital transformation.

Key words: public administration, human rights, organizational and legal mechanism, mechanisms of public administration, public administration institutions, ensuring human rights and freedoms, protection, fundamental freedoms, national legal system, institutional mechanisms, legal guarantees, optimization, efficiency, European standards.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Бондарчук Н.В., Францен Ю.І. Теоретичні основи механізму

захисту прав людини в системі публічного управління. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2025 № 1. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2025.1.8>. *Особистий внесок автора (0,4 д. а.): визначення механізму прав людини в системі публічного управління, визначеного його складові та систематизовано принципи функціонування. (0,74 д.а.).*

2. **Францен Ю.І.** Організаційно-правові засади захисту прав і свобод людини в Україні: сучасний стан та перспективи. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2025. № 9. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2156.2025.9.27%20> (0,71 д. а.).

3. **Францен Ю.І.** Розвиток інституційно-правових засад функціонування суб'єктів публічного управління у сфері захисту прав і свобод людини. Національні інтереси України. 2025. № 12(17). С.1475-1484 DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-12\(17\)-1475-1484](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-12(17)-1475-1484) (0,7 д. а.).

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав та у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз

4. Bondarchuk-Ladna O., Puzyrna N., Dzeveliuk A., Berestovskyi I., **Francen Yu.** Cooperation of Governmental Institutions and Advocacy Associations Within the Framework Of The Fundamental Freedoms: Conceptual Perspective. Journal of Law and Political Science. 2025. Vol. 47. P. 229-254 <https://drive.google.com/file/d/14AodkBgrtwfze6EAAOXladdr2y3E3rBSZ/view>

Особистий внесок автора (0,4 д. а.): розробка теоретико-методологічних положень та практичних рекомендацій щодо співпраці державних інститутів і адвокаційних асоціацій у забезпеченні фундаментальних свобод.). (1,5 д. а.).

Публікації за матеріалами конференцій

5. **Францен Ю.І.** Теоретичні основи механізму захисту прав і свобод людини в Україні. Актуальні проблеми економіки, управління та маркетингу в аграрному бізнесі: Матеріали II міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, м. Дніпро, 05-06 жовтня 2023 р. ДНІПРО, ДДАЕУ, 2023. С. 337-

339 (0,12 д.а.)

6. **Францен Ю.І.** Реалізація механізму захисту прав і свобод людини в Україні: Соціально-економічний розвиток і безпека України: стан та перспективи: матеріали міжвузівської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих вчених, м. Львів, 22.03.2024 р. (0,12 д.а.)

7. **Францен Ю.І.** Механізми захисту прав і свобод людини в аграрному секторі України: сучасні виклики та перспективи розвитку. Актуальні проблеми економіки, управління та маркетингу в аграрному бізнесі: матеріали III Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, м. Дніпро, 03-04 жовтня 2024 р. Дніпро, ДДАЕУ, 2024. С. 245-246 (0,12 д.а.)

8. **Францен Ю.І.** Класифікація прав і свобод громадян, що реалізуються у публічному управлінні. Розвиток форм і методів сучасного менеджменту в умовах глобалізації: Матеріали 12-ї Всеукраїнської наук.-практ. конф. – Дніпро, 8-9.11.2024: тези доповідей. – Дніпро: Поліграфічний відділ ДДАЕУ, 2024. – С. 127-128 (0,12 д.а.)

9. **Францен Ю.** Удосконалення організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини. Розвиток форм і методів сучасного менеджменту в умовах глобалізації: Матеріали 13-ї Всеукраїнської наук.-практ. конф. – Дніпро, 8-9.11.2025: тези доповідей. – Дніпро: Поліграфічний відділ ДДАЕУ, 2025. С. 196-198 (0,12 д.а.)

ЗМІСТ

ВСТУП	13
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ	22
1.1. Суть та структурні елементи організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в Україні	22
1.2. Роль спеціально уповноважених органів влади щодо формування механізму захисту прав і свобод людини в Україні	39
1.3. Методичні підходи до оцінки ефективності організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в Україні	54
Висновки до розділу 1	69
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ	72
2.1. Сучасний стан організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в Україні	72
2.2. Аналіз діяльності недержавних правозахисних інституцій у механізмі захисту прав і свобод людини в Україні	87
2.3. Оцінка організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини: міжнародний досвід для України	99
Висновки до розділу 2	112
РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ	115
3.1. Удосконалення організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в Україні в діяльності органів внутрішніх справ	115
3.2. Удосконалення організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в Україні у контексті реформування та дослідження сфер життєдіяльності суспільства	134

3.3. Оптимізація структури та повноважень суб'єктів публічного управління у сфері захисту прав і свобод людини	153
Висновки до розділу 3	166
ВИСНОВКИ	169
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	173
ДОДАТКИ	195

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Законодавство України щодо прав і свобод людини відповідає високим міжнародно-правовим стандартам. Основний закон держави відображає демократичну концепцію взаємовідносин між людиною і державою, де людина визнається найвищою соціальною цінністю. Це змінює баланс і роль структурних елементів правового статусу громадянина, акцентуючи увагу на його правах і свободах, а не на обов'язках. Проте сучасний правовий статус громадян України характеризується слабким соціально-правовим захистом. Недостатньою гарантованістю прав і свобод, та браком необхідних забезпечуючих механізмів. Нині в Україні існує гостра потреба в реальній можливості здійснення та захисту прав людини. Для цього необхідне створення правового механізму, який забезпечить реальне втілення задекларованих прав і свобод, ставши гарантією дієвості передбачених Конституцією прав, свобод та обов'язків.

Згідно з принципом верховенства права, проголошеним у ст.8 Конституції України, важливим є існування правових законів і обов'язок державної влади є гарантування конституційних прав і свобод людини. Державна влада здійснюється на основі розподілу на законодавчу, виконавчу й судову гілки, забезпечується рівність усіх суб'єктів права перед законом і судом, а також відповідальність держави перед особою, а не лише особи перед державою. Принцип визначає важливість людини, її життя, здоров'я, честі, гідності недоторканості та безпеки. У контексті реалізації концепції верховенства права та міжнародних стандартів прав людини в Україні стає актуальним наповнення реальним змістом прав і свобод людини, проголошених в Конституції України. Важливо, щоб ці права та свободи мали реальний, а не декларативний характер. «Реальність прав і свобод громадян» розкривається через систему взаємопов'язаних матеріальних і процесуальних аспектів механізму їх забезпечення.

Актуальність проблеми також полягає у визначенні ролі держави та її інститутів, зокрема органів внутрішніх справ, у забезпеченні прав і свобод людини, меж її втручання та відповідальності. Органи внутрішніх справ, як частина системи виконавчої влади, найбільш наближені до населення за обсягом компетенції. Їх діяльність регулюється вимогою законності, яка перебуває в межах верховенства права і полягає у недопущенні свавілля щодо людини. Вони зобов'язані дотримуватися принципу «заборонено все, що прямо не дозволено законом». У цьому контексті стають важливими процедури виконання правових норм з охорони і захисту прав і свобод людини органами внутрішніх справ, що вимагає з'ясування особливостей професійної діяльності кожного з їх підрозділів у цих процесах. Органи внутрішніх справ мають відповідальні завдання в умовах орієнтації України на вступ до Європейського Союзу. Серед них провідними є підвищення авторитету та престижу їх працівників серед населення, перетворення їх на справжніх слуг народу, готових вчасно прийти на допомогу і повністю гарантувати захист прав і свобод громадянам України. Аналогічно, в діяльності інших інститутів публічної влади існує безліч актуальних питань щодо дотримання законодавства про права та свободи людини в Україні. Відповіді на ці питання повинні безумовно ґрунтуватися на відповідності високим міжнародно-правовим стандартам.

Формування організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини залишається важливою проблемою в українській державно-управлінській науці та суміжних дослідницьких напрямках, як на теоретичному, так і на практичному рівнях та відповідно є предметом дослідження низки науковців, зокрема таких, як Алмаші М. М. [1], Аракелян М.Р. [4], Безпалова О.І. [9], Белєвцева В.В. [11, 12], Білоус О.В. [15], Васільєва Л.М. [23-25], Войтович П.П. [28, 29], Гришко О.М. [36], Жовнірчик Я.Ф. [3], Єсімов С.С. [46, 47], Козюбра М.І. [71, 72], Коломєць Ю.О. [75-77], Криштанович [81-82], Негодченко О.В. [104-106], Оніщенко Н.М. [112], Пильгун Н.В. [121], Рощук М.В. [122], Ткачук Н. І. [169],

Філіпська Н.О. [174] та інші.

Низка науковців у своїх дослідженнях розглядали особливості організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини на позитивний міжнародний досвід, а саме: Бочарова Н. В. [18], Веннікова В.В. [26], Єгорова В.С. [41], Книш В.В. [63], Князькова Л.М. [65], Маринів І.І., Мохончук П.С. [90], Матяшова М. В. [97], Січкач В. О. [158], Сурай І.Г. [162-164], Шуміло І.А. [187] та інші.

Питання щодо удосконалення організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в Україні розглядалися у наукових роботах таких дослідників, як Єльнікова М.О. [45], Львова Є. О. [88], Опольська Н. М. [114], Сидорчук Ю. М. [156], Сурай І.Г. [162-164], Сущенко В. М. [165] та інші.

Однак, в умовах глибоких соціально-економічних змін у сфері публічного управління та активного оновлення законодавчої бази особливої актуальності набуває потреба у подальшому удосконаленні організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в Україні. Недостатньо розробленими залишаються питання чіткої координації дій між державними інституціями, ефективності механізмів реалізації рішень Уповноваженого з прав людини, практичного забезпечення доступу громадян до правосуддя, а також системного контролю за дотриманням прав людини на регіональному рівні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження проведено в межах науково-дослідної роботи Дніпровського державного аграрно-економічного університету, зокрема за темою: «Розвиток управлінського консалтингу та дорадництва для посилення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств та забезпечення збалансованого розвитку соціально-економічних систем на регіональному та місцевому рівнях» (державний реєстраційний номер 0121U009893), у межах якої автором сформульовано напрями удосконалення організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в Україні у

контексті реформування та дослідження сфер життєдіяльності суспільства.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є теоретичне обґрунтування напрямів і розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в Україні.

Досягнення зазначеної мети зумовило необхідність вирішення таких завдань:

- розкрити термінологію, визначення основних понять та ролі спеціально уповноважених органів влади щодо формування механізму захисту прав і свобод людини в Україні;
- визначити методичні підходи до оцінки ефективності організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в Україні;
- охарактеризувати сучасний стан організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в Україні;
- систематизувати напрями організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини за позитивним міжнародним досвідом;
- обґрунтувати підходи до вдосконалення організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в діяльності органів внутрішніх справ;
- сформулювати напрями удосконалення організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в Україні у контексті реформування та дослідження сфер життєдіяльності суспільства;
- окреслити перспективи оптимізації структури та повноважень суб'єктів публічного управління у сфері захисту прав і свобод людини.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають в процесі реалізації організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в Україні.

Предметом дослідження є удосконалення організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в Україні.

Методи дослідження. У межах досягнення мети й реалізації

дослідницьких завдань у роботі використано різноманітні методи наукового пізнання, що включають як загальнотеоретичні, так і спеціальні наукові підходи, які забезпечили всебічність, логічність і системність даного дослідження. *Абстрактно-логічний метод* застосовувався при формуванні мети і завдань наукового дослідження. *Аналітико-монографічний* використовувався для вивчення наукових джерел, законодавчих та інших нормативно-правових актів, а також практики формування організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини. За допомогою *гносеологічного методу* розкрито теоретичну природу організаційно-правового механізму, його взаємозв'язок з категоріями прав і свобод людини, публічного управління та соціальної справедливості (п.1.1). Із використанням *логіко-семантичного методу* було уточнено апарат дослідження, зокрема поняття «організаційно-правовий механізм захисту прав і свобод людини» (п.1.1). Для дослідження ролі та функцій уповноважених органів у системі захисту прав і свобод людини (п.1.2), а також обґрунтування підходів до вдосконалення організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в діяльності органів внутрішніх справ (п.3.1) був застосований *інституційно-функціональний метод*. *Метод системного підходу (системного аналізу)* застосовано для: оцінки взаємодії між різними державними інститутами, правоохоронними органами та громадськістю, а також впливу цих органів на формування ефективної правової системи (п.1.2); для оцінки організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в Україні (п.2.1, 2.2). *Порівняльний метод та метод систематизації* дозволили провести зіставлення національного механізму захисту прав і свобод з відповідним механізмом, який функціонує у зарубіжних країнах (п.2.3). *Ситуаційний аналіз* надав можливість вивчити конкретні кейси, які демонструють прогалини, ефективність та сформулювати напрями удосконалення організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в Україні у контексті реформування та дослідження сфер життєдіяльності суспільства (п.3.2). *Метод систематизації та класифікації*

реалізувався для визначення перспективи оптимізації структури та повноважень суб'єктів публічного управління у сфері захисту прав і свобод людини (п.3.3).

Інформаційну базу дослідження склали нормативно-правова база України, що охоплює всі рівні публічного управління, наукові дослідження вітчизняних і зарубіжних авторів, офіційні вебресурси, а також результати власного емпіричного аналізу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в теоретичному узагальненні, окресленні специфіки визначенні нових підходів в удосконаленні організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в Україні. Основні наукові результати дослідження, що мають елементи новизни, зводяться до такого:

удосконалено:

- методичні підходи до оцінки ефективності організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в Україні, шляхом інтеграції правового, соціологічного, інституційного, моніторингового, міжнародного підходів, а також підходу на основі індикаторів ефективності, що дозволяє всебічно оцінити діяльність інститутів публічного управління, які забезпечують реалізацію прав і свобод людини та розкрити нові аспекти механізмів захисту прав і свобод людини в контексті сучасних умов;

- підходи до формування організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в діяльності органів внутрішніх справ, які передбачають комплексність та включають реформування правоохоронної системи з акцентом на інтеграцію міжнародних стандартів та норм, концепцію професіоналізації правоохоронців через запровадження нових програм підвищення кваліфікації, які враховують етичні норми та стандарти взаємодії з громадянами, застосування новітніх технологій для покращення прозорості та підзвітності правоохоронних органів, розвиток механізмів громадського контролю має супроводжуватися налагодженням партнерських відносин між органами внутрішніх справ і суспільством, що сприятиме

підвищенню рівня довіри до правоохоронних органів та формування правової культури в суспільстві;

- організаційно-правовий механізм захисту прав і свобод людини в Україні у контексті реформування та дослідження сфер життєдіяльності суспільства передбачає інтеграцію підходів до створення цифрових платформ для координації інститутів публічного управління, громадських організації та міжнародних інститутів у сфері соціального захисту, впровадження онлайн-ресурсів для економічних спорів і електронного судочинства, децентралізації захисту економічних прав на місцевому рівні, інтеграції еколого-економічних прав в умовах війни та вдосконалення механізму захисту права на освіту через персоналізовані освітні екосистеми, що забезпечить більш ефективний, доступний та прозорий захист прав і свобод людини;

дістали подальшого розвитку:

- понятійно-категоріальний апарат теорії державного управління шляхом уточнення змісту поняття «організаційно-правовий механізм захисту прав і свобод людини» як цілісна система взаємопов'язаних правових норм, інститутів, процедур та організаційних структур, які спрямовані на забезпечення, захист та реалізацію прав і свобод людини та включає як державні, так і недержавні інституції, процедурні механізми і контрольні заходи, які забезпечують правовий порядок та справедливість через створення, впровадження і контроль за дотриманням правових стандартів, а також надання правової допомоги та підходи до визначення ролі спеціально уповноважених органів у формуванні комплексної концепції інтегрованого механізму захисту прав і свобод людини в Україні, яка охоплює багатовимірний підхід до взаємодії різних інститутів публічного управління, що забезпечують реалізацію та захист прав і свобод та включає в себе не тільки юридичні та організаційні аспекти, але й важливий елемент координації між ними та залучення міжнародних стандартів для забезпечення належного захисту прав і свобод на всіх рівнях;

- систематизація напрямів організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини за позитивним міжнародним досвідом, що орієнтовані на багатоканальну систему та спрямовані на: запровадження ефективних механізмів моніторингу та контролю за дотриманням прав і свобод людини; використання міжнародних стандартів у національному законодавстві; розвиток незалежних інституцій, відповідальних за захист прав і свобод людини; посилення співпраці з міжнародними місіями та правозахисними організаціями;

- перспективи оптимізації структури та повноважень суб'єктів публічного управління у сфері захисту прав і свобод людини з урахуванням європейських стандартів «good governance» та сучасних викликів цифрової трансформації, які базуються на: запровадженні інтегрованої цифрової платформи взаємодії між ключовими суб'єктами, інституціалізації участі громадянського суспільства через формалізовані дорадчі механізми; диференціації повноважень за рівнями управління (центральним, регіональним, місцевим); підвищенні ролі Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини через розширення функцій і зміцнення ресурсної автономії.

Практичне значення отриманих результатів полягає в практичному спрямуванні положень дисертації, які доведено до рівня конкретних пропозицій та рішень, що можуть бути використані на практиці, зокрема частину напрацювань реалізовано в прикладній діяльності адвокатського об'єднання «Бастіон Права» (Довідка б/н від 05.12.2025 р) та освітній діяльності Дніпровського державного аграрно-економічного університету (Довідка №44-11-1100 від 04.12.2025 р); Чорноморського національного університету імені Петра Могили (Довідка б/н).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати, представлені у дисертації, отримані автором особисто.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційної роботи апробовані на науково-практичних конференціях,

зокрема: Актуальні проблеми економіки, управління та маркетингу в аграрному бізнесі (м. Дніпро, 5-6 жовтня 2023 року); Соціально-економічний розвиток і безпека України: стан та перспективи (м. Львів 22 березня 2024 року); Актуальні проблеми економіки, управління та маркетингу в аграрному бізнесі (м. Дніпро, 3-4 жовтня 2024 року); Розвиток форм і методів сучасного менеджменту в умовах глобалізації (м. Дніпро, 8-9 листопада 2024 року); Розвиток форм і методів сучасного менеджменту в умовах глобалізації (м. Дніпро, 8-9 листопада 2025 року).

Публікації. За результатами досліджень опубліковано 9 наукових праць, серед яких: 3 статті у наукових фахових виданнях України, 1 стаття у наукових виданнях інших держав; 5 тез доповідей на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях.

Обсяг і структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел, 5 додатків. Загальний обсяг дисертації складає 195 сторінок, з них 172 сторінки основного тексту, який містить 5 таблиць та 9 рисунків на 11 сторінках, список використаних джерел налічує 201 найменування.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

1.1. Суть та структурні елементи організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в Україні

Інститут прав і свобод людини є ключовим елементом будь-якої правової системи. Це складне і багатогранне поняття відображає не просто потенційні можливості, але й реальні права його носія. Що закріплені в конституції держави та інших нормативних актах.

У контексті розвитку демократії та дотримання прав і свобод людини, формування якісної та дієвої національної системи захисту постає одним із пріоритетних завдань держави. Права і свободи людини та гарантії їх дотримання стають основним змістом і напрямом діяльності нашої держави. Конституція України покладає на державу обов'язок запровадження та гарантування цих прав і свобод. На відміну від раніше існуючої концепції «Людина для держави», Конституція України 1996 року визначила обернений до попереднього принцип «Держава для людини». Відповідно до статті 3 Конституції України «...права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, яка відповідає перед людиною за свою діяльність» [78].

На переконання Лазаревої М.Д. у сучасному світі «...ступінь забезпеченості прав і свобод особи є ціннісним орієнтиром, який свідчить про досягнутий рівень демократії держави, яка повинна визнавати людину найвищою соціальною цінністю» [85].

Права людини є одним з найбільш обговорюваних термінів у сучасному правознавстві, і навколо цього поняття досі точаться активні

дебати серед вчених. Інтерес до концепцій прав людини можна легко пояснити у контексті соціально-економічних змін, що відбуваються в Україні.

Філософське осмислення прав і свобод людини з ліберально-гуманістичної точки зору пов'язують з ім'ям Іммануїла Канта. Він вважав, що найважливіша наука для людини – це та, яка розкриває її місце у світі і вчить, яким чином слід діяти, щоб залишатися істинною людиною. Кант активно підтримував ідею індивідуальної свободи та різко критикував розмежування між політикою, мораллю та правом. Він стверджував, що політика повинна підкорятися моральним і правовим принципам, відповідно до категоричних імперативів розуму про права і свободи людини. «Дійсна політика не може робити кроки, не присягнувши попередньо моралі. Право людини повинно вважатися священним, яких зусиль це не коштувало б державі» [57].

Природно-правова теорія стверджує, що права людини можуть мати як юридичну, так і моральну природу. Для оцінки і визначення обов'язковості реалізації таких прав необхідно встановити їхній зміст, керуючись критеріями справедливості, розумності та моральності цінностей. Лише за таких умов моральні вимоги можуть мати юридичну силу. Основна суть цієї теорії полягає в тому, що перелік конституційних прав не є остаточним (ч. 1 ст. 22 Конституції України) і може бути доповнений чи уточнений для захисту певних інтересів через правові механізми. Теорія також визначає, що права людини мають позадержавне походження і їхній зміст може бути визначений незалежно від чинного правопорядку.

Відповідно до Віденської декларації, прийнятої на Всесвітній конференції з прав людини, «усі права людини випливають з гідності та цінності самої людини, людина є центральним суб'єктом прав людини та основних свобод, а отже, має бути основним бенефіціаром і має брати активну участь у реалізації цих прав і свобод...» [200]. Ключове значення має положення, згідно з яким усі права людини є універсальними, неподільними,

взаємообумовленими та взаємопов'язаними.

Оніщенко Н. зазначає, що «забезпечення належного захисту прав людини та громадянина в Україні є важливим завданням держави і актуальним напрямом розвитку правової системи» [112].

Відмітимо, що захист прав і свобод людини є надзвичайно важливим явищем, що забезпечує автономний простір її стандартного, безперешкодного існування в людському суспільстві. Гарантія захисту прав і свобод людини є незамінним виявом поваги і елементарного визнання суспільства в цілому на адресу людини як особистості та її суверенітету. Із самої природи існування людини випливає безсумнівна зацікавленість кожного індивіда в тому, щоб його особистість була забезпечена в соціальній системі, в якій вона реалізує своє мінливе буття, максимально можливий ступінь захисту, характерні риси якої особливо високий рівень доступності, ефективності, функціональності, гнучкості та захисту, які можна описати як стовпи системи правового захисту, яка постійно розвивається.

Захистом прав і свобод людини є саме ці права та свободи, закріплені в міжнародних документах, Конституції держави та чинному законодавстві, і забезпечені відповідними заходами державного примусу, включаючи правосуддя [167]. Розширення цього об'єкту за рахунок включення до нього законних інтересів індивідів є виправданим за умови існування системного зв'язку між суб'єктивним правом та відповідним законним інтересом.

Крім об'єкта, в системі захисту прав і свобод людини важливу роль відіграє суб'єктивний склад осіб, залучених у ці правовідносини. Особа, яка потребує правового захисту, є досить чітко визначеною у своєму статусі. Натомість, визначити суб'єктивний склад осіб, які здійснюють правозахисну діяльність, а також ступінь їхніх прав і обов'язків правовому статусу людини, є значно складнішим завданням.

На початку зазначимо, що основним гарантом прав і свобод людини є Конституція України (1996 р.). у розділі II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» закріплено широкий спектр прав:

1. Особисті права. До них належать право на «життя, повагу до гідності, свободу та особисту недоторканість, недоторканість житла, таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної тощо, свободу пересування та вільний вибір місця проживання» [78].

2. Політичні права. Конституція закріплює право на «свободу слова, свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації, мирні зібрання, участь в управлінні державними справами, звернення до інститутів публічного управління» [78].

3. Економічні, соціальні та культурні права. До цієї категорії належать право на «власність, працю, страйк, відпочинок, соціальний захист, охорону здоров'я, освіту» [78].

4. Екологічні права. Конституція також закріплює право на «безпечне життя і здоров'я довкілля, відшкодування завданої порушенням цього права шкоди» [78].

Згідно з дослідженнями «Що українці знають і думають про права людини», проведеним Фондом «Демократичні ініціативи» спільно з центром прав людини ZMINA виділено топ 10 найважливіших прав (рис.1.1).

Рис. 1.1. Топ 10 найважливіших прав в 2023 р., % [188]

Загальновідомий факт, що право на життя є беззаперечним лідером серед цінностей, які найбільше цінуються громадянами, отримавши 89,6% підтримки, що підтверджує базову екзистенційну значущість цього права для кожної людини, особливо в умовах зовнішніх загроз і нестабільності. На

другому місці стоїть право на свободу та особисту недоторканість, що відображає високу потребу людей у безпеці та захисті їхньої автономії. Наступні позиції займають соціально значущі права, такі як право на житло, право на справедливий суд та право на соціальне забезпечення. Меншою мірою оцінюються свобода думки, совісті, релігії та право на достатній життєвий рівень. Хоча ці права важливі, їхні показники свідчать про те, що базові потреби та фізична безпека мають пріоритет над духовними або матеріальними прагненнями в умовах воєнного сьогодення.

В процесі дослідження встановлено що найбільш важливими для прав людини є такі основні цінності (табл.1.1).

Таблиця 1.1

Основоположні цінності
найбільш важливі для прав людини в Україні, % [188]

Основоположні цінності	2016 р.	2018 р.	2020 р.	2023 р.
Свобода	80	86	84	91
Безпека	72	67	64	79
Справедливість	70	70	43	76
Гідність	64	63	60	71
Рівність	57	58	57	63
Відповідальність	49	52	57	58
Вільний розвиток особистості	55	52	53	55
Патріотизм	38	32	38	54
Порядок	44	46	48	50
Законослухняність	48	41	48	50
Мораль	44	40	43	41
Матеріальна забезпеченість	45	41	47	38
Толерантність	25	28	31	33

Аналіз змін у пріоритетних основоположних цінностей серед українців у період 2016-2023 рр. демонструє важливі тенденції, які відображають трансформацію суспільної свідомості в умовах соціально-економічних і політичних змін, включаючи повномасштабну війну. Найсуттєвіше зростання показала цінність свободи, яка завжди була ключовою для українців, яка у воєнний 2023 р. її підтримка сягнула 91%, що є найвищим показником за

аналізований період. Це свідчить про прагнення людей до незалежності та можливості самореалізації навіть у складних умовах. Значно зросли й такі цінності як безпека (до 79%) та справедливість (з 43% до 76%), що може бути пояснено зростанням усвідомленості важливості захисту та справедливого ставлення в умовах війни та кризових викликів. Цінність патріотизму також суттєво посилилася, зрісши з 38% до 54%, що, на нашу думку, є природно в контексті боротьби за національну незалежність і згуртованість суспільства. Інші цінності, такі, як гідність, рівність, відповідальність, також демонструють зростання, що вказує на формування більш усвідомленого ставлення до соціальної згуртованості та взаємоповаги.

Водночас такі цінності, як мораль і матеріальна забезпеченість, втратили частину своїх важливості. Матеріальна забезпеченість, яка традиційно займала високу позицію в пріоритетах, знизилася з 45% до 38%, що може бути пов'язано із переосмисленням значення матеріальних благ на тлі загальнонаціональної боротьби за виживання та право на свободу. Аналогічно цінність моралі знизилася (не значно до 41%), що може свідчити про тимчасове зміщення акценту на більш практичні та екзистенційні питання.

Таким чином, у 2023 р. в українському суспільстві спостерігається виразний акцент на свободі, безпеці, справедливості та патріотизмі, що відображає пріоритети, обумовлені воєнними та соціальними реаліями. Ця динаміка підтверджує, що в кризові періоди суспільство переосмислює свої цінності, роблячи акцент на тих, які є критично важливими для національної єдності та подолання викликів.

Пропонуємо здійснити теоретичний аналіз наукових підходів до трактування поняття «організаційно-правовий механізм захисту прав і свобод людини».

Опольська Н. вказує, що саме термін «механізм» надає змогу проаналізувати забезпечення прав і свобод людини «як статичне явище, охарактеризувати його структуру, сукупність складових елементів, а також

висвітлити особливості його функціонування, охарактеризувавши динамічні процеси, які виникають внаслідок функціонування цього механізму» [114]. Також авторка переконана, що «охорона, реалізація і захист – це стадії механізму забезпечення прав і свобод людини, які виникають внаслідок функціонування його структурних елементів» [114].

Організаційно-правовий механізм захисту права і свободи людини і громадянина – це «встановлена і гарантована законом система забезпечення правового статусу особистості, що включає упорядковану діяльність інститутів публічного управління...спрямовану попередження, припинення і відновлення порушених прав і свобод» [7].

Як відмічає Лаврінович О.В. організаційно-правовий механізм захисту прав і свобод людини це сукупність правових норм, інститутів та процедур, які забезпечують ефективний захист прав та свобод людини, включаючи судовий захист, діяльність правоохоронних органів, а також систему національних і міжнародних інститутів захисту прав людини [84]. Відмітимо, що дане визначення в собі містить в основному юридичний аспект.

На переконання Мельничук С. М. основою механізму захисту прав і свобод людини є «нормативні акти, які опосередковують систему інститутів публічного управління шляхом визначення їх правового статусу, наділення відповідною компетенцією, порядку їх здійснення для ... захисту прав людини і громадянина» [100].

Недибалюк В.Д. відмічає, що це система взаємодії державних та недержавних інститутів, спрямована на забезпечення реалізації та захисту основних прав і свобод людини, що включає розробку законодавства, моніторинг його дотримання та надання правової допомоги [107].

Процик І. С., Кара Н. І. наголошують на соціально-правовому визначенні організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини, який передбачає комплекс соціальних та юридичних заходів, спрямованих на забезпечення правового захисту особистості від будь-яких порушень з боку держави, приватних осіб чи організацій, що включає діяльність

правозахисних організацій, адвокатів, а також механізми правової підтримки та допомоги [140].

На думку Радзієвська В. організаційно-правовий механізм захисту прав і свобод людини це сукупність державних і громадських інституцій, які забезпечують правовий захист і реалізацію прав та свобод особи через організацію правозахисних заходів, судовий захист, і контроль за дотриманням законодавства [144].

Якщо розглядати в міжнародно-правовому аспекті, то це система міжнародних договорів, конвенцій та угод, а також діяльність міжнародних організацій і судів, спрямованих на забезпечення дотримання прав і свобод людини на глобальному рівні.

На переконання Савенко М.Д. основу даного механізму складають «правові принципи, норми, умови, вимоги діяльності інститутів публічного управління, місцевого самоврядування, їх посадових осіб, громадян, які забезпечують дотримання, реалізацію і захист прав та свобод» [151]. Суценко В.М. наголошує на тому, що організаційно-правовий механізм захисту прав і свобод людини це «...комплекс взаємопов'язаних і взаємодіючих передумов, засобів та умов, які створюють належні юридичні і фактичні можливості для повноцінного здійснення кожним своїх прав і свобод» [165].

Відмітимо, що будь-яке право чи свобода людини, навіть зафіксоване в Конституції України, залишається лише формальним положенням, якщо не існує реальних гарантій для їх здійснення. Як відмічає Крижна В.В. однією з таких гарантій є «організаційно-правовий механізм забезпечення прав і свобод - система способів і факторів, що забезпечують необхідні умови реалізації та захисту всіх основних прав і свобод людини» [80].

Відмітимо, що організаційно-правовий механізм захисту прав і свобод людини є складною та багаторівневою системою, яка потребує постійного вдосконалення і адаптації до нових викликів і реалій сучасного суспільства.

Лаврінович О.В. виділяє наступні складові елементи організаційно-

правового механізму захисту прав і свобод людини «механізм реалізації; норми права, функціональним призначенням яких є регулювання суспільних відносин; механізм охорони; механізм захисту; механізм відновлення» [84]. Як зауважує Негодченко О.В., механізм забезпечення прав і свобод людини передбачає наявність таких елементів «правові норми та нормативно-правові акти як форми їх вираження; індивідуально-правові документи; юридичні факти; правові відносини; суб'єктивні права і юридичні обов'язки; форми й методи організації здійснення суб'єктивних прав і юридичних обов'язків» [104].

Львова Є.О. наголошує на таких елементах даного механізму: конституційні засади, адже Конституція виступає основним гарантом прав і свобод людини, встановлюючи принципи, на яких базується правова система держави; правове регулювання, через відповідні закони і нормативно-правові акти; інституційні механізми; судовий захист здійснюється через судову систему, яка надає можливість захисту порушених прав і свобод через незалежні та неупереджені суди; процедурні гарантії [88].

Цікавою видається думка Козюбри М.І. щодо доповнення структурного елемента організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини, таким елементом як правова культура, яка передбачає формування та підтримку правової свідомості суспільства, що включає освітні програми, просвітницьку діяльність, а також підвищення правової обізнаності громадян щодо їх прав і механізмів захисту [72].

Циганенко А.А. характеризує особливості та структурні елементи механізму захисту прав і свобод виділяє «гарантії здійснення прав та свобод людини; юридичні елементи механізму реалізації; процес практичного втілення можливості та необхідності; умови й фактори такого процесу [185].

Таким чином, організаційно-правовий механізм захисту прав і свобод людини – це цілісна система взаємопов'язаних правових норм, інститутів, процедур та організаційних структур, які спрямовані на забезпечення, захист та реалізацію прав і свобод людини та включає як державні, так і не

недержавні інституції, процедурні механізми і контрольні заходи, які забезпечують правовий порядок та справедливість через створення, впровадження і контроль за дотриманням правових стандартів, а також надання правової допомоги.

Ми ж переконані на важливості інтеграції цих елементів у єдину систему, що дозволить забезпечити дієвий захист прав і свобод людини (рис. 1.3). Також підкреслимо на необхідності удосконалення структурних елементів організаційно-економічного механізму захисту прав і свобод людини відповідно до сучасних викликів та міжнародних стандартів прав і свобод людини.

Конституція України є головним законом держави, який встановлює базові принципи захисту прав і свобод людини. Це найвищий юридичний документ, що має пряму дію та пріоритет над іншими законами і нормативно-правовими актами. Конституція визначає основні права, свободи і обов'язки людини і громадянина, а також закладає фундамент для їх правового захисту в державі.

Наголосимо, що Конституція України не лише визначає права і свободи, але й встановлює принципи їх захисту. Можемо виділити найважливіші:

- принцип верховенства права, вважається основоположним, який гарантує, що всі закони і рішення інститутів публічного управління повинні відповідати Конституції. Це також означає, що права людини захищаються від порушень з боку будь-яких інститутів чи посадових осіб;

- принцип рівності перед законом. Конституція гарантує рівність усіх громадян перед законом, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мови або інших ознак;

- принцип незмінності прав і свобод забезпечує, що конституційні права і свободи людини не можуть бути скасовані чи обмежені іншими законами чи нормативно-правовими актами;

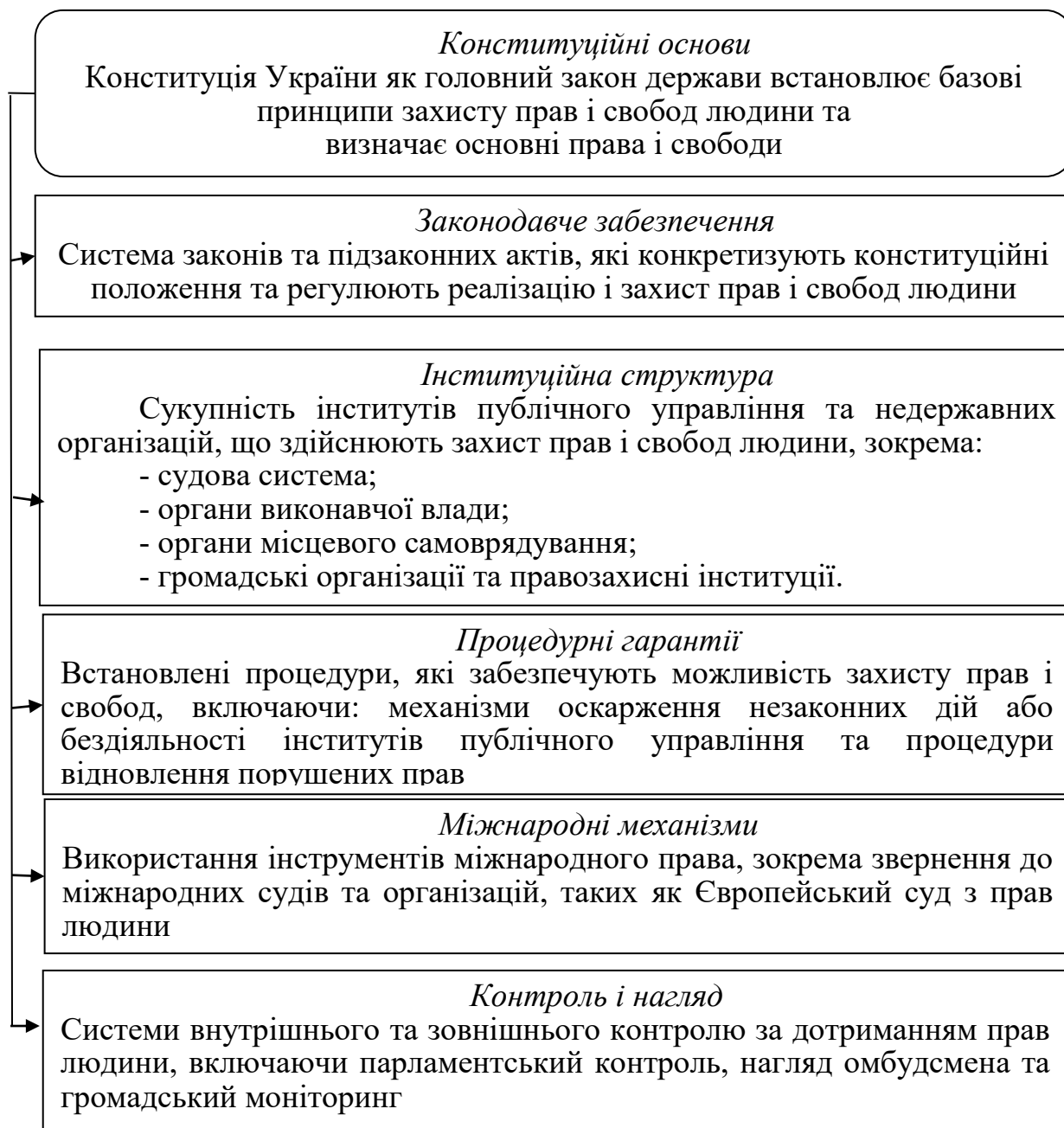

Рис. 1.2. Структурні елементи організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини

- принцип невідчужуваності прав і свобод наголошує на тому, що права і свободи людини є невідчужуваними та належать кожному від народження. Це означає, що ці права не можуть бути відібрані чи відмовлені державою або іншими особами.

Наголошено, що Конституція встановлює, що кожен має право на

захист своїх прав і свобод у судовому порядку [78]. Як зазначають Кіцул Ю.С., Лиса Р.О. це включає право на оскарження в суді будь-яких рішень, дій чи бездіяльності інститутів публічного управління, місцевого самоврядування, посадових та службових осіб [60]. Крім того, кожен має право звернутися до Уповноваженого Верховної Рад України з прав людини для захисту своїх прав, а також, після вичерпання національних засобів захисту, звернутися до відповідних міжнародних судових установ або органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Відмітимо, що поряд з цим Конституція також передбачає, що права і свободи людини можуть бути обмежені лише законом і тільки в інтересах національної безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я, моральності або захисту прав і свобод інших людей. Такі обмеження повинні бути пропорційними, необхідними і не перевищувати меж визначених Конституцією.

Ми погоджуємося з Негодченко О.В., яка наголошує на тому, що Конституція України не лише визначає основні права і свободи людини, але й встановлює комплексний організаційно-правовий механізм її захисту, забезпечуючи верховенство права, рівність перед законом, судовий захист, і гарантуючи дотримання прав людини на всіх рівнях державної влади [105].

Що стосується законодавчого забезпечення прав і свобод людини в Україні то це є однією з ключових складових правової системи країни. Воно включає систему законів та підзаконних актів, що конкретизують положення Конституції України та регулюють практичну реалізацію і захист прав і свобод людини. Відмітимо, що це багаторівнева система, яка охоплює регіональні, національні та міжнародні правові акти, забезпечуючи ефективне правове регулювання у різних сферах суспільного життя. При цьому ця система формує основу для захисту і реалізації прав і свобод громадян у різних сферах життя, сприяючи створенню правової держави і суспільства, де дотримуються та захищаються основні принципи людини.

З приводу інституційної структури, яка здійснює захист прав і свобод

людини, то вона складається з кількох основних компонентів, включаючи державні та недержавні інститути. Кожен з них має свою специфічну роль та функції, які спрямовані на забезпечення і дотримання прав людини.

Наголосимо, що процедурні гарантії також є важливою складовою захисту прав і свобод людини, оскільки вони забезпечують чіткий механізм для реагування на порушення, оскарження незаконних дій або бездіяльності інститутів публічного управління, а також відновлення порушених прав.

Якщо розглядати механізми оскарження незаконних дій або бездіяльності інститутів публічного управління, то Пильгун Н.В., Роцук М.В. виділяють на початковому етапі, адміністративне оскарження, на якому особа може звернутися до вищого органу або посадової особи в адміністративному порядку для оскарження рішення, дій чи бездіяльності нижчестоящих інститутів публічного управління або чиновників. На наступному етапі громадянин може подати скаргу до органу, який вищий за той, що ухвалив рішення або вчинив дії, які оскаржуються. Наприклад, якщо порушення сталося на рівні районної адміністрації, скаргу можна подати до обласної адміністрації. Також існують апеляційні комісії, це спеціальні комісії, які створюються для розгляду адміністративних скарг і вирішення конфліктів між громадянами та інститутів публічного управління [121].

Одним з найбільш потужних механізмів захисту прав і свобод людини є судове оскарження, яке передбачає можливість звернення до суду для перегляду рішень, дій або бездіяльності інститутів публічного управління. Також громадяни можуть звертатися до адміністративних судів для оскарження рішень інститутів публічного управління та місцевого самоврядування, якщо вони вважають, що їхні права порушені. При цьому якщо порушення відбулося внаслідок дій, які не підлягають адміністративному розгляду (наприклад, в кримінальних справах), громадяни можуть подати заяву до загальних судів.

Сидорчук Ю. М. наголошує на тому, що якщо всі національні засоби правового захисту виявилися неефективними, особа може звернутися до

міжнародних судових органів [156]. До прикладу це можуть бути, Європейський суд з прав людини, Комітет ООН з прав людини (цей інститут розглядає індивідуальні скарги на порушення прав і свобод людини у випадках, коли держава підписала відповідний факультативний протокол) та ін.

Однією із складових процедурних гарантій є процедури відновлення порушених прав. Вони можуть бути у вигляді реституції, яка передбачає повернення особи до стану, який існував до порушення її прав, наприклад, відновлення в правах або інших форм; відновлення майнових прав, якщо було незаконно відібране майно, суд може ухвалити рішення про його повернення законному власнику; відновлення на роботі, у випадку незаконного звільнення працівника, суд може зобов'язати роботодавця поновити працівника на посаді з відшкодуванням заробітної плати за час вимушеного прогулу.

Також Бедь В.В., Пайда О.М., Лаврентьєв Ю.Г. виділяють компенсацію, тобто якщо реституція не можлива або недостатня, потерпілий може отримати грошову компенсацію за завдану шкоду, може бути матеріальною або моральною; реабілітацію, процедура, яка передбачає повне відновлення прав особи, яка була незаконно засуджена або зазнала інших серйозних порушень; гарантії неповторення порушень, які включають вжиття заходів для того, щоб аналогічні порушення не відбулися в майбутньому [8].

На думу Белєвцева В.В., публічне визнання або вибачення можуть бути частиною процесу відновлення порушених прав, що допомагає у відновленні репутації потерпілого та сприяє справедливості [11].

Виділимо деякі інші важливі процесуальні гарантії, одна з ключових гарантій у будь-якому процесі це право на захист, що передбачає можливість особи мати адвоката або іншого представника для захисту своїх прав у суді чи перед адміністративними органами. Для тих, хто не має фінансових можливостей оплатити адвоката, держава зобов'язана забезпечити надання

безкоштовної юридичної допомоги.

І на останок зазначимо, що всі людини мають право на справедливий суд, це фундаментальне право, яке включає такі елементи:

- незалежність і безсторонність суду, тобто суд має бути незалежним від інших гілок влади і діяти без упереджень;
- презумпція невинуватості, особа вважається невинною, поки її вина не буде доведена у встановленому законом порядку;
- право на оскарження, можливість подати апеляцію на рішення суду вищого рівня;
- право на участь у процесі, це гарантує, що особа має право брати активну участь у будь-якому процесі, який впливає на її права, включаючи можливість надавати докази, ставити питання свідкам, висловлювати свої аргументи.

Таким чином, процедурні гарантії є основою ефективного захисту прав і свобод людини. Вони забезпечують не лише можливість реагування на порушення прав, але й встановлюють механізми для їх відновлення та запобігання подібним порушенням у майбутньому. Ці гарантії включають різноманітні правові процедури, що забезпечують справедливість, відшкодування шкоди та неповторення порушень.

Міжнародні механізми захисту прав і свобод людини є важливим інструментом для забезпечення справедливості та відновлення порушених прав, особливо коли національні засоби правового захисту виявляються недостатніми. Використання інструментів міжнародного права дозволяє громадянам і державам звертатися до міжнародних судів, комітетів та організацій.

Контроль і нагляд за дотримання прав і свобод людини є важливими механізмами забезпечення законності та захисту прав і свобод людини [27]. Вони включають різні системи та інституції, які стежать за дотриманням прав і свобод людини з боку інститутів публічного управління, а також сприяють їх відновленню у разі порушення.

Системи внутрішнього та зовнішнього контролю за дотриманням прав і свобод людини складають комплексну інфраструктуру, що включає парламентський контроль, нагляд омбудсмена, громадський моніторинг та міжнародний нагляд [59]. Кожен з цих механізмів відіграє важливу роль у забезпеченні дотримання прав і свобод людини, реагуванні на порушення та забезпеченні правової підзвітності інститутів публічного управління. Ці системи доповнюють одна одну, створюючи надійний захист для прав і свобод людини.

Доцільним є доповнення дослідження аналізом проблем функціонування організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини з урахуванням правового режиму воєнного стану, запровадженого відповідно до Конституції України та Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Воєнний стан об'єктивно зумовлює необхідність тимчасового обмеження окремих прав і свобод, однак такі обмеження мають здійснюватися виключно на підставі законодавчих норм, бути пропорційними, обґрунтованими та відповідати принципам верховенства права. У цих умовах особливої актуальності набуває проблема забезпечення балансу між інтересами національної безпеки та необхідність збереження фундаментальних прав людини.

Як зазначає Криштанович С.В. однією з ключових проблем функціонування організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в період воєнного стану є розширення дискреційних повноважень інститутів публічного управління. Збільшення обсягу управлінських рішень, що приймаються в умовах оперативної необхідності, може створювати ризики надмірного втручання у права громадян, зокрема свободи пересування, права власності, трудових прав, свободи слова та мирних зібрань [81]. У таких умовах надзвичайно важливим є забезпечення ефективного парламентського, судового та громадського контролю за діяльністю суб'єктів владних повноважень, що дозволяє мінімізувати зловживання.

Окрему увагу слід приділити функціонуванню судової системи в умовах воєнного стану. Попри складні безпекові обставини, судовий захист залишається базовою гарантією відновлення порушених прав. Водночас обмежений доступ до судів у зонах активних бойових дій, переміщення судів, перевантаження судової системи та кадрові проблеми ускладнюють реалізацію права на справедливий суд, що потребує вдосконалення механізмів дистанційного судочинства, цифровізації процесів, забезпечення безперервності роботи судів і гарантування процесуальних прав учасників провадження.

Важливою проблемою є також забезпечення прав внутрішньопереміщених осіб, військовослужбовців, осіб, які перебувають на тимчасово окупованих територіях, та інших вразливих категорій населення. Організаційно-правовий механізм має враховувати специфіку їхнього правового статусу, необхідність спрощених процедур доступу до адміністративних і соціальних послуг, компенсаційних механізмів та відновлення порушених майнових і соціальних прав. У цьому контексті зростає роль координації між інститутами публічного управління, органами місцевого самоврядування та міжнародними організаціями.

Крім того, на глибоке переконання Кавун А.Ю. в умовах воєнного стану особливого значення набуває міжнародний вимір захисту прав людини. Україна залишається учасником основних міжнародних договорів у сфері прав людини, зокрема Рада Європи та системи ООН, що передбачає збереження міжнародних стандартів навіть за умов надзвичайних обставин. Водночас дерогація від окремих зобов'язань повинна здійснюватися у суворій відповідності до міжнародного права та бути належним чином обґрунтованою [56].

Отже, сучасні умови, зокрема воєнний стан, істотно трансформують функціонування організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини, загострюючи питання пропорційності обмежень, ефективності контролю, доступності правосуддя та координації між інституціями. Це

зумовлює необхідність подальшого наукового осмислення проблем практичної реалізації прав людини в кризових умовах та вдосконалення нормативно-правових і організаційних засад їх гарантування.

1.2. Роль спеціально уповноважених органів влади щодо формування механізму захисту прав і свобод людини в Україні

Забезпечення прав і свобод людини здійснюється через численні механізми, які функціонують як на національному, так і на міжнародному рівнях. У кожній державі система захисту прав і свобод людини формується відповідно до її правової системи, політичного устрою, історичних і культурних особливостей. Міжнародні механізми, навпаки, базуються на універсальних принципах, які однаково застосовуються до всіх країн, незалежно від їхнього соціально-економічного розвитку, політичних переконань, релігійної належності, статі або інших ознак.

Національні механізми забезпечення прав і свобод людини відрізняються залежно від держави. Вони включають законодавчу базу, судову систему, правоохоронні органи, діяльність урядових та неурядових організацій, а також інші інститути які забезпечують реалізацію та захист прав і свобод громадян. У демократичних державах ці механізми зазвичай засновані на верховенстві права, що передбачає неухильне дотримання Конституції, гарантії незалежності судів і доступ до справедливого судового розгляду. У цьому контексті важливу роль відіграють органи конституційного контролю, що забезпечує дотримання основного закону держави.

Також національні особливості механізму захисту прав і свобод людини можуть включати специфічні підходи до вирішення соціальних, економічних чи політичних проблем. Наприклад, у деяких країнах значна увага приділяється захисту прав національних меншин, жінок або дітей. Інші

держави зосереджують свої зусилля на забезпеченні соціально-економічних прав і свобод, таких як право на працю, охорону здоров'я або освіту. Ці відмінності формуються під впливом внутрішньої політики, економічного стану, традицій і міжнародних зобов'язань кожної окремої країни.

Відповідно до «Національної стратегії у сфері прав людини», яка була затверджена Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021 «забезпечення пріоритетності прав і свобод людини є визначальним чинником у процесі формування та реалізації державної політики...створення дієвих механізмів їх реалізації щодо захисту прав»[133].

Як відмічає Мартинюк О.Г., що основою механізм забезпечення прав і свобод людини є «сукупність умов і вимог до діяльності інститутів публічної влади, місцевого самоврядування, їх посадових осіб, а також громадян, які сприяють дотриманню, реалізації та захисту прав і свобод» [94]. Ми погоджуємося з автором, що ефективність даного механізму значною мірою залежить від наявності незалежних інститутів публічної влади, які відповідають за моніторинг та контроль дотримання встановлених норм і стандартів. Такі інститути виконують важливу роль у забезпеченні законності та справедливості, контролюючи процеси забезпечення прав і свобод, а також перевіряючи, чи відповідають дії державних установ і посадових осіб вимогам, що визначають ці права. На переконання Бедь В.В., Пайда О.М., Лаврентьєв Ю.Г. «вся державно-владна діяльність має бути спрямована на подолання проблем захисту прав і свобод людини, що виступатиме своєрідним показником на життєздатність політико-правових реформ...» [8].

Водночас, незалежність таких інститутів є критично важливою для їх ефективності. Без незалежності вони можуть бути під впливом політичних чи економічних інтересів, що може знизити їх здатність захищати права і свободи громадян. З цієї причини для забезпечення високого рівня довіри до правоохоронної системи важливо, щоб інститути, які контролюють

виконання законів та стандартів, діяли без зовнішнього тиску і мали чітко визначені механізми відповідальності та порушення.

Як відмічає Гофман Ю.Б. механізм забезпечення прав і свобод людини здійснюється «системою органів, створених державою, а також інші інституції, які взаємодіють між собою для захисту прав і свобод людини» [35]. Водночас, наявність незалежних інституцій, які здатні контролювати діяльність інститутів публічної влади є важливою для ефективності цього механізму.

Для більш повного розуміння досліджуваного поняття необхідно визначити коло осіб, які беруть участь у цьому процесі. До них належать, по-перше, інститутів публічної влади, по-друге, недержавні правозахисні організації, і, по-третє, безпосередні носії суб'єктивних прав що підлягають захисту.

При розгляді інститутів публічної влади, відповідальних за захист прав і свобод людини, відмітимо, що в конституційно-правовій літературі переважає увага саме до правозахисної ролі держави. Однак такий підхід до дослідження механізму публічного захисту прав і свобод людини виглядає дещо неповним, оскільки він не враховує діяльність органів місцевого самоврядування, які не належать до системи державної влади. Будь-який інститут, до компетенції якого входить розгляд скарг щодо порушення прав і свобод людини, є суб'єктом правозахисної діяльності. Повноваження органів місцевого самоврядування у цій сфері чітко визначені Конституцією України [78] та відповідним законодавством (Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [137]). Крім того, суб'єктами правозахисної діяльності слід вважати інститути громадянського суспільства та самих громадян, які мають право захищати свої права та пов'язані з ними законні інтереси в межах дозволених законом.

Президент України відігріє особливу роль у системі гарантій захисту прав і свобод людини. Відповідно до ст. 102 Конституції України зафіксовано, що «Президент України є...гарантом прав і свобод людини і

громадянина» [78]. Як відмічає Романова А.А. «обов'язком Президента є сприяння формуванню ефективних механізмів контролю за дотриманням цих прав, а також забезпечення умов для їхньої реалізації на практиці» [150]. При цьому Президент має активно підтримувати ініціативи, спрямовані на вдосконалення законодавства та діяльності інститутів публічної влади, з метою гарантування верховенства права та захисту громадян від будь-яких порушень. Він також зобов'язаний створювати в суспільстві атмосферу нетерпимості до будь-яких форм дискримінації, утисків чи порушень прав і свобод. Зокрема, це включає контроль за роботою правоохоронних органів, підтримку незалежності судової системи та співпрацю з громадянським суспільством. Таким чином, Президент не лише виконує конституційні повноваження, але й забезпечує активну участь держави у формуванні справедливого і правового суспільства.

Верхова Рада України є вищим законодавчим органом і центральним елементом державної влади, який визначає правові засади функціонування держави та суспільства. Її ключовим завданням є прийняття законів, які регулюють правовий статус громадян, визначаючи їхні основні права, свободи та обов'язки, а також створюють механізми їх реалізації та захисту. Законотворча діяльність Верховної Ради спрямована на утвердження принципів рівності, справедливості та поваги до людської гідності, відповідно до національних і міжнародних стандартів прав і свобод людини. Окрім цього, парламент здійснює нагляд за виконанням законодавства, контролюючи діяльність органів виконавчої влади, місцевого самоврядування та інших інституцій, забезпечуючи верховенство права. Як відмічає Мельниченко Б.Б. важливою складовою роботи Верховної Ради є також «...ратифікація міжнародних договорів, які інтегрують Україну в глобальний правовий простір, а також розробка стратегій і програм розвитку, спрямованих на поліпшення добробуту громадян» [99]. При цьому Маринушкін А.Г. виділяє, що не менш важливою функцією «...щодо забезпечення захисту прав є установча функція, від того, наскільки

правильно, чітко, законно, оперативно здійснює ВРУ установчу функцію, залежить належний рівень забезпечення прав людини» [91]. Таким чином, Верховна Рада виступає ключовим гарантом законності, демократичності та захисту прав кожного громадянина України.

Значущу роль в організаційно-економічному механізмі захисту прав і свобод людини в Україні відіграє Кабінет Міністрів України, який є найвищим органом виконавчої влади та посідає ключове місце у реалізації державної політики, зокрема у сфері захисту прав і свобод людини. Він здійснює свою діяльність через відповідні міністерства, центральні органи виконавчої влади та місцеві адміністрації, забезпечуючи координацію їхніх дій та контроль за виконанням поставлених завдань. Кабінет Міністрів розробляє стратегії, програми та плани, спрямовані на захист громадян від порушень прав, забезпечення рівних можливостей для всіх і сприяння соціальній справедливості. Крім того, як відмічає Гришко О.М., «уряд відповідає за розробку нормативно-правових актів, які конкретизують реалізацію законів, ухвалених ВРУ, у практичній діяльності» [36]. Відмітимо, що у контексті прав людини КМУ забезпечує виконання міжнародних зобов'язань України, співпрацює з міжнародними організаціями, проводить моніторинг і аналіз ефективності державної політики у цій сфері. Констатуємо, що діяльність КМУ спрямована на створення умов, у яких права кожного громадянина будуть захищені, а їх реалізація стане невід'ємною частиною державного управління.

Що ж до міністерств та державних агентств то до них ми можемо віднести, наприклад Міністерство юстиції, Міністерство внутрішніх справ, Міністерство соціальної політики та інші, які займаються питаннями захисту прав людини у відповідних сферах. Поліція, прокуратура та інші служби, що відповідають за підтримання правопорядку, розслідування злочинів і забезпечення правової охорони громадян.

Важливу роль у механізмі забезпечення та захисті прав і свобод людини в межах своїх адміністративно-територіальних одиниць відіграють

місцеві державні адміністрації, які є органами виконавчої влади на місцях. Вони здійснюють свої повноваження відповідно до чинного законодавства України, забезпечуючи реалізацію державної політики у сфері прав і свобод людини на місцевому рівні. Серед основних завдань місцевих адміністрацій виділяють «моніторинг стану дотримання прав і свобод людини в регіоні, оперативне реагування на випадки їх порушення, а також взаємодія з правоохоронними органами, судами, громадськими організаціями та іншими установами для забезпечення ефективного захисту прав і свобод громадян» [20]. Також вони розглядають звернення громадян, пов'язані з порушенням їхніх прав, і вживають відповідних заходів для вирішення цих питань. Жильнікова Н.Д. вказує, що крім того, місцеві держадміністрації впроваджують «соціальні програми, спрямовані на підтримку найбільш вразливих категорій населення, зокрема людей з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб, багатодітних сімей ті інших груп» [48].

На нашу думку, важливою складовою інституційної структури є органи місцевого самоврядування, які займаються питаннями місцевого значення і також відповідають за дотримання прав і свобод людини на місцевому рівні, таких як забезпечення доступу до комунальних послуг, житла, освіти та охорони здоров'я тощо.

Ми підтримуємо думку Литвиненко І.Л. [87] з приводу того, що громадські організації та правозахисні інституції є важливими елементами інституційної інфраструктури захисту прав і свобод людини, оскільки вони працюють незалежно від держави і часто виступають на захист інтересів окремих груп або всього суспільства.

До прикладу, такі організації, як Amnesty International, Human Rights Watch, а також місцеві правозахисні групи, займаються моніторингом дотримання прав людини, наданням допомоги жертвам порушень та адвокацією змін в законодавстві.

Олійник А.Ю. зазначає, що громадські організації можуть бути присвячені захисту прав і свобод різних груп (наприклад, дітей, жінок,

етнічних меншин), наданню юридичної допомоги, проведенню освітніх програм щодо прав людини [111]. Охотнікова О.М., Арбич Я.О. виділяють незалежні дослідницькі центри, які аналізують стан дотримання прав людини, проводять дослідження та надають рекомендації щодо поліпшення ситуації [119].

Відмітимо, що забезпечення прав і свобод, а також законних інтересів людини і громадянина є однією з функцій, яка належить судовій гілці влади. Так, суди загальної юрисдикції та спеціалізовані суди є важливою складовою судової системи України, що забезпечують реалізацію та захист прав і свобод людини. Вони займаються розглядом справ, пов'язаних із порушенням прав громадян у різних правових площинах, таких як цивільне, кримінальне, адміністративне та інше судочинство.

Як відмічає Скрипнюк О. судова система відіграє центральну роль у захисті прав і свобод людини. Вона забезпечує правосуддя та виступає арбітром у спорах між державою і громадянами, а також між приватними особами [160].

Чорна С. виділяє загальні і спеціальні суди. Загальні включають суди першої інстанції (місцеві, окружні), апеляційні суди та Верховний суд. Вони розглядають цивільні, кримінальні, адміністративні та інші справи, що стосуються захисту прав людини. Спеціалізовані суди можуть включати, наприклад, господарські суди (для вирішення економічних спорів) та адміністративні (для розгляду адміністративних справ) [186].

Суди загальної юрисдикції охоплюють переважну більшість судових справ і здійснюють правосуддя щодо правовідносин між громадянами, державою та юридичними особами. До прикладу, у цивільних справах вони розглядають конфлікти, що стосуються захисту майнових і немайнових прав, сімейних чи трудових відносин. Як наголошує Князькова Л.М. «у кримінальному судочинстві суди забезпечують притягнення до відповідальності осіб, які скоїли злочини, водночас гарантують дотримання процесуальних прав обвинувачених» [65]. В адміністративних справах суди

вирішують спори між громадянами та інститутів публічної влади чи місцевого самоврядування, забезпечуючи контроль за законністю їхніх дій.

Спеціалізовані суди, такі як господарські чи адміністративні, займаються вирішенням специфічних категорій справ, що потребують вузькопрофільних знань. До прикладу, господарські суди розглядають спори між суб'єктами господарської діяльності, тоді як адміністративні суди спеціалізуються на вирішенні конфліктів із інститутами публічної влади. «Завдяки цьому система судів є більш ефективною та здатною оперативно реагувати на різні типи порушень» [71].

Звичайно не можемо не відмітити і про Конституційний суд який відповідає за забезпечення відповідності законодавства Конституції України. Він також може розглядати справи, що стосуються порушень прав людини, гарантованих Конституцією. Кожен громадянин має право звернутися до Конституційного Суду з конституційною скаргою у разі, якщо він вважає, що застосований у його справі закон або інший нормативно-правовий акт порушує його конституційні права.

Як констатує Коломоєць Ю.О. «Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції в країні, який відіграє ключову роль у забезпеченні верховенства Конституції України» [76]. Врешті-решт, його головне завдання полягає у перевірці відповідності законів, нормативно-правових актів та інших офіційних рішень основному закону держави. Пайда Ю. наголошує, що Конституційний Суд «самим фактом свого створення і діяльності покликаний гарантувати політичну і правову стабільність суспільного життя, надійно охороняти права і свободи громадян, захищати, а не засуджувати» [120].

При цьому відмітимо, що діяльність Конституційного Суду безпосередньо впливає на захист прав і свобод людини. Якщо закони чи акти інститутів публічної влади суперечать Конституції України, Конституційний Суд може визнати їх неконституційними, що автоматично припиняє їх дію. В такий спосіб, КСУ забезпечує правову визначеність та захищає громадян від

можливих порушень їхніх конституційних прав. Турянський Ю. І. відмічає, що КСУ «розглядає конституційні подання, зокрема від громадян, інститутів публічної влади чи громадських організацій, які стосуються питань конституційності законодавства або тлумачення Конституції» [171]. Підтримуємо думку автора, що це сприяє підвищенню правової культури та забезпеченню належного захисту прав і свобод людини навіть у складних і спірних ситуаціях. Отже, завдяки своїм функціям суди загальної юрисдикції, спеціалізовані суди та Конституційний Суд України утворюють комплексну та ефективну судову систему, яка гарантує правову захищеність громадян і забезпечує верховенство права.

Згідно ст. 1 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» «парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод та захист прав людини на території України ... здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини» [139]. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (Омбудсмен) є незалежною посадовою особою, основним завданням якої є нагляд за дотриманням прав і свобод людини в Україні. Його діяльність спрямована на захист прав і свобод громадян від порушень, зокрема з боку інститутів публічної влади, місцевого самоврядування, їх посадових осіб, а також юридичних і фізичних осіб.

Обушко В.В. відмічає важливість ефективної діяльності омбудсмена (уповноважений з прав людини). Цей інститут займається наглядом за дотриманням прав і свобод людини інститутами публічної влади та може втручатися у випадках їх порушення [110].

Уповноважений має широкі повноваження та використовує різноманітні механізми для здійснення своєї діяльності, серед яких:

- Уповноважений приймає звернення від громадян, які вважають, що їхні права порушені. Ці звернення можуть бути як індивідуальні, так і колективними. Він аналізує подані матеріали, вивчає обставини справи, проводить перевірки та вживає відповідних заходів для відновлення

порушених прав;

- Уповноважений має право здійснювати перевірки діяльності інститутів публічної влади, місцевого самоврядування, їхніх посадових осіб та інших установ з метою виявлення фактів порушення прав і свобод людини. Перевірки можуть проводитися як планово, так і позапланово, зокрема на відповідь на звернення;

- у разі виявлення порушень Уповноважений має право звертатися до інститутів публічної влади із вимогою усунути ці порушення, а також подавати рекомендації щодо покращення дотримання прав людини. Він може ініціювати дисциплінарні чи адміністративні провадження щодо винних осіб;

- Уповноважений регулярно подає звіти до ВРУ про стан дотримання прав і свобод людини в країні, а також інформує громадськість про результати своєї діяльності. «Це сприяє підвищенню обізнаності населення щодо їхніх прав і свобод та їх захисту» [110];

- Уповноважений активно співпрацює з міжнародними організаціями (ООН, Рада Європи, ОБСЄ), задля впровадження найкращих практик захисту прав і свобод людини в Україні;

- Уповноважений має можливість вживати превентивних заходів для запобігання порушення прав і свобод людини, зокрема через участь у законодавчих ініціативах та експертизу нормативно-правових актів.

Як наголошує Яремчук В.Д., Уповноважений ВРУ з прав людини є важливим гарантом дотримання прав і свобод людини, забезпечуючи незалежний нагляд, швидке реагування на порушення та впровадження ефективних механізмів їхнього усунення [191].

Слід зазначити, що прокуратура є одним із основних інститутів, що здійснює нагляд за додержанням законів та прав і свобод людини в Україні. Її основна роль полягає у забезпеченні законності та правопорядку, а також у захисті інтересів держави в судових справах. Прокурори здійснюють нагляд за діяльністю органів досудового слідства, забезпечуючи дотримання норм права, в тому числі й у разі порушення прав і свобод людини. Пильгун Н.В.,

Рошук М.В. звертають увагу, що це особливо важливо в умовах демократичного суспільства, де кожна людина має право на справедливе і об'єктивне судове розслідування [121]. Окрім нагляду за законністю, прокуратура також здійснює представництво держави в суді у різних справах, зокрема в справах, де захищаються інтереси держави та громади. Вона виступає на стороні потерпілих або держави, забезпечуючи, щоб права всіх учасників процесу не порушувалися. Таким чином, прокуратура виконує важливу роль у системі правосуддя та має функції, спрямовані на підтримку прав і свобод людини.

Не можемо не зазначити і того, що адвокатура є невід'ємною частиною правової системи та забезпечує правову допомогу громадянам у випадках порушення їхніх прав і свобод, зокрема в кримінальних, цивільних та адміністративних справах. Однією з основних функцій адвокатури є захист прав осіб, які опинилися під підозрою або обвинуваченням у скоєнні злочину. Скакун О.Ф. зазначає, що адвокатська діяльність, завдяки своїй незалежності та конфіденційності, є важливою складовою механізму забезпечення прав і свобод людини, тому що адвокат є захисником прав людини в умовах правової держави [159]. При цьому, адвокатура також відіграє важливу роль у попередженні порушень прав, зокрема, шляхом інформування громадян про їхні прав і обов'язки, а також через допомогу в уникненні необґрунтованих переслідувань.

Наостанок виокремимо й інші правоохоронні органи, які включають в себе різні структури, що виконують важливі функції щодо забезпечення правопорядку та боротьби з правопорушеннями. До цієї категорії належать органи внутрішніх справ, СБУ, Нацполіція України та інші органи, які займаються запобіганням і розслідуванням порушень прав і свобод людини в Україні. При цьому Старуха Б.І наголошує на тому, що «одним з основних напрямів діяльності таких органів є профілактика злочинності та охорона громадського порядку» [161]. Біліченко В.В. відмічає, що «...також до правоохоронних органів належать спеціалізовані структури, які займаються

розслідуванням конкретних видів правопорушень, таких як податкові органи, митниця, органи контролю за виконанням екологічних норм і стандартів» [14]. На думку Васільєвої Л.М. Національна поліція України «займає центральне місце в організаційно-правовому механізмі захисту прав і свобод людини, виконуючи важливу роль у забезпечення правопорядку на державному та місцевому рівнях» [24]. При цьому Матяш В.М., Роговенко О.В. переконані, що «поліція ні в якому разі не повинна підмінити собою роботу інших інститутів публічної влади, а також виконувати невласиві їй завдання, зокрема із забезпечення прав і свобод громадян» [96].

Ми підтримуємо думку, що правоохоронні органи в Україні працюють з метою захисту прав і свобод людини, забезпечуючи відповідальність за порушення закону та сприяючи правовому порядку в суспільстві. При цьому ці органи взаємодіють між собою, створюючи комплексний організаційно-економічний механізм захисту прав і свобод людини в Україні, де кожен із них виконує свою роль у забезпеченні правопорядку, справедливості та ефективного реагування на порушення прав і свобод людини.

Наголосимо, що у сукупності та в оптимальному варіанті, за ідеальної комбінації, вся ця система органів та посадових осіб, які відповідають за захист прав і свобод людини відіграє свою унікальну роль у забезпеченні та захисті прав і свобод людини, що є основою демократичного суспільства. І тільки взаємодія між ними забезпечує комплексний підхід до вирішення проблем пов'язаних з правами і свободами людини.

Варто відзначити, що під час збройної агресії РФ механізми захисту прав і свобод людини в Україні мають свої особливості та адаптуються до умов воєнного стану, що зумовлено необхідністю забезпечення національної безпеки, підтримання правопорядку та захисту територіальної цілісності. Так, Конституція дозволяє тимчасово обмежувати деякі права і свободи, наприклад, свобода пересування (введення комендантської години, обмеження виїзду за кордон для окремих категорій громадян), свобода зібрань (заборона або обмеження масових заходів), право на інформацію

(контроль за поширенням інформації, заборона пропаганди та поширення неправдивої інформації. При цьому відмітимо, що ці обмеження мають бути пропорційними і відповідати міжнародним стандартам.

Переконані, що обмеження конституційних прав і свобод людини, запроваджені Указом Президента [127], стали вимушеним і необхідним заходом з боку керівництва країни, який став відповіддю на військову агресію з боку РФ проти України.

З цього приводу Обушко В. теж зазначає, що «під час воєнного стану окремі права та свободи, закріплені в конституції, можуть бути обмежені на законних підставах, також держава може тимчасово відступити від виконання зобов'язань, передбачених Конвенцією про захист прав людини та основних свобод» [110]. «В умовах війни, задля підтримання безпеки та функціонування держави деякі права та інтереси можуть обмежуватися під час введення особливого правового режиму - воєнного стану» [44]. Вітчизняні науковці, зокрема спеціалісти з конституційного права, підкреслюють також на важливості дотримання принципу пропорційності під час обмеження прав і свобод людини. Вони акцентують увагу на тому, що такі обмеження повинні відповідати Конституції України та міжнародним стандартам. Зокрема, Кожевнікова А. зазначає, що обмеження прав і свобод мають бути тимчасовими та обґрунтованими, з чітким контролем з боку судових і правозахисних інституцій [70]. Також, значно посилюється роль правоохоронних органів, таких як, поліція, СБУ та ЗСУ. Вони отримують додаткові повноваження для забезпечення порядку, боротьби з диверсіями та виконання правил воєнного стану.

Горобець В.В. відмічає, що держава активно захищає права постраждалих від війни. Внутрішньо переміщені особи отримують допомогу у вигляді житла, матеріальної підтримки та доступу до послуг, документуються воєнні злочини, щоб притягнути винних до відповідальності на національному чи міжнародному рівнях [34]. При цьому автор наголошує, що посилюється захист соціальних прав військовослужбовців та їхніх сімей,

вони отримують компенсації, пільг, а також медичну та психологічну підтримку. Дослідження Горобець В.В., зосереджуються на необхідності вдосконалення механізмів підтримки внутрішньо переміщених осіб та жертв війни. Автор звертає увагу на проблеми забезпечення їхніх соціальних прав та доступу до правосуддя [34].

Паралельно з цим, держава вживає заходів для захисту цивільного населення, що передбачає евакуацію із зон бойових дій, організацію укриттів та надання гуманітарної допомоги. Також відмітимо і підвищену увагу до інформаційної безпеки, відповідно контролюється поширення пропаганди, забезпечується кібербезпека, а також доступ громадян до достовірної інформації.

Незважаючи на військові дії на території України, суди загальної юрисдикції, адміністративні та господарські суди продовжують розглядати справи. В умовах війни дедалі частіше застосовуються онлайн-технології що дозволяють забезпечувати доступ до правосуддя навіть у небезпечних регіонах. Як відмічає Мельничук С. М. судова система виконує важливу роль у забезпеченні правопорядку навіть у складних умовах, що передбачає контроль за дотриманням прав військовослужбовців, цивільного населення, а також притягнення до відповідальності за порушення законів воєнного часу [100].

Попри труднощі, українська судова система залишається гарантом верховенства права, що є основою демократичного суспільства, при цьому використовує широкий спектр механізмів для забезпечення прав і свобод громадян, адаптуючись до складних умов воєнного часу та інтегруючи як національні, так і міжнародні інструменти.

Значну роль у механізмі захисту прав і свобод людини, особливо в умовах війни, відіграють громадські організації та волонтери. Вони забезпечують постраждалих гуманітарною допомогою, проводять моніторинг порушень прав і свобод людини, документуючи факти катувань, насильства чи незаконного утримання. Переконані, що їхня діяльність є невід'ємною

складовою загального механізму реагування на виклики війни.

Разом із ефективним функціонуванням механізмів захисту прав і свобод людини, існують певні ризики, які можуть вплинути на їхню дієвість. Один із таких ризиків – це зловживання владою, яке може проявитися у вигляді неправомірних дій посадових осіб, порушення прав громадян, маніпулювання законодавством або використання службового становища в особистих цілях. Такі дії підривають довіру громадян до державних інституцій і створюють додаткові перешкоди для доступу до правосуддя.

Деякі дослідники, як-от Мартинюк О.Г., наголошують на ризиках корупції та зловживань владою в умовах воєнного стану. Вони рекомендують посилювати механізми контролю та прозорості, щоб уникнути порушень прав і свобод людини з боку державних структур [94].

Ще одним важливим викликом є перевантаження державних структур, особливо в умовах війни. Зростання кількості звернень до судів, правоохоронних органів та соціальних служб може призвести до затримок у розгляді справ, зниження якості послуг і неспроможності оперативно реагувати на порушення прав і свобод людини [28]. Це особливо актуально для регіонів, які найбільше постраждали від військових дій, де державні установи змушені працювати в екстремальних умовах, нерідко за відсутності необхідних умов.

Для мінімізації цих ризиків важливо забезпечувати прозорість у діяльності інститутів публічної влади, вдосконалювати антикорупційні механізми, а також впроваджувати новітні технології, що підвищують ефективність роботи [101]. Додатково необхідна підтримка громадянського суспільства, яке може стати незалежним контролером і допоміжним інструментом у вирішенні цих проблем.

Переконані, що попри виклики війни, держава має зберігати верховенство права, дотримуватись міжнародних стандартів і активно співпрацювати з міжнародною спільнотою для захисту прав і свобод людини. Воєнний стан є тимчасовим заходом, і важливо забезпечити швидке

повернення до звичайного правового режиму після його завершення.

Відмітимо, що попри складні умови, механізм захисту прав і свобод людини залишається важливим інструментом для забезпечення справедливості, соціальної рівноваги та відновлення державності після завершення війни.

Таким чином, роль уповноважених органів влади у формуванні механізму захисту прав і свобод людини в Україні є критично важливою для забезпечення ефективної реалізації правових норм та дотримання міжнародних стандартів. Ці органи не лише відповідають за правозастосування, але й активно працюють над вдосконаленням законодавчої та інституційної основи, що забезпечує надійний захист прав і свобод людини. Через налагоджену взаємодію між державними інститутами, правоохоронними органами та громадськістю, спеціально уповноважені органи можуть впливати на створення більш інклюзивної та ефективної правової системи. Тому важливо постійно вдосконалювати механізми їх роботи, забезпечуючи належний контроль і підтримку з боку міжнародних організацій.

1.3. Методичні підходи до оцінки ефективності організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в Україні

Процес системних реформ та демократичних змін, а також правові ініціативи України щодо інтеграції в європейський та міжнародний правовий простір, висувають вимоги до ефективності механізму захисту прав і свобод людини. Оцінка ефективності організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини є важливою для того, щоб система правозахисту в Україні постійно покращувалася. Вона дозволяє зрозуміти, наскільки ефективно працюють існуючі інструменти для захисту прав і свобод людини, чи доступні вони для всіх, і чи відповідають міжнародним стандартам. Це

допомагає виявити проблеми та недоліки, які потребують коригування, а також зрозуміти, де потрібно змінювати закони чи організаційні процеси.

Крім того, як відмічає Антонович М., така оцінка забезпечує виконання зобов'язань, які Україна взяла на себе як учасник міжнародних договорів і організацій [2]. Вона також допомагає покращити довіру громадян до правозахисних органів і судової системи, адже люди повинні бути впевнені, що їхні права і свободи будуть захищені ефективно.

Оцінка також сприяє зміцненню верховенства права, адже чим ефективніша правова система, тим більше прав і свобод громадянам гарантовано. В результаті зростає правова культура, громадяни стають обізнанішими щодо своїх прав і способів їх захисту. Це, в свою чергу, допомагає створювати більш справедливу і демократичну державу.

Відмітимо, що методичні підходи до оцінки ефективності організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини є важливою складовою наукових досліджень, що спрямовані на вдосконалення правозахисної системи держави. Такі підходи включають вивчення якості взаємодії між різними компонентами правозахисної системи, визначення ефективності нормативно-правових актів, організаційних процесів і механізмів, що забезпечують реалізацію прав і свобод людини.

Безпалова О.І. зазначає, що актуальність методичних підходів зумовлена необхідністю оцінки дії механізмів, що використовуються для захисту прав і свобод людини, особливо в умовах змін у міжнародному правовому середовищі та постійно змінюваних викликів на національному рівні [9]. Оскільки Україна є підписантом багатьох міжнародних угод з прав і свобод людини, важливо щоб її національна система їх захисту відповідала міжнародним стандартам і забезпечувала реальне виконання зобов'язань, що випливають з цих угод.

Якщо говорити про роль даних підходів, то вона полягає в забезпеченні системного аналізу того, як діють інститутів публічної влади, правозахисні організації та громадські інститути. Вони допомагають визначити слабкі

місця в існуючій правозахисній системі, виявити прогалини в законодавстві, а також оцінити взаємодію між інститутами публічної влади, що відповідають за захист прав і свобод людини, і забезпечення належного рівня правосуддя. Оцінка ефективності є важливою для розвитку рекомендацій щодо вдосконалення правозахисної політики на національному рівні.

На думку Білоус О.В., методичні підходи до оцінки ефективності включають кілька етапів: оцінка нормативно-правового забезпечення передбачає аналіз наявних законів, підзаконних актів, міжнародних угод, що регулюють захист прав і свобод людини; оцінка організаційної структури правозахисної системи, яка включає в себе інститути публічної влади, суди, омбудсмена, правоохоронні органи, громадські організації. Зокрема, вивчається рівень їх взаємодії, ефективність координації між ними та доступність для громадян; аналіз практичних результатів, тобто оцінка реального стану виконання прав людини, кількість випадків порушення прав і свобод людини, доступність правосуддя, ефективність засобів правового захисту для громадян [15].

Матяшова М. В. підкреслює, що значення методичних підходів полягає в тому, що вони дозволяють не тільки виявляти проблеми та недоліки в існуючих механізмах, але й пропонувати шляхи їх усунення, що допомагає створювати більш ефективну систему, яка здатна гарантувати правовий захист кожному громадянину, зокрема через вдосконалення законодавства, організаційних процесів та забезпечення кращої доступності до правових послуг [97].

Таким чином, враховуючи значну роль правозахисту в державному управлінні та соціально-політичному розвитку України, методичні підходи до оцінки ефективності механізму захисту прав і свобод людини є важливою частиною наукових досліджень, які сприяють формуванню ефективної правової держави, здатної до виконання своїх міжнародних зобов'язань та забезпечення належного рівня правового захисту на внутрішньому рівні.

Ми можемо відмітити, що сучасний науковий підхід до оцінки

ефективності організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини ґрунтується на комплексному використанні кількісних і якісних методів, які враховують як формальні аспекти (законодавство, статистика), так і практичні (досвід громадян, міжнародна практика).

Як відмічає Сіренко В., якісні методи оцінки ефективності організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини дозволяють глибше аналізувати причини порушень, рівень довіри до державних інституцій, якість реагування на звернення громадян, досвід постраждалих та ефективність механізмів відновлення порушених прав [157]. Також автор відмічає, що вони також допомагають оцінити соціальний контекст порушень та визначити, як громадськість та інститути публічної влади реагують на порушення прав людини. Ми підтримуємо думку автора, що завдяки таким методам можна не лише виявити конкретні порушення, але й зрозуміти їхні корінні причини та наслідки, що дозволить розробити більш ефективні стратегії для захисту прав і свобод людини.

Сурай І.Г. відмічає, що кількісні методи оцінки ефективності механізму захисту прав і свобод людини дозволяють отримати об'єктивні дані про стан правозахисну в країні, використовуючи статистичні показники, які дають змогу виміряти досягнення встановлених цілей, порівнювати рівень правового захисту в різних регіонах, оцінювати ефективність роботи органів правопорядку та судових установ, а також визначити тенденції в динаміці правозахисних процесів [162].

Наголосимо, що кількісні методи надають чітку статистичну базу для оцінки ефективності організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини, але якісні методи дають можливість виявити причини та наслідки порушень. Їхнє комплексне застосування дозволяє сформувати об'єктивну картину ефективності механізму захисту прав і свобод людини.

Гришко О.М. в своєму дослідженні провів аналіз ефективності механізму забезпечення прав людини в Україні через нормативний та інституційний підхід [36]. При цьому він в основному застосовував кількісні

методи.

Зазначимо, що правовий підхід до оцінки ефективності організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини ґрунтується на вивченні правової бази, що регулює ці права, а також аналізі її відповідності міжнародним стандартам. Основна увага приділяється нормативно-правовим актам, що встановлюють порядок захисту прав та ефективність їх реалізації. Як відмічають Кельман М.С., Токарська А.С., Ярмол Л.В., Цебенко С.Б., Дутко А.О. критеріями оцінки в даному підході є чіткість і доступність норм права, відсутність суперечностей між нормативно-правовими актами, узгодженість норм права з практикою їх застосування [61].

Даний підхід включає також оцінку правозастосовної практики метою якої є оцінка, як правові норми реалізуються на практиці (вивчається статистику порушень прав і свобод людини та їх вирішення в судах, аналізуються рішення Конституційного Суду України, які стосуються захисту прав і свобод, досліджується практика застосування норм права органами виконавчої влади, правоохоронними органами та судами). При цьому критеріями оцінки можуть бути чи є правозастосування однаковим для всіх громадян, чи виконуються судові рішення у сфері захисту прав і свобод людини, чи є правозастосовні інститути незалежними та ефективними.

Санжара О.О. в правовому підході наголошує на виявленні проблем в правовому регулюванні, які заважають ефективному захисту прав і свобод людини, що в свою чергу передбачає оцінювання, чи враховані всі аспекти захисту прав у нормативно-правових актах, визначення, чи існують нерегульовані питання у сфері захисту прав, вивчення причин відсутності ефективних норм в даній сфері [152].

Звертаємо увагу на необхідності проводити моніторинг змін у правовій системі, що передбачає визначення динаміки змін у законодавстві, спрямованих на вдосконалення захисту прав і свобод людини (аналіз законодавчих ініціатив у сфері прав людини, вивчення результатів реформи судової, правоохоронної та інших систем, встановлення факту, чи

відповідають зміни реальним потребам суспільства. При цьому критеріями оцінки можуть виступати відповіді на питання чи: покращують законодавчі зміни ефективність механізму захисту прав і свобод людини, відповідають зміни новим викликам і загрозам для прав людини, враховують рекомендації правозахисних організацій та міжнародних інституцій.

Отже, правовий підхід є ключовим елементом оцінки ефективності організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини. Він дозволяє комплексно дослідити, наскільки законодавство України забезпечує ефективний захист прав і свобод людини, чи відповідає воно міжнародним стандартам і чи ефективно реалізується на практиці. Окрім того, правовий підхід передбачає постійний моніторинг і вдосконалення законодавства відповідно до змін суспільних умов і викликів.

Також відмітимо і соціологічний підхід до оцінки ефективності організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини, який спрямований на вивчення суспільної думки, поведінки громадян у контексті забезпечення прав, а також аналіз соціальних процесів, що впливають на ефективність цього механізму [6]. Цей підхід дозволяє дослідити не лише формальні аспекти функціонування механізму, але й те, як його оцінюють самі громадяни, якою мірою вони довіряють інститутам публічної влади і наскільки активно реалізують свої права. При цьому методами дослідження можуть виступати проведення соціологічних опитувань серед населення, інтерв'ю з представниками різних соціальних груп (до прикладу, національних меншин, людей з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб тощо), аналіз публікацій у медіа та соціальних мережах щодо захисту прав і свобод людини. Критеріями оцінки можуть виступити: рівень довіри до судової системи, правоохоронних органів, омбудсмена; частота звернень громадян до відповідних органів для захисту своїх прав і свобод; задоволеність результатами вирішення конфліктних ситуацій.

Слід зазначити, що складовою соціологічного підходу є аналіз активності громадян у реалізації своїх прав, що є важливою складовою

оцінки стану прав і свобод людини в країні, оскільки показує, ніскільки ефективно працюють механізми правового захисту та наскільки свідомо громадяни використовують свої права.

Як відмічають Дзьобань О.П., Рубан О.О. активність громадян у реалізації своїх прав і свобод є комплексним індикатором розвитку демократичного суспільства. Чим більше людей активно використовують свої права, тим сильніше є громадянське суспільство і тим ефективніші механізми захисту прав і свобод людини [38]. Ми погоджуємося з даним твердженням та додамо, що зростання цієї активності також показує, що люди мають доступ до інформації, освічені в правовому контексті та готові захищати свої інтереси.

Загалом, у 2023 р. спостерігається зростання активності громадян у реалізації своїх прав і свобод порівняно з 2022 р. [189] Збільшення кількості звернень до інститутів публічної влади, правозахисних організації та міжнародних судових інстанцій свідчить про підвищену правову свідомість та активність населення.

Ткачук Н.І. вказує на проведенні оцінки соціального ефекту від роботи механізму захисту прав і свобод людини, що є комплексним завданням, яке вимагає використання як кількісних так і якісних методів. Оцінка повинна охоплювати різні аспекти, від рівня доступу до правової допомоги до довгострокових змін у соціально-правовій свідомості населення [169].

Переконані, що соціологічний підхід є важливим інструментом для оцінки ефективності організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини. Він дає змогу отримати реальну картину того, як цей механізм сприймається громадянами, визначити основні проблеми у його функціонуванні та зрозуміти, які саме соціальні фактори впливають на захист прав і свобод людини в Україні. Вивчення громадської думки, активності населення та соціальних бар'єрів сприяє вдосконаленню та підвищенню ефективності організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини і наближенню його до потреб суспільства.

Ми виокремимо інституційний підхід до оцінки ефективності організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини, який повинен зосереджуватися на аналізі діяльності інститутів публічної влади, інституцій та організацій, які відповідають за забезпечення прав і свобод громадян. Цей підхід дозволяє функціонування структур, їхню взаємодію між собою, нормативну базу, а також спроможність виконувати свої функції у сфері захисту прав і свобод людини.

Особлива увага нині має бути приділена аналізу діяльності інститутів публічної влади, роль громадянського суспільства, взаємодію між інституціями, ресурсне забезпечення, інституційну спроможність швидко реагувати на порушення та соціальну ефективність роботи інституцій, що вимірюється рівнем задоволеності громадян правовою допомогою та довірою до усіх інститутів [5].

Не можна також оминати і того, що необхідно аналізувати ефективність діяльності інституцій, відповідальних за захист прав і свобод людини. При цьому ми погоджуємося з думкою Ковалюмнус Е.Л. [68], оцінку такої ефективності можна здійснити через кількісні та якісні методи: аналіз статистичних даних (кількість звернень громадян, винесених рішень, успішних позовів), моніторинг виконання судових рішень, оцінку ресурсного забезпечення (фінансове, кадрове, технічне забезпечення), а також опитування громадян щодо рівня задоволеності правовою допомогою та довіри до відповідних інститутів.

Разом і в ідеальному випадку й ідеальній комбінації усі складові даного підходу дадуть змогу оцінити ефективність роботи кожної інституції окремо та у взаємодії, визначити слабкі місця у функціонуванні системи захисту прав і свобод, орієнтуватися на реформування або підвищення ефективності функціонування конкретних інституцій та механізмів. При цьому, відмітимо, що для всебічної ефективності вони повинні працювати комплексно та узгоджено.

Попри перераховані підходи, окремо, необхідно звернути увагу на

моніторинговий підхід до оцінки ефективності організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини, який передбачає систематичний збір, аналіз і оцінку даних про дотримання прав і свобод людини з метою виявлення проблем, визначення ефективності правозахисних заходів та підготовки рекомендацій щодо підвищення ефективності механізмів їх реалізації.

Як відмічають Матвієнко Є.І., Анісімов Д.О. моніторинг – це безперервний процес спостереження та оцінки стану дотримання прав і свобод людини, що дозволяє оперативно реагувати на порушення та сприяти їх усуненню [95].

Інструментами моніторингового підходу виступають соціологічні методи (анкетування, інтерв'ю, фокус-групи для оцінки обізнаності громадян про свої права); юридичний аналіз (вивчення правових актів, судових рішень, виконання міжнародних зобов'язань); статистичний аналіз (оцінка кількості порушень прав і свобод, рівня їх усунення, динаміки звернень до правозахисних органів); геоаналітика (аналіз дотримання прав і свобод людини у регіональному розрізі).

При цьому відмітимо, що критеріями ефективності даного моніторингу мають бути:

- об'єктивність, тобто достовірність і неупередженість даних;
- своєчасність передбачає швидке виявлення проблем для оперативного реагування;
- комплексність – охоплення всіх аспектів захисту прав і свобод людини (юридичних, соціальних, інституційних);
- практичність передбачає використання результатів моніторингу для підвищення ефективності політики та діяльності інститутів публічної влади.

Прикладами моніторингового підходу в Україні виступають:

- звіти Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (щорічно проводиться моніторинг стану прав людини, результати публікуються у формі аналітичних звітів із рекомендаціями. До прикладу зі

вступного слова до Звіту Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Дмитра Лубінця «2023 рік став ще одним роком випробувань на міцність не лише механізмів захисту прав людини в Україні. Великі виклики постали перед системою міжнародної безпеки і збереженням солідарності в діях країн, що протистоять диктатурам і агресорам» [189];

- діяльність правозахисних організацій. В Україні діє багато громадських організацій, що активно працюють у сфері захисту прав і свобод. До прикладу, Українська Гельсінська спілка з прав людини одна з найбільших правозахисних організацій, яка крім основної діяльності по захисту прав, проводить моніторинг дотримання прав і свобод людини в різних регіонах України, регулярно публікує звіти про стан людини, зокрема на окупованих територіях; Центр громадських свобод проводить моніторинг політичних переслідувань, воєнних злочинів та порушень прав людини, особливо відомий моніторинговою ініціативою щодо політв'язнів та військовополонених; Центр прав людини ZMINA проводить моніторинг порушень свободи слова, свободи мирних зібрань, прав ВПО; КримSOS здійснює моніторинг ситуації з правами і свободами людини в окупованому Криму; Донбас SOS виконує моніторинг порушень прав і свобод людини на сході України; Ла Страда-Україна проводить моніторинг випадків насильства над жінками та дітьми, зокрема домашнього насильства та торгівлі людьми та інші;

- міжнародні місії та організації теж включають значний перелік, серед них Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні займається моніторингом прав людини в Україні, публікує регулярні звіти та аналізує ситуацію з правами людини, зокрема в умовах війни; моніторингова місія ОБСЄ в Україні спостерігає за ситуацією щодо дотримання прав і свобод людини, як по всій території країни, так і безпосередньо на Донбасі; міжнародний комітет Червоного Хреста здійснює моніторинг дотримання міжнародного гуманітарного права та прав людини; Human Rights Watch моніторить ситуацію з правами людини в Україні, включаючи випадки

політичних репресій, порушення прав меншин та дискримінації, а також порушення прав біженців та ВПО; Amnesty International здійснює моніторинг порушень прав людини в Україні, зокрема через аналіз ситуації із свободою вираження поглядів, політичними репресіями, правами біженців та правами жінок та інші. Ці організації активно фіксують порушення прав і свобод людини в Україні, взаємодіють з урядовими та недержавними структурами для впровадження змін і покращення ситуації.

Як відмічає Ларін С. моніторинговий підхід є ключовим інструментом для оцінки ефективності захисту прав і свобод людини. Залучення громадськості, міжнародних організацій та державних інституцій забезпечує комплексний підхід до вирішення проблем у цій сфері [86].

Міжнародний підхід до оцінки ефективності організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини ґрунтується на вивченні та впровадженні міжнародних стандартів у галузі прав людини, аналізі виконання міжнародних зобов'язань державою та оцінці ефективності співпраці з міжнародними організаціями, які займаються захистом прав і свобод людини. Цей підхід базується на розумінні того, що захист прав і свобод людини є глобальним завданням, яке виходить за межі національних кордонів і вимагає координації зусиль на міжнародному рівні.

Міжнародний підхід передбачає інтеграцію міжнародних норм і стандартів до національного законодавства та практики правозахисних органів [124]. До ключових джерел таких стандартів належать універсальні документи, як-от Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, а також регіональні конвенції, зокрема Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини). Україна, як учасниця цих угод, зобов'язана адаптувати своє законодавство до вимог міжнародного права.

Одним із важливих аспектів міжнародного підходу є моніторинг виконання Україною зобов'язань у сфері прав і свобод людини, здійснюваний міжнародними організаціями [2]. Даний підхід ми виокремили

і описали вище.

Як видається, небезпідставною є виділення такого елемента міжнародного підходу, як оцінка ролі міжнародної допомоги у сфері прав людини. Наприклад, міжнародні донори та грантові організації фінансують проекти, спрямовані на зміцнення інституційної спроможності національних правозахисних органів, проведення освітніх кампаній та впровадження інноваційних підходів у правозахисну діяльність. Такі програми сприяють підвищенню ефективності механізмів захисту прав і свобод людини, особливо в умовах кризових ситуацій, як-от збройна агресія чи внутрішня політична нестабільність.

Реньов Є.В. акцентує увагу, що однією з основних переваг міжнародного підходу є те, що він дозволяє використовувати найкращі світові практики, уникаючи ізоляцію у вирішенні правозахисних питань. Він також створює додатковий рівень контролю над діями держави, що є важливим у випадках, коли національні механізми захисту прав людини виявляються неефективними або зазнають тиску з боку владних структур [145]. Водночас, відмітимо, що міжнародний підхід може стикатися з певними викликами, такими як складність адаптації універсальних стандартів до національного контексту або недостатня спроможність держави ефективно співпрацювати з міжнародними інституціями.

Відмітимо, що оцінка ефективності організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини може здійснюватися за допомогою міжнародних індексів, до прикладу, таких як Індекс демократії (Democracy Index) та Індекс свободи людини (Human Freedom Index). Якщо звернутися до цифр, то Україна в 2023 р. посіла 91-ше місце з оцінкою 5,1 бали (з 10), що свідчить про зниження на 0,3 бали порівняно з попереднім роком, що вказує на певні труднощі в демократичному розвитку країни, що може свідчити про певні проблеми в забезпеченні прав і свобод людини. Оскільки даний індекс оцінює, серед іншого, такі аспекти, як політичну участь, функціонування уряду, захист прав громадян та свободу преси, зниження його значення може

вказувати на обмеження в цих сферах.

Щодо Індексу свободи людини, то це комплексний показник, що характеризує особисті, громадянські й економічні свободи людини на основі 86 критеріїв. Мета цього індексу «об'єктивно продемонструвати зв'язок між свободою та іншими соціальними й економічними явищами, а також розкрити, як різноманітні виміри свободи взаємодіють один з одним» [173]. В 2023 р. Україна піднялася на 6 позицій, посівши 83-тє місце серед 165 країн (рейтинг складається з двох основних компонентів: персональні свободи – 81 місце: економічні свободи – 112 місце). Ці показники свідчать про покращення ситуації з персональними свободами, але вказують на необхідність удосконалення економічних умов для забезпечення більшого рівня свободи.

При цьому голова Brand Ukraine Липяцька М. відмічає, що «враховуючи євроінтеграційний курс нашої країни, важливо, щоб у всіх рейтингах, що стосуються прав і свобод людини, ми щоразу демонстрували дедалі кращі результати» [173]. Але поряд з цим вона наголошує і на тому, що «попри позитивну динаміку, рейтинг також підсвітив зони зростання для України, над якими потрібно працювати, зокрема, регулювання бізнесу, захист прав власності та надійність поліції» [173].

На останок відмітимо, що до кожного із перелічених підходів передбачено використання чітких і вимірюваних критеріїв для оцінки результативності механізму захисту прав і свобод людини, що допомагає визначити слабкі і сильні сторони існуючої системи, обґрунтувати необхідність її вдосконалення, а також оцінити прогрес у досягненні цілей. Нижче наведено пропозиції конкретних індикаторів ефективності механізму захисту прав і свобод людини розподілених за основними напрямками:

1) індикатори правової ефективності:

- кількість ухвалених нормативно-правових актів, що відповідають міжнародним стандартам. Відображає рівень гармонізації національного законодавства з міжнародними правозахисними нормами;

- рівень імплементації рішень міжнародних судів, який показує, наскільки ефективно держава виконує зобов'язання, пов'язані з правозахисною діяльністю;

- частка нормативно-правових актів, що визначені неконституційними через порушення прав і свобод людини, що дозволяє оцінити якість законотворчої роботи.

2) індикатори інституційної спроможності:

- час розгляду справ судами з питань захисту прав і свобод людини, який відображає оперативність судової системи у вирішенні питань, пов'язаних із правами людини;

- кількість справ, вирішених на користь заявників у національних судах, вказує на здатність судової системи ефективно захищати права і свободи людини;

- кількість звернень громадян до омбудсмена та інших правозахисних органів, свідчить про рівень довіри населення до правозахисних інституцій;

- рівень забезпечення правозахисних органів ресурсами, дає уявлення про спроможність органів виконувати свої функції.

3) індикатори соціальної ефективності:

- рівень обізнаності населення щодо своїх прав і свобод та механізмів їх захисту. може вимірюватися через соціологічні опитування та оцінювати освітні програми;

- частка громадян, які заявляють про успішний досвід захисту своїх прав і свобод, що свідчить про реальну дієвість системи захисту прав і свобод людини;

- рівень довіри до судів, поліції, прокуратури та інших органів. Оцінює соціальну легітимність інституцій, що відповідають за захист прав і свобод людини.

4) індикатори економічної ефективності:

- частка витрат державного бюджету на правозахисну діяльність, показує, наскільки пріоритетним є фінансування правозахисних механізмів;

- витрати громадян на розгляди у справах щодо захисту прав, що дозволяє оцінити доступність до правосуддя;

- рівень відшкодування шкоди за рішенням судів у справах про порушення прав людини. Відображає здатність держави виконувати свої обов'язки перед громадянами.

5) індикатори міжнародної оцінки:

- рейтинг країни у міжнародних індексах (до прикладу, Rule of Law Index, Human Freedom Index, Human Rights Index), який вказує на сприйняття системи захисту прав людини міжнародною спільнотою. В 2023 р. займає 83-тє місце серед 165 країн за Democracy Index, за Human Freedom Index посіла 91-ше місце з оцінкою 5,1 бали (з 10) [173];

- кількість скарг до Європейського суду з прав людини проти держави. Відображає рівень проблем із дотримання прав людини на національному рівні. В даному контексті, як відмічає суддя ЄСПЛ від України Микола Гнатовський (станом на травень 2024 р.) «на розгляді ЄСПЛ перебуває 8000 заяв проти України. За кількістю скарг країна перебуває у п'ятірці лідерів. Україна щомісяця виплачує за рішеннями ЄСПЛ від 100 до 200 тис. євро» [103];

- частка справ у міжнародних судах, вирішених на користь держави. Свідчить про якість національних системи захисту прав.

б) індикатори практичної реалізації:

- кількість і частка виконаних рішень судів, що стосуються захисту прав і свобод людини. Дає уявлення про ефективність практичного втілення судових рішень;

- частка громадян, які змогли реалізувати свої права через адміністративні механізми. Оцінює дієвість позасудових процедур захисту прав.

Маринів І.І., Мохончук П.С. висловлює переконання, що індикатори ефективності дозволяють системно та об'єктивно оцінити ефективність механізмів захисту прав і свобод людини. Вони забезпечують можливість

порівняння результатів у динаміці, виявлення проблемних зон та визначення пріоритетних напрямів реформ. Крім того, використання індикаторів сприяє підвищенню прозорості та підзвітності інститутів публічної влади [90].

У зв'язку з цим, говорячи про переваги запропонованих індикаторів ефективності механізму захисту прав і свобод людини, можемо виходити з того, що вони мають кількісний та комплексний характер оцінки, динамічний аналіз, адаптивність до міжнародних стандартів.

На нашу думку, методичні підходи до оцінки ефективності організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини повинні включати в себе різноманітні методи, які дозволяють комплексно вивчити, як інститути публічної влади забезпечують реалізацію прав і свобод людини, а саме: правовий, соціологічний, інституційний, моніторинговий, міжнародний та підхід на основі індикаторів ефективності. Кожен з цих підходів має свої методи оцінки, і разом вони дають більш повне уявлення про стан захисту прав і свобод в країні (додаток А).

Висновки до розділу 1

1. Відмічено, що у контексті розвитку демократії та дотримання прав і свобод людини, формування якісної та дієвої національної системи захисту постає одним із пріоритетних завдань держави. Права і свободи людини та гарантії їх дотримання стають основним змістом і напрямом діяльності нашої держави. Конституція України покладає на державу обов'язок запровадження та гарантування цих прав і свобод. На відміну від раніше існуючої концепції «Людина для держави», Конституція України 1996 року визначила обернений до попереднього принцип «Держава для людини».

2. Дослідження сутності організаційно-правовий механізм захисту прав і свобод людини дає підстави нам визначати і розглядати його як цілісну систему взаємопов'язаних правових норм, інститутів, процедур та

організаційних структур, які спрямовані на забезпечення, захист та реалізацію прав і свобод людини та включає як державні, так і недержавні інституції, процедурні механізми і контрольні заходи, які забезпечують правовий порядок та справедливість через створення, впровадження і контроль за дотриманням правових стандартів, а також надання правової допомоги. При цьому структурними елементами організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини виступають конституційні основи, законодавче забезпечення, інституційна структура, процедурні гарантії, міжнародні механізми, контроль і нагляд.

3. Окреслено роль уповноважених органів влади у формуванні механізму захисту прав і свобод людини в Україні, яка є критично важливою для забезпечення ефективної реалізації правових норм та дотримання міжнародних стандартів. Ці органи не лише відповідають за правозастосування, але й активно працюють над вдосконаленням законодавчої та інституційної основи, що забезпечує надійний захист прав і свобод людини. Через налагоджену взаємодію між державними інститутами, правоохоронними органами та громадськістю, спеціально уповноважені органи можуть впливати на створення більш інклюзивної та ефективної правової системи.

4. Обґрунтовано комплексну концепцію формування інтегрованого механізму захисту прав і свобод людини в Україні, яка охоплює багатовимірний підхід до взаємодії різних інститутів публічної влади, що забезпечують реалізацію та захист прав і свобод та включає в себе не тільки юридичні та організаційні аспекти, але й важливий елемент координації між ними та залучення міжнародних стандартів для забезпечення належного захисту прав і свобод на всіх рівнях.

5. Наголошено, що роль методичних підходів до оцінки ефективності організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в Україні полягає в забезпеченні системного аналізу того, як діють інститути публічної влади, правозахисні організації та громадські інститути. Вони допомагають

визначити слабкі місця в існуючій правозахисній системі, виявити прогалини в законодавстві, а також оцінити взаємодію між інститутами публічної влади, що відповідають за захист прав і свобод людини, і забезпечення належного рівня правосуддя. Оцінка ефективності є важливою для розвитку рекомендацій щодо вдосконалення правозахисної політики на національному рівні.

6. Визначено методичні підходи до оцінки ефективності організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в Україні, шляхом інтеграції правового, соціологічного, інституційного, моніторингового, міжнародного підходів, а також підходу на основі індикаторів ефективності, що дозволяє всебічно оцінити діяльність інститутів публічної влади та інших інститутів, які забезпечують реалізацію прав і свобод людини та розкрити нові аспекти механізмів захисту прав і свобод людини в контексті сучасних умов.

РОЗДІЛ 2.

ОЦІНКА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

2.1. Сучасний стан організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в Україні

У сучасному світі повага до прав та основних свобод людини є однією з головних умов для стабільного розвитку суспільства і держави, її процвітання та забезпечення гармонії. В умовах постійних викликів та змін, з якими стикається Україна, важливість забезпечення прав і свобод людини набуває особливої уваги. Від ефективності організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини залежить не лише стабільність соціально-політичної ситуації в країні, а й її міжнародний імідж та відносини з іншими державами. Незважаючи на значний прогрес у цьому напрямку, порушення прав і свобод людини залишаються проблемою, яка потребує уваги та вирішення. У зв'язку з цим, характеристика сучасного стану організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в Україні є необхідним для оцінки його ефективності, виявлення слабких місць та визначення можливостей для вдосконалення системи правового захисту в Україні.

Україна демонструє прогрес у посиленні механізмів стримувань і противаг, зокрема завдяки реформі судової системи та створення антикорупційних органів (наприклад, НАБУ, САП, Вищий антикорупційний суд). Проте залишається проблема залежності судової влади від політичного впливу.

Проте відмітимо, що корупція залишається значним викликом для України. За даними Rule of Law Index рівень корупції у правоохоронних органах і судах усе ще залишається високим. Україна входить до «меншості

країн, для яких показник індексу верховенства права збільшився рік. Загальна оцінка верховенства права в Україні зросла менш ніж на 1% у цьогорічному Індексі. Це ранги 88 місце з 142 країн світу» [199]. До прикладу, за даними Всесвітнього проєкту правосуддя «Україна найнижче оцінена в категорії «Відсутність корупції» (0,33 з 1), а також досить низько в «Регуляторному забезпеченні» (0,43 з 1)» [115]. Попри створення нових органів та реформування існуючих, рівень корупції в правоохоронних органах і судах залишається високим, крім того, виконавча влада продовжує здійснювати значний контроль над судовою системою України, підриваючи її неупередженість та незалежність. Незважаючи на зусилля щодо зменшення політичного впливу, корупція залишається поширеною в судовій гілці влади, що перешкоджає здійсненню правосуддя. Ці факти підкреслюють необхідність подальших реформ для підвищення ефективності та прозорості судової системи України.

Ми не ідеалізуємо сучасну правову систему України та можемо відзначити прояви порушення правопорядку та законності, корупції та злочинності тощо. Згідно з дослідженнями «Що українці знають і думають про права людини» за 2023 р., проведеним Фондом «Демократичні ініціативи» спільно з центром прав людини ZMINA «44% опитаних зазначили, що хоча б раз стикалися з порушенням своїх прав, серед них половина намагалася захистити свої права, але лише 18% вдалося це зробити успішно, водночас 49% респондентів не робили спроб захистити свої права» [188]. Порівняно з 2020 р., коли 60% респондентів намагалися захищати свої права, у 2023 р. цей показник знизився до 50%. Це свідчить про певне зменшення активності громадян у відстоюванні своїх прав.

Водночас, показник тих, хто робив спроби відстояти свої права, вказує на те, що суспільство стає більш активним і готовим протистояти порушенням. Проте наявність високого відсотка респондентів, чії спроби виявилися марними, вказує на слабкість механізмів захисту прав та свобод людини, зокрема недоліки у діяльності судової системи, правоохоронних

органів та інших відповідальних інституцій. Ці дані підкреслюють важливість подальших реформ і зміцнення інституційної бази для ефективного забезпечення правопорядку та правової допомоги в Україні. Незважаючи на це, спостерігається позитивна тенденція у виборів способів захисту прав (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Вибір способів захисту прав людини в Україні, % [188]

Спосіб	2016 р.	2018 р.	2020 р.	2023 р.	2023 р. до 2016 р. (+, -)
Звернення до суду	16,2	21,1	20,9	29,6	13,4
Звернення до поліції	14,0	18,1	15,4	28,5	14,5
Звернення у засоби масової інформації	27,8	23,1	23,3	20,3	-7,5
Звернення до адвоката, до системи безоплатної правової допомоги	-	8,1	12,8	17,7	17,7
Звернення до родичів, пошук потрібних знайомих	16,3	15,0	16,0	17,1	0,8
Звернення до прокуратури	8,4	15,1	14,3	16,2	7,8
Звернення до Європейського суду з прав людини	19,3	18,6	19,6	13,9	-5,4
Звернення до місцевих органів влади	5,3	6,8	7,8	13,3	8,0
Звернення до міжнародних організацій	12,7	13,4	13,1	10,9	-1,8
Звернення до Державного бюро розслідувань	-	-	5,3	8,7	8,7
Звернення до Президента	5,7	7,6	8,9	8,6	2,9
Вирішення питання за допомогою хабаря та ін. засобів	7,9	9,9	7,4	8,4	0,5
Звернення до Уповноваженого Верховної Ради з захисту прав людини	5,6	5,9	6,3	8,3	2,7
Звернення до Конституційного Суду	-	4,3	5,8	7,7	7,7
Звернення до неурядових правозахисних організацій	6,9	6,3	8,5	6,9	-
Організація мітингів, демонстрацій	5,7	7,7	5,8	6,0	0,3
Звернення до депутата, обраного в окрузі	4,3	4,0	4,8	5,5	1,2
Насправді взагалі немає способів захистити свої права	18,5	23,0	21,5	15,6	-2,9

За даними проведеного дослідження спостерігається значне збільшення звернень до суду та до поліції. Це може свідчити про зростання довіри до цих інституцій, а також про посилення правової свідомості громадян, які більше

схильні шукати юридичні способи для вирішення конфліктів. З 2018 р. помітно зростає частка звернень до адвокатів та до системи безоплатної правової допомоги (з 8,1% у 2018 р. до 17,7% у 2023 р.). це відображає покращення доступу громадян до правової допомоги, що може бути результатом реформ у системі безоплатної правової допомоги. Попри те, що звернення до Європейського суду з прав людини залишаються відносно стабільними, вони зменшилися на 5,4 відсоткові пункти (далі в.п), що може свідчити про певну стабільність у внутрішній правовій ситуації, а також про зростаюче прагнення громадян вирішувати свої проблеми через національні інститути. Збільшення звернень до місцевих органів влади (+8,0 в.п) та Уповноваженого Верховної Ради з прав людини (+2,7 в.п) свідчить про зростання активності громадян у відстоюванні своїх прав і свобод на місцевому рівні та через інститут омбудсмена.

Цікавим є той факт, що у 2023 р. 30% респондентів віддали перевагу зверненню до суду, 29% - до поліції, а 20% - до засобів масової інформації. Це вперше за останні сім років формальні методи захисту вийшли на перше місце серед обраних способів. Позитивною тенденцією є зменшення кількості громадян, які вважають використання власних дій ефективним способом захисту своїх прав і свобод. Аналогічна динаміка спостерігається щодо рівня зневіри у можливості захисту прав – якщо за період 2016-2022 рр. цей показник коливався від 18,5% до 23%, то в 2023 р. - знизився до 15,6%.

Узагальнюючи, можна відзначити, що загальна тенденція свідчить про покращення доступу до правового захисту, зростання активності громадян у пошуку юридичних засобів для захисту своїх прав, але водночас і збереження певних проблем з ефективністю деяких інститутів, таких як звернення до міжнародних організацій чи корупція в правоохоронних органах.

«Правові проблеми щодо застосування та захисту фундаментальних прав і свобод слід вирішувати з урахуванням принципу верховенства права, який є надважливим, особливо коли наявні правові колізії» [135]. Акцентовано увагу, що «адміністративні суди першими в Україні почали у

своїх судових рішеннях посилалися на рішення ЄСПЛ та Суду ЄС» [135].

Багато українців не намагалися захищати свої порушені права і свободи, і далеко не всі, хто пробував, досягли успіху (рис. 2.1). Зокрема, 48,5% опитаних, права яких були порушені, навіть не намагалися їх відновити. При цьому близько 18% респондентів змогли успішно відстояти свої права, а 33,5% - не змогли зробити цього через різні труднощі.

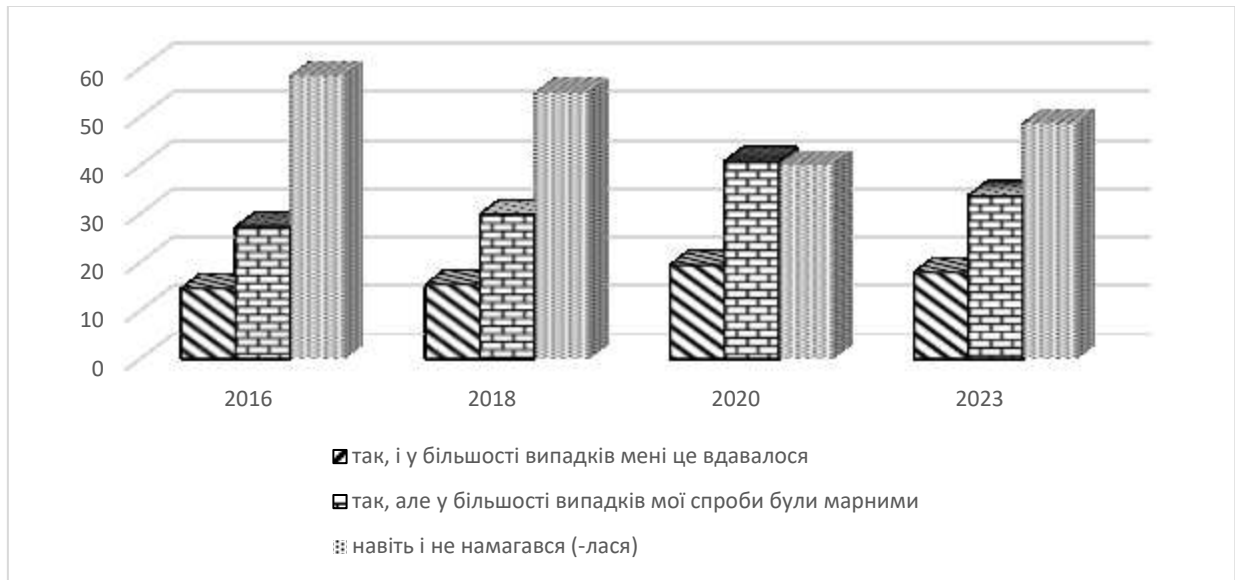

Рис. 2.1. Спроби захистити порушені права, % [188]

Позитивним є те, що частка тих, хто вважає свої спроби успішними, зросла в перші роки, проте у 2023 р. цей показник дещо зменшився, що може свідчити про певне розчарування в результатах захисту прав. Натомість збільшення частки тих, хто повідомляє про марні спроби (з 27,1% у 2016 р. до 33,6% у 2023 р.), вказує на зростання відчуття безрезультатності у боротьбі за права. «Найменше відстоювали свої права старші респонденти – тільки 42,5% тих, чиї права було порушено. Серед молоді і людей середнього віку таких більше половини (приблизно 54%)» [188].

Ще один важливий аспект – до 2020 р. прослідковувалася тенденція до зменшення кількості людей, які не намагалися захищати свої права, що могло свідчити про певне підвищення рівня правової свідомості та бажання діяти. Проте у воєнний 2023 р. спостерігається зростання кількості респондентів, які не намагалися захищати свої права. Якщо у 2020 р. 40% людей не

здійснювали спроб відновити свої порушені права, то в 2023 р. цей показник зріс до 48,6%. Цьому факту є декілька пояснень, нажаль воєнні дії часто призводять до відчуття безнадійності та безпорадності у людей, через бойові дії, евакуацію, загальний стрес, багато інститутів публічної влади можуть бути не в змозі забезпечити належний рівень правосуддя або доступ до правових механізмів, в умовах війни багато людей концентруються на негайних потребах, таких як безпека, притулок, забезпечення базових потреб, що може відволікати від можливості звертатися за захистом прав, навіть якщо вони були порушені.

Відмітимо, що збройна агресія РФ та запровадження воєнного стану неминуче призвели до обмеження окремих прав і свобод людини. Водночас реальний стан дотримання прав людини та сприйняття цього населенням суттєво різняться (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Динаміка дотримання прав «за 5-бальною шкалою» [188]

Аналіз представлених даних дозволяє оцінити динаміку сприйняття різних категорій прав громадян України. Загалом спостерігається позитивна тенденція зростання значущості майже всіх категорій прав, що свідчить про підвищення правової свідомості суспільства та його запит на гарантування прав у різних сферах життя. Культурні права стабільно зростають у значущості, збільшившись з 2,93 до 3,38, що свідчить про те, що громадяни

дедалі більше усвідомлюють важливість доступу до освіти, культурного розвитку та використання рідної мови, що особливо актуально в умовах національного відродження та культурного самовизнання. Правові права також демонстрували зростання до 2020 р., але у 2023 р. незначно знизилися (до 3,04), що може бути пов'язано з обмеженням деяких політичних свобод у зв'язку з воєнним станом та зміною пріоритетів громадян на користь безпеки й виживання. Базові права, такі як свобода слова, переконань, пересування та інші фундаментальні свободи, залишаються приблизно на однаковому рівні, що свідчить про стабільну важливість цих прав і свобод для громадян, які сприймають їх як базові елементи правової держави. «Без захисту базових прав не може бути демократії та верховенства права. Вона навела тріаду: демократія, верховенство права, права людини, складові якої перетинаються» [135]. Соціальні та економічні права демонструють стійке зростання, що свідчить про підвищення значущості цих прав і пояснюється соціально-економічними викликами, зокрема пандемією, військовими діями та економічною кризою, що посилює потребу в соціальному захисті, медичному забезпеченні та належному рівні життя. Зростання екологічних прав свідчить про підвищення екологічної свідомості громадян, які все більше турбуються про стан навколишнього середовища, особливо в умовах війни, наслідки якої очевидна для екології.

Пропонуємо здійснити аналіз ефективності роботи державних інституцій в Україні за останні роки, що впливають на дотримання прав і свобод людини.

У рамках судової реформи впроваджено нові процедури добору суддів та створення антикорупційного суду. Частка звернень до судів збільшилася з 20,9% у 2020 році до 29,6% у 2023 році (розраховано на підставі [117]). Однак громадяни все ще стикаються з низькою швидкістю розгляду справ і недовірою до окремих судових органів. Зростання довіри до судів покращує доступ до правосуддя, особливо в контексті захисту майнових і трудових прав.

Реформа поліції (починаючи з 2015 р.) включала підготовку нових кадрів, збільшення прозорості та підзвітності. Кількість звернень до поліції зросли з 15,4% у 2020 році до 28,5% у 2023 році, що вказує на підвищення її ролі у забезпеченні правосуддя (розраховано на підставі [116]). Воєнні дії вплинули на ефективність поліції в зонах бойових дій. Також залишаються проблеми з корупцією та перевищенням повноважень. Відмітимо, що більш оперативна робота поліції сприяє захисту прав і свобод людини на безпеку, проте ризики порушення прав людини залишаються високими.

Також відмітимо, що прокуратура відіграє ключову роль у розслідуванні порушень прав і свобод людини, але ефективність її роботи часто критикується через залежність від політичного впливу. При цьому було оптимізовано функції прокуратури, зокрема в контексті боротьби з корупцією та дотримання прав людини. Частка звернень зросла з 14,3% у 2020 році до 16,2% у 2023 році.

Результати опитування показали, що кількість українців, обізнаних про державну систему безоплатної правової допомоги, стабільно зростає. Зокрема 24% респондентів не лише знають про існування цієї послуги, а й володіють інформацією про її надання. Ще 41% лише чули про цю ініціативу, проте не знають точного місця, де можна скористатися допомогою [188].

Реформа децентралізації збільшила роль місцевих органів влади у вирішенні проблем громади. Частка звернень до місцевих органів влади зросла з 7,8% у 2020 році до 13,3% у 2023 році. Місцеві органи ефективніше реагують на порушення прав людини, зокрема в питаннях соціального захисту та доступу до базових послуг.

Переконані, що інститут омбудсмена став важливим механізмом моніторингу порушень прав і свобод людини, особливо в умовах війни. З метою визначення ефективності діяльності даної інституції в механізмі захисту прав і свобод людини пропонуємо проаналізувати діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, при цьому

скористаємося «Щорічною доповіддю про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році» [189].

«Упродовж 2023 року до Уповноваженого надійшло 95796 звернень, з них 860 – колективних (18245 осіб) і 94936 індивідуальних, кількість звернень до інституції зростає більш як удвічі (42485 звернень упродовж 2022 року)» [189].

Це зумовлено як розширенням і розвитком мережі регіональних представництв Омбудсмена в Україні, так і сподіваннями громадян на оперативний, результативний і справедливий розгляд звернень та відновлення їхніх порушених прав.

Відмічається, що основна частина звернень до Уповноваженого подається в усній формі, після чого їх реєструють та опрацьовують відповідні структурні підрозділи. Зростання кількості усних звернень пояснюється розвитком безоплатної «гарячої лінії» Уповноваженого, а також проведенням інформаційних та просвітницьких кампаній, які сприяють поширенню знань про доступні способи зв'язку, навіть у віддалених регіонах. Водночас письмові звернення становлять 42,5% від загальної кількості [189].

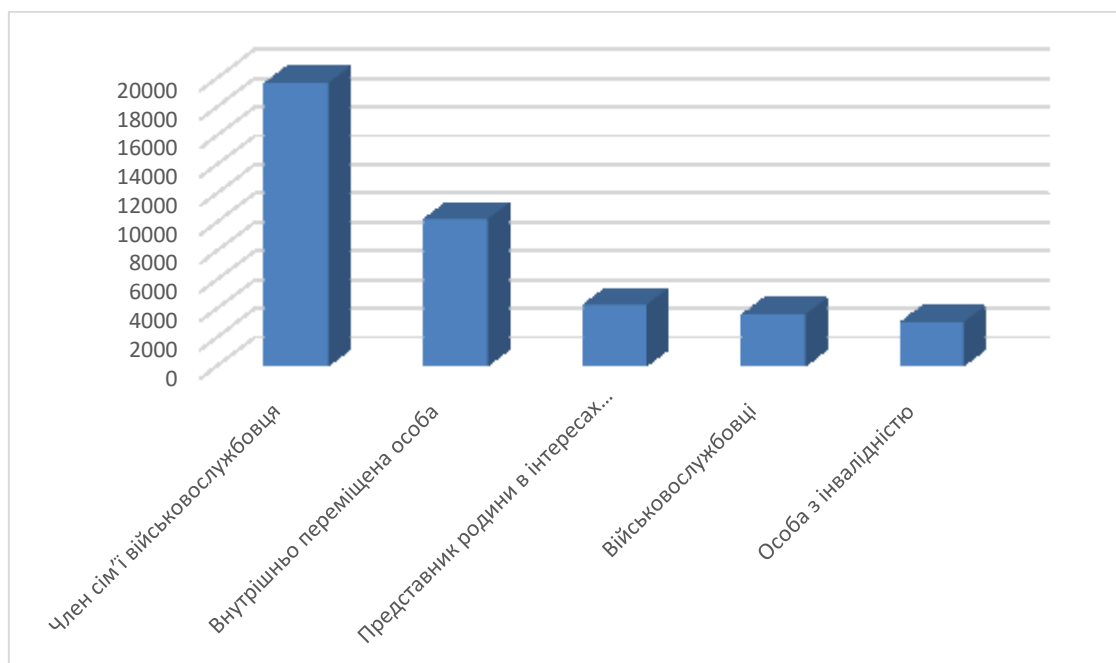

Рис. 2.3. Кількість звернень за категоріями заявників у 2023 року, [189]

Для аналізу звернень до Уповноваженого в 2023 році наведемо дані в контексті основних категорій заявників та їх частки від загальної кількості звернень. Загалом було зареєстровано 40733 звернень, розподіл яких виглядає наступним чином (рис. 2.3).

Наразі, сама поширена категорія заявників – члени сімей військовослужбовців, які подали 19663 звернень, що становить 48,3% від загальної кількості. Це свідчить про значний рівень проблем та запитів, пов'язаних із військовою службою, правами та соціальним забезпеченням сімей військових у період війни.

Внутрішньо переміщені особи зробили 10197 звернень, що складає 25%, така частка вказує на серйозні виклики, з якими стикаються переселенці, зокрема щодо житла, соціального захисту та доступу до медичних і правових послуг. Представники родин в інтересах третіх осіб подали 4254 звернень, що дорівнює 10,4%, що вказує на те, що родичі часто виступають посередниками у захисті прав близьких, особливо вразливих верств населення. Відмітимо, що військовослужбовці самостійно зверталися 3582 рази, що становить 8,8%. Їхні запити, в основному стосувалися умов служби, пільг, забезпечення та правового захисту. Особи з інвалідністю подали 3037 звернень, що складає 7,5%, що вказує на постійні виклики щодо забезпечення рівного доступу до прав і послуг для осіб із фізичними та іншими обмеженнями. Таким чином, саме на частку цих 5 категорій припадає 42% усіх звернень.

Аналіз звернень демонструє, що найбільш вразливими категоріями населення в 2023 році залишаються члени військовослужбовців та ВПО. Разом вони складають 73% від загальної кількості звернень, що вказує на нагальну потребу у підвищенні ефективності механізму захисту їхніх прав і підтримки.

У 2023 році до Уповноваженого надійшло 435 звернень від народних депутатів, що становить 0,4% від загальної кількості звернень. Також було зареєстровано 39 звернень від дітей, а серед іноземців – 41 звернення.

Найбільше звернень стосувалися порушень «громадянських прав, порушення соціально-економічних прав були підняті в кожному п'ятому зверненні, у майже 8% звернень не було вказано, які саме права були порушені» (рис. 2.4) [189].

Рис. 2.4. Повідомлення з ймовірних порушень у 2023 р., [189]

Високий відсоток (більше половини) звернень громадян з порушеннями громадянських прав свідчить про значну актуальність цих питань серед громадян. Це були порушення прав на свободу, рівність перед законом, право на приватність, що ймовірно, відображає проблему з доступом до правосуддя та іншими аспектами, пов'язаними з основними правами людини в Україні. «Половина звернень в цій категорії – питання порушення прав військовослужбовців, а кожне четверте – питання доступу до інформації та захисту персональних даних» [189].

На значній частині справ у судах щодо порушення прав військовослужбовців наголошував і суддя Великої Палати Верховного Суду Ткачук О. «... в країнах НАТО діють військові суди, які мають діяти і в Україні, адже є проблема забезпечення правосуддя в зонах безпосереднього здійснення бойових дій із оскарженням дій військового командування а також існують проблеми з нормативною базою, що включає сотні тисяч актів, які регулюють військову сферу» [135].

Звернення щодо соціальних прав (13,8%) складають значну частину, що вказує на проблеми пов'язані з доступом до соціальних послуг, соціального забезпечення та інших аспектів, що стосуються добробуту громадян. Це запити, які були пов'язані з питання соціальної допомоги, пенсій, медичних послуг, що є важливими для значної частини населення, особливо в умовах війни та економічних труднощів.

Звернення без суті порушеного права складає 7,8%, що є значним показником і свідчить про певний рівень нерозуміння або недостатньої обізнаності серед громадян щодо своїх прав і свобод та механізмів їх захисту. Такі звернення можуть бути результатом відсутності чіткої інформації про те, як правильно формулювати порушення прав і свобод чи недостатньої юридичної грамотності. Потрібно підвищувати рівень правової обізнаності громадян та спрощувати доступ до юридичної допомоги.

Звернення щодо порушень економічних прав (4,7%) зустрічаються менш часто, але все ж важливою частиною звернень є питання, пов'язані з працевлаштуванням, оплатою праці та умови роботи. Це відображає поточні економічні труднощі та потребу в захисті прав працівників.

Порушення прав дітей (4,2%) займають важливе місце в зверненнях, що вказує на потребу в ефективному захисті прав дітей, у тому числі в контексті соціальних, освітніх та сімейних проблем. Це також може бути пов'язано з впливом війни, яка торкається дитячого населення, зокрема внутрішньо переміщених осіб.

У 2023 р. ситуація з політичними правами в Україні зазнала значних змін через повномасштабне вторгнення росії та запровадження воєнного стану. Порушення цього виду прав (10,1%) пов'язані з обмеженнями на свободу вираження поглядів, організацію мирних зборів та інші аспекти політичної діяльності, що в умовах війни можуть бути обмежені.

Член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України Волкова Л. переконана, що «на шляху євроінтеграції необхідно вибудувати єдині підходи щодо фундаментальних прав і свобод для їх ефективного реалізації»

[135]. Говорячи про фундаментальні права, Валанчюс В. відмітив, що «потрібно бути готовими до того, що європейське право буде джерелом натхнення для всіх суддів» [135].

Загалом можна зробити висновок, що сфера прав і свобод людини в Україні потребує значних зусиль щодо покращення юридичного та соціального захисту громадян, особливо в умовах війни.

Відмітимо, що в липні 2023 р. Офіс Омбудсмена вперше затвердив Регламент, що регулює порядок проведення моніторингового спостереження за дотриманням процесуальних прав учасників судових проваджень у кримінальних, цивільних та адміністративних справах. «упродовж 2023 року було здійснено 122 моніторингових спостереження у кримінальному, адміністративному та цивільному процесах» [189]. Також з метою покращення якості розробки нормативно-правових актів Омбудсмен, відповідно до своїх повноважень, аналізує проекти цих нормативно-правових актів, надає рекомендації та зауваження, а також бере участь у засіданнях урядових комісій особисто або через представників «протягом 2023 року структурні підрозділи Секретаріату Уповноваженого опрацювали 2731 позицію до проектів нормативно-правових актів» [189]. «соціально-економічні права громадян займають 47% пропозицій, чимало їх готують у сфері забезпечення права на справедливий суд і процесуальних прав, питання прав ветеранів, військовослужбовців полонених» [189].

Підсумовуючи, можна зазначити, що Україна демонструє значний прогрес у захисті прав і свобод людини, але й стикається з низкою викликів. Організаційно-правовий механізм захисту прав і свобод людини в Україні зазнав позитивних змін, зокрема через реформи судової системи, створення антикорупційних органів і органів інституту Омбудсмена. Зокрема, зростання звернень до суду, поліції та адвокатів, а також покращення доступу до безоплатної допомоги свідчать про зростання правової свідомості громадян і зростання довіри до інститутів правосуддя.

Проте, проблеми залишаються. Зокрема, рівень корупції в

правоохоронних органах і судах все ще є високим, що підриває довіру до цих інститутів. Розпад судової незалежності через політичний вплив і недостатня ефективність механізмів захисту прав і свобод вказують на необхідність подальших реформ [190]. Одним із серйозних викликів є війна з росією і воєнний стан, які призводять до порушень прав і свобод людини в Україні, а також обмежень окремих прав. Водночас в умовах війни зростає активність громадян у пошуку засобів захисту своїх прав і свобод на місцевому рівні, через Омбудсмена та інші органи.

Тенденції свідчать, що українці все більше звертаються до офіційних інститутів для захисту своїх прав і свобод, зменшуючи звернення до неформальних способів. Однак залишаються суттєві труднощі у забезпеченні правосуддя та реалізації прав і свобод людини через різноманітні організаційні та правові бар'єри.

Загалом, необхідно продовжувати реформування інститутів, зміцнювати незалежність судової влади та правоохоронних органів, а також надавати більше можливостей для ефективного захисту прав і свобод громадян в Україні. Процес захисту прав і свобод людини передбачає певну послідовність дій, у ході яких людина прагне досягти результату, що відновлює її право на попереднє становище (рис. 2.5).

Це може включати звернення до судових органів, правоохоронних структур чи інші механізми правового захисту. Кожен етап цієї діяльності має свою мету – відновити ситуацію, яка існувала до порушення конкретного права. Важливим є те, що цей процес здійснюється не лише через юридичні заходи, а й через взаємодію з інститутами, що здійснюють моніторинг і контроль за дотриманням прав і свобод людини.

Даний алгоритм забезпечує системний підхід до відновлення прав і свобод людини через послідовність етапів, кожен з яких має на меті забезпечити справедливість і ефективний захист порушених прав і свобод людини.

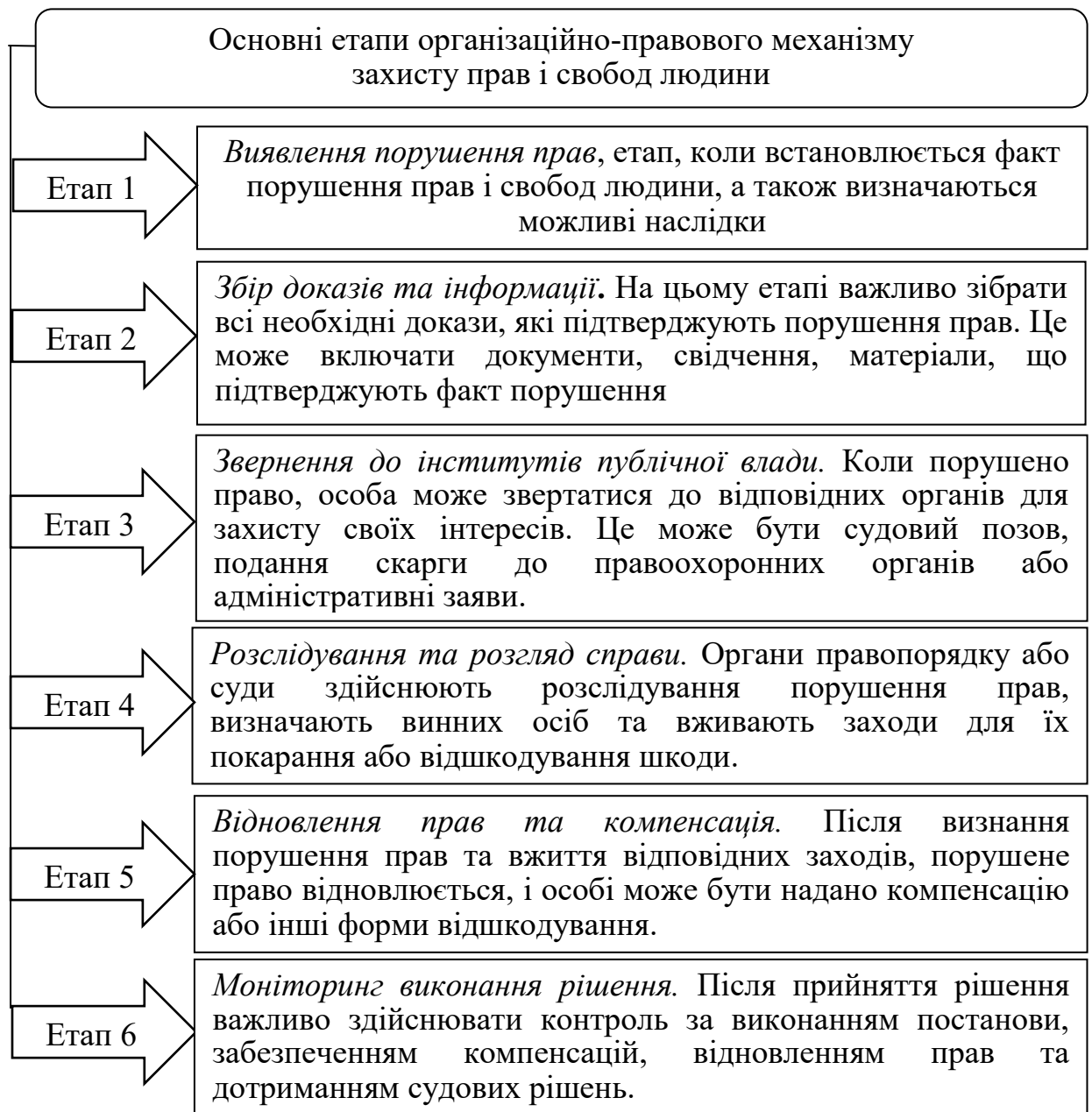

Рис. 2.5. Основні етапи організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини

Таким чином, механізм захисту прав і свобод людини можна розглядати як інтегровану систему, де кожен елемент має своє чітке місце і функцію в загальному процесі. Він характеризується взаємозалежністю частин і є органічною єдністю, де дія кожного елемента сприяє досягненню кінцевої мети – відновлення порушених прав і свобод, тобто, механізм захисту прав і свобод не є випадковим набором дій, а структуровано-логічно послідовним процесом, що включає в себе сукупність етапів, спрямованих на відновлення порушених прав і свобод.

Разом і в ідеальній комбінації, такий підхід забезпечує ефективне відновлення прав і свобод людини, адже через взаємозалежність елементів механізм захисту стає цілісним і здатним гарантувати правову безпеку громадян.

Захисту прав і свобод людині в сучасних умовах приділяється першорядна увага. Вона набуває широкомасштабного світового визнання, чому сприяло тісне та посилене міжнародне співробітництво в сфері забезпечення цивільних, політичних, економічних та соціальних прав людини. Захист прав та свобод людини є не лише внутрішньодержавним завданням, в даний час це важливий чинник міжнародних відносин. Тут особливої уваги вимагає питання про принцип невтручання у внутрішні справи держави та міждержавного співробітництва у сфері заохочення та захисту прав і свобод людини.

2.2. Аналіз діяльності недержавних правозахисних інституцій у механізмі захисту прав і свобод людини в Україні

Окрім державних механізмів захисту прав і свобод, в Україні активно діють недержавні форми захисту, хоча вони не є інститутами публічної влади, їхня діяльність доповнює державний механізм, які відіграють важливу роль у підтримці та забезпеченні прав і свобод людини. Вони здійснюють моніторинг дотримання прав і свобод людини, надають юридичну допомогу, проводять просвітницьку діяльність і сприяють формуванню правосвідомості громадян.

Відмітимо, що недержавні інституції є важливою складовою організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в Україні. Як зазначає Алмаші М. М. «недержавні інституції не лише реагують на порушення прав, а й здійснюють превентивну діяльність, спрямовану на покращення правової ситуації в країні» [1]. На думку Горобець В.В.

«громадські організації є голосом людей, яких не чують. Вони наполягають на змінах там, де уряди бездіяльні» [34].

До недержавних правозахисних інституцій належать громадські організації, правозахисні ініціативи, адвокатура, засоби масової інформації, міжнародні структури тощо.

Громадські організації та правозахисні рухи в Україні займають важливе місце в механізмі захисту прав і свобод людини. Вони є ключовими недержавними акторами, які сприяють демократичним процесам, підвищенню правової культури громадян та забезпеченню належного захисту прав і свобод людини [39]. Однією з головних функцій громадських організацій є надання безкоштовної правової допомоги громадянам, які з різних причин не можуть дозволити собі адвоката або юридичні послуги. Це особливо важливо для вразливих груп населення.

Зауважимо, що одним з важливих завдань правозахисних недержавних організацій є формування громадської свідомості, пошана до законодавства та підвищення обізнаності населення про прав і свободи людини. «Патерналістського менталітету, властивого нашим людям, коли вірять не в силу закону, а в сакральну особу (царя, генсекретаря, президента тощо), яка вирішить усі проблеми, необхідно позбуватися» [108].

Організації, що займаються правозахистом можуть активно брати участь у процесі лобіювання змін до законодавства та політик, що стосуються прав і свобод людини, шляхом звернень до парламенту, органів виконавчої влади або міжнародних інституцій. Філіпська Н.О. відмічає, що громадські організації можуть бути «ініціаторами змін у законодавстві, організувати моніторинг діяльності інститутів публічної влади та проводити правову освіту серед населення, а також надають правову допомогу особам, чиї права були порушені» [174].

Правозахисні рухи – це соціальні, політичні або правові рухи, що виникають з метою відстоювання прав і свобод людини на різних рівнях. В Україні правозахисні рухи активно діють від початку незалежності країни.

Вони об'єднують активістів, правозахисників, юристів та інших осіб, які займаються боротьбою за права людини. Відмітимо, що до основних завдань правозахисних рухів належать:

- виявлення фактів порушень прав і свобод людини, зокрема свободи слова, права на гідність, на захист від насильства та дискримінації;

- правозахисні рухи часто працюють над тим, щоб притягнути до відповідальності осіб, які порушують права інших, включаючи випадки політичних репресій, тортур, корупції та інші злочини [168];

- багато рухів займаються освітніми програмами, лекціями, тренінгами для населення з метою підвищення правової свідомості.

На думку Колесніченко В. одним із важливих аспектів правозахисних рухів є боротьба за інклюзивність та рівність у суспільстві [73]. До прикладу, спрямовані на захист прав ЛГБТ-спільноти, боротьбу з расовою та етнічною дискримінацією, а також боротьбу з насильством щодо жінок.

В Україні існує велика кількість громадських організацій та правозахисних рухів, які активно діють у різних сферах – захист прав людини, екологічні питання, права на освіту та медичну допомогу, права на працю, рівність, антидискримінацію тощо.

Наведемо деякі основні правозахисні організації, що активно займаються захистом прав і свобод людини в Україні.

Українська Гельсінська спілка з прав людини (УГСПЛ) має широкую мережу громадських приймальень, що охоплює 18 областей України. Це найбільша в країні мережа правозахисних організацій, метою яких є надання допомоги громадянам у захисті їхніх прав і свобод та сприяння змінам у сфері прав людини. В 2023 р. УГСПЛ підготувала «2714 правових документи, серед яких запити, скарги. У 466 випадках юристи здійснювали супровід справ в державних установах, судах, підготували 49 заяв в міжнародні інстанції» [147].

Центр прав людини ZMINA – одна з провідних правозахисних організацій, що займається моніторингом стану прав людини в Україні,

розробкою рекомендацій для інститутів публічної влади та здійснення адвокації у правозахисній сфері. ZMINA активно працює над питаннями захисту прав людини в умовах війни, надаючи підтримку жертвам незаконних затримань та порушень прав людини. «Організація була активно долучена до реалізації Національної стратегії з прав людини. Це перший в історії незалежної України системний документ, покликаний інтегрувати цінності прав людини» [39].

Харківська правозахисна група відома правозахисна організація в Україні, яка була заснована в 2004 р. Метою організації є захист прав людини, сприяння правовій освіті громадян, моніторинг дотримання прав людини в Україні та підтримка осіб, які зазнали порушення своїх прав. Харківська правозахисна група активно займається дослідженням ситуації з правами людини, в тому числі в контексті прав людини в умовах конфлікту, вивчає питання громадянських і політичних прав, економічних, соціальних і культурних прав. Ключовими досягненнями організації є виведення на міжнародну арену проблем прав людини в Україні, особливо в умовах війни, систематична робота по захисту прав меншин та ВПО, налагодження ефективної співпраці з правоохоронними інститутами публічної влади, створення покращення правової освіти серед населення. ХПГ є однією з найбільш досвідчених правозахисних організацій, яка має значний вплив на розробку політики у сфері захисту прав і свобод людини в Україні.

Центр громадських свобод – одна з провідних правозахисних організацій в Україні, яка з моменту свого заснування в 2007 р. активно працює для захисту прав людини, розвитку демократії та зміцнення правового суспільства організація здійснює різнопланову діяльність, зокрема надає юридичну підтримку громадянам, проводить правові та соціальні компанії, сприяє реформуванню національного законодавства в напрямку посилення прав і свобод людини. Центр активно співпрацює з міжнародними організаціями, включаючи ОБСЄ. У 2022 р. Центр громадських свобод став лауреатом Нобелівської премії миру за свою віддану роботу в сфері прав

людини, визнаною міжнародною спільнотою. Цей успіх підкреслює важливість роботи правозахисних організацій та їхній внесок у глобальний захист прав і свобод людини.

Таким чином, громадські організації та правозахисні рухи виконують незмінну роль у забезпеченні прав і свобод людини, сприяють розвитку правової держави та демократичних процесів у суспільстві. Вони є важливими партнерами держави в механізмі захисту прав і свобод людини.

Адвокатура є важливим елементом правової системи України, що виступає як незалежний інструмент організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в Україні [13]. Згідно з Конституцією України, адвокатура забезпечує захист інтересів осіб, гарантує право на захист у суді та надає професійну юридичну допомогу.

Обловацька Н.О. звертає увагу, що «незалежність адвокатури є головною гарантією захисту прав і свобод та необхідною умовою для ефективного доступу до отримання юридичних послуг згідно зі Стандартами незалежності юридичної професії» [109]. Про ефективну професійність та незалежність адвокатури говорить Аракелян М.Р. На його думку, «адвокатура була і залишається інститутом, що найбільш адекватно відображає правовий стан держави і суспільства, а також ступінь захищеності прав та свобод людини» [4]. Маркович Х.М. наголошує, що адвокатура є «комплексним виявом як державного, так і суспільного інтересу, оскільки саме через неї і завдяки адвокатурі правова держава реалізує можливість забезпечення громадянам їхніх прав і свобод» [92].

Переконані, що адвокатура в демократичному суспільстві повинна виступати як автономна та самостійна інституція. Як слушно зауважує Бочуляк Н.І. «рівень розвитку інституту адвокатури є одним із визначальних індикаторів демократичності суспільства, однією із конститутивних ознак стану захищеності прав людини» [19]. Белов Д.М., Белова М.В. наголошують, що інституція адвокатури в організаційно-правовому механізмі захисту прав і свобод людини є «одним із засобів для

самообмеження державної влади шляхом створення та активного функціонування незалежного правозахисного інституту, що є активним актором процесу захисту прав і свобод людини» [13].

«Адвокатура функціонує в певній системі державних і суспільних механізмів і сприяє захисту правових інтересів громадян, вона відіграє фундаментальну роль для встановлення та підтримання верховенства права» [50]. Основною метою адвокатури є забезпечення справедливого судового процесу та дотримання прав осіб, незалежно від їхнього соціального статусу.

Зазначається, що станом на кінець серпня 2024 р. «в Реєстрі адвокатів налічується 53361. З початку війни Реєстр поповнився на 4370 нових адвокатів, кількість нових адвокатів зменшується (у 2020р. було зареєстровано 5124, то вже цього року 1708)» [149].

Крім традиційної адвокатури, для осіб, які не можуть дозволити собі оплатити юридичні послуги, в Україні працюють громадські організації та правозахисні ініціативи, які організують безкоштовні юридичні консультації та приймальні. Ці послуги часто надаються правозахисними організаціями, фондами, адвокатськими об'єднаннями, а також при місцевих органах влади.

Протягом 2023 року система безкоштовної правової допомоги надавала правничу допомогу онлайн і офлайн. «Очно юристи приймають у бюро правничої допомоги та під час роботи консультаційних пунктів доступу. Загалом зареєстровано понад 563,6 тис. звернень до цих точок доступу» [146]. Самими поширеними видами звернень були захист прав у цивільних та адміністративних. Активними отримувачами послуг були особи «з низьким доходом 39 %, ВПО 17%, ветерани війни та члени сімей загиблих, ветеранів війни, захисників і захисниць України 13 %, люди з інвалідністю 12%, діти 7%» [146].

Впевнені, що хоча адвокатура не є частиною інститутів публічної влади чи місцевого самоврядування, її функції мають важливе суспільне значення та спрямовані на захист прав і основоположних свобод людини.

Підсумовуючи викладене, необхідно зазначити, що адвокатура займає важливе місце в механізмі захисту прав і свобод людини, оскільки адвокати є тим бар'єром, який забезпечує юридичну підтримку та захист прав кожної особи. В умовах, коли права і свободи людини можуть бути порушені на різних рівнях – від несанкціонованих дій поліції до дискримінації в суспільстві – адвокати виступають як ті, хто може повернути порушені права громадянам. За допомогою адвокатури забезпечується правова рівність, справедливий процес і ефективний доступ до правосуддя, що повинно стати основою демократії в Україні. Це дозволяє не лише окремим громадянам захистити свої права, але й стимулює розвиток правової держави в країні, де всі громадяни мають рівний доступ до правосуддя та юридичної допомоги.

Не можна також оминати і того, що журналісти та незалежні медіа відіграють ключову роль у забезпеченні прозорості, висвітленні порушень прав і свобод людини, а також у формуванні суспільної свідомості щодо питань правозахисну. Їхня діяльність сприяє розвитку громадянського суспільства, посиленню відповідальності інститутів публічної влади та ефективному контролю за дотриманням правових норм.

Відмітимо, що у 2023 р. 20% респондентів віддали перевагу зверненню до засобів масової інформації щодо захисту своїх прав. Цікавим є той факт, що у 2016 р. цей показник сягав 27,8% при цьому до поліції - 14,0%, а до суду - 16,2% [188]. Переконані, що зменшення частки людей, які звертаються до ЗМІ, не означає зниження важливості журналістики. Швидше за все, це свідчить про зміну у сприйнятті ефективності різних механізмів захисту прав і свобод людини в Україні, зростання довіри до державних правозахисних структур та розвиток цифрових інструментів правової допомоги.

Одним із найважливіших аспектів роботи журналістів є розслідування випадків порушення прав людини. Це може бути стосуватися зловживання владою, корупційних схем, свавілля правоохоронних органів, дискримінаційних практик або утисків свободи слова. Висвітлення таких випадків у ЗМІ сприяє приверненню уваги громадськості та міжнародних

організацій, що часто стає каталізатором для офіційного розслідування та виправлення ситуації.

Як відмічають Фурашев В.М., Солончук І.В., незалежні медіа відіграють важливу роль у правовій освіті населення. Публікація матеріалів про права людини, механізми їхнього захисту, а також юридичні аспекти звернення до суду чи інших інститутів дозволяє громадянам отримувати необхідні знання для відстоювання своїх прав [182]. Підтримуємо думку про те, що це сприяє підвищенню рівня правової культури суспільства та формуванню усвідомленої громадянської позиції.

При цьому контроль за діяльністю інститутів публічної влади та правозахисних інституцій також є важливим напрямом роботи журналістів. Незалежні медіа аналізують, наскільки ефективно реалізуються державні програми у сфері правозахисту, чи відповідають прийняті закони міжнародним стандартам, а також чи дотримуються інститути публічної влади своїх зобов'язань щодо захисту прав і свобод людини. Така діяльність допомагає запобігати зловживанням та сприяє підвищенню підзвітності державних інституцій.

Особливу роль журналістика відіграє у висвітленні кризових ситуацій, які супроводжуються масовими порушеннями прав і свобод людини [89]. Саме незалежні медіа здатні оперативно передавати інформацію про випадки насильства, утисків, воєнних злочинів чи інших порушень, що сприяє швидкому реагуванню як на національному, так і на міжнародному рівні.

Як видається, небезпідставною є думка про те, що незалежні журналісти та медіа є не лише джерелами інформації, а й інструментами правозахисної діяльності. Їхня робота є невід'ємною частиною демократичного суспільства, оскільки вони сприяють висвітленню порушень прав і свобод людини, викриттю корупції, аналізу законодавчих змін та впливу на суспільні процеси. Їхня діяльність допомагає громадянам бути поінформованими, що, у свою чергу, сприяє зміцненню верховенства права та демократичних цінностей в Україні.

З початком повномасштабного вторгнення в Україні діяльність благодійних фондів і волонтерських організацій значно розширилася, включивши в себе не лише гуманітарну допомогу, а й захисту прав і основоположних свобод людини. У кризових умовах ці структури стали важливим механізмом забезпечення справедливості, документування порушень прав людини та надання юридичної підтримки постраждалим.

Філіпська Н.О. зазначає, що через війну мільйони українців були змушені покинути свої домівки. Волонтерські ініціативи та фонди допомагають цим людям у отриманні статусу ВПО та соціальних виплат, відновленні втрачених документів тощо [174].

Не можна також оминати і того, що окремі правозахисні проєкти працюють над забезпеченням інформаційної безпеки, розвінчуванням фейків і боротьбою з пропагандою, що вкрай важливо для захисту свободи слова та доступу громадян до правдивої інформації.

На думку Войтович П.П. благодійні та волонтерські організації відіграють ключову роль у захисті прав і свобод людини під час війни [28]. Вони компенсують певні прогалини державної системи, надають юридичну та психологічну допомогу, документують злочини та сприяють справедливому судочинству на національному та міжнародному рівнях.

На переконання Горобець В.В. соціальна мобілізація українців «яка значно посилилася внаслідок війни, виявилася у активній діяльності благодійних і волонтерських організації, що відіграють ключову роль у забезпеченні та захисті прав і свобод людини» [34].

Серед найбільш відомих ініціатив – фонди «Повернись живим» та «Армія SOS», які зосереджені на підтримці військовослужбовців, допомозі постраждалим від бойових дій та зміцненні обороноздатності країни. Основним напрямом діяльності є матеріальна та технічна допомога ЗСУ, що безпосередньо впливає на право громадян на безпеку та життя. Але окрім суто військової підтримки, фонди займаються юридичним захистом військовослужбовців, допомагають родинам загиблих, а також підтримують

поранених та ветеранів. Усе це стосується захисту таких фундаментальних прав, як право на життя, фізичну безпеку, правовий захист та соціальну підтримку.

Міжнародні організації та дипломатичні місії відіграють важливу роль у забезпеченні прав людини в Україні, а саме:

- систематично оцінюють стан дотримання прав і свобод людини в Україні та готують відповідні звіти, які стають основою для розробки рекомендацій та заходів щодо їх захисту, серед таких організацій, можемо виділити Управління Верховного комісара ООН з прав людини, Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини, Рада Європи та інші;

- працюють над удосконаленням національного законодавства у сфері прав людини та допомагають у впровадженні правових реформ. Консультативна місія ЄС підтримує реформи в секторі безпеки та правосуддя, сприяє підвищенню ефективності правоохоронних органів, Програми USAID та інших міжнародних донорів спрямовані на розвиток незалежних правозахисних ініціатив та зміцнення демократичних інститутів [43];

- після повномасштабного вторгнення багато міжнародних організацій активізували роботу з надання гуманітарної допомоги та юридичної підтримки людям, які постраждали від збройного конфлікту;

- сприяють захисту прав людини через механізми тиску на порушників, запровадження санкцій і просування правозахисних ініціатив на міжнародному рівні.

Згідно з твердженням Мартинюк Я. міжнародні організації та дипломатичні місії є невід'ємною частиною механізму захисту прав і свобод людини [94]. У період війни в Україні їхня роль ще більше посилилася, забезпечуючи міжнародну підтримку та додаткові механізми правозахисну для українських громадян.

Однак, варто зазначити, що діяльність правозахисних інституцій не завжди є безперешкодною. З одного боку, вони часто стикаються з

супротивом з боку державних структур, які можуть не сприймати їхню діяльність як консультативну. З іншого боку, залежність від міжнародного фінансування ставить перед ними виклик збереження незалежності, адже фінансова підтримка від міжнародних донорів може бути нестабільною або залежати від зовнішньополітичних обставин.

Полеміка щодо ефективності недержавних правозахисних організацій часто пов'язана із питаннями їхнього впливу на державну політику. Деякі критики вказують на те, що їхня діяльність має переважно консультативний характер і не завжди призводить до конкретних змін у правовій системі [168]. Водночас практика доводить, що недержавні правозахисні організації відіграють вагомий роль у реформуванні судової системи, політики у сфері захисту прав вразливих груп та імплементації міжнародних стандартів прав людини у національне законодавство.

Все вищенаведене дає можливість встановити взаємозв'язок і взаємну зумовленість щодо основних причин, які підкреслюють значущість недержавних інституцій у механізмі захисту прав і свобод людини, належать:

- інститути публічної влади не завжди ефективно захищають права і свободи людини через бюрократію, корупцію або політичний вплив. Недержавні організації, правозахисні фонди та громадські ініціативи можуть оперативніше реагувати на порушення прав, надавати допомогу та контролювати діяльність владних структур;

- чим більше активних правозахисних організацій у країні, тим сильніше розвинене громадянське суспільство, що в свою чергу сприяє прозорості влади, підвищенню рівня правової культури громадян та їх активності у відстоюванні своїх прав. «Недержавні організації є невід'ємною частиною демократичного процесу, які будують прозоре суспільство, захищати права людини і забезпечувати підзвітність влади» [108];

- недержавні інституції часто спеціалізуються на захисті прав найбільш незахищених категорій громадян: біженців, національних меншин, людей з обмеженими можливостями, жертв насильства та інші. Державні механізми

можуть не враховувати всі їхні потреби, тому громадянські ініціативи відіграють ключову роль у підтримці таких груп. До прикладу Філіпська Н.О. в своєму дослідженні щодо захисту прав осіб з обмеженими можливостями недержавними громадськими об'єднаннями наголошує, що результативність діяльності недержавних інституцій пов'язана з тим, що «більшість організацій цієї сфери діяльності створюється особами, які або самі мають ту чи іншу форму інвалідності, або мають досвід спілкування із цією категорією осіб» [174]. Авторка переконана, що це є основою для розвитку особистої мотивації надавати допомогу іншим людям, сім'ям, які стикаються з подібними труднощами, застосовуючи власні та набуті знання та досвід;

- Україна як частина міжнародної спільноти має зобов'язання перед ООН, Радою Європи, ОБСЄ та іншими організаціями. Недержавні правозахисні організації допомагають забезпечувати міжнародний контроль за дотриманням прав і свобод людини в країні та залучати міжнародну підтримку у критичних ситуаціях. Згідно зі ст. 6 Закону України «Про громадські об'єднання» зокрема, «...визначається можливість здійснення співробітництва з іноземними неурядовими організаціями та міжнародними урядовими організаціями» [128]. За переконанням Філіпської Н.О. «налагодження співпраці зі спорідненими неурядовими іноземними організаціями проходить значно швидше та результативніше, ніж на рівні міждержавних органів та інституцій» [174];

- сучасні технології змінюють підходи до захисту прав і свобод людини. Онлайн-консультації, юридичні чат-боти, моніторинг прав людей через штучний інтелект – усе це нові форми діяльності недержавних інституцій, які значно розширюють можливості правозахисну;

- у країнах де існують загрози демократії, саме незалежні правозахисні організації можуть стати останнім рубежем у боротьбі за свободу слова, право на протест, захист політичних ув'язнених тощо.

Узагальнюючи можемо констатувати, що діяльність недержавних правозахисних організацій є важливим для розуміння того, наскільки

ефективно працює механізм захисту прав і свобод людини в Україні. Це дозволяє визначити слабкі місця, знайти шляхи покращення механізмів захисту та адаптувати міжнародний досвід до українських реалій.

2.3. Оцінка організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини: міжнародний досвід для України

Міжнародні механізми захисту прав і свобод людини діють незалежно від політичної ситуації в конкретній країні і спрямовані на забезпечення рівних умов щодо захисту прав і свобод для всіх громадян. Вони гарантують, що права кожної людини будуть захищені, навіть якщо, національні інститути не можуть впоратися із цим завданням. Такі механізми також сприяють співпраці між країнами у боротьбі з глобальними викликами, такими як торгівля людьми, насильство або дискримінація.

Як слушно зауважує Антонович М. міжнародні механізми захисту прав і свобод людини, у свою чергу, є універсальними і мають за мету забезпечити дотримання загальнолюдських стандартів у сфері прав і свобод. Ці механізми створені на основі міжнародних договорів, конвенцій та угод, що ратифіковані країнами-учасницями [2].

Поява міжнародного організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини була зумовлена розширенням міжнародно-правового співробітництва, яке почалося після другої світової війни. Цей період став важливим етапом у розвитку міжнародної системи прав і свобод людини, оскільки після глобальної катастрофи було визнано необхідність створення ефективних механізмів для забезпечення основоположних прав і свобод людини на глобальному рівні.

Відповідно до частини третьої статті 55 Конституції України «після використання всіх національних засобів правового захисту кожен має право звертатися за захистом прав і свобод до міжнародних установ, членом або

учасником яких є Україна» [78].

Пропонуємо проаналізувати більш детально, як саме ці механізми виникали, чому саме після Другої світової війни і яким чином міжнародно-правове співробітництво змінилося у зв'язку з цим.

Після закінчення Другої світової війни, коли стало очевидно, що численні злочини проти людства, війни та геноциди стали частиною глобальної політики, постала потреба у міжнародному правовому регулюванні прав людини [167]. Унаслідок таких трагічних подій, як Голокост, війна та інші злочини нацизму, міжнародна спільнота усвідомила, що права людини повинні бути гарантовані не лише на рівні окремих держав, а й на міжнародному рівні. Поява та розвиток міжнародних механізмів захисту прав людини стали природною реакцією на ці виклики.

Ухвалення значної кількості нормативно-правових актів з прав і свобод людини «...справило справжню революцію у правовому існуванні людини, яка більше не замкнута правовими рамками держави. Права людини стають глобальним мірилом права» [196]. Підтримуючи дану думку Яремчук В.Д. теж відмічає, що після Другої світової війни права і свободи людини «настає нова віха у розвитку прав людини, період їхньої стандартизації на рівні міжнародних правових актів, конституційного заломлення з урахуванням конкретно-історичних умов окремих країн» [191].

Однією з найбільш важливих подій у цьому контексті стало створення Організації Об'єднаних Націй (ООН) у 1945 р., яке стало основною міжнародною організацією, що забезпечує мир, безпеку та розвиток прав людини на глобальному рівні. Після заснування ООН, організація почала активно розвивати механізми захисту прав і свобод людини через створення відповідних інституцій і механізмів моніторингу.

Одним з перших значущих кроків стало прийняття Загальної декларації прав людини в 1948 р., яка стала основним документом, що закріплює універсальні стандарти прав і свобод людини. Декларація, хоч і не мала юридичної сили, стала важливим етапом на шляху створення міжнародного

консенсусу щодо захисту прав і свобод людини. Вона закріплювала такі права, як право на життя, свободу, рівність перед законом, свободу слова та інші. Важливість цього документа полягала в тому, що він став основою для майбутніх міжнародних угод і національних законодавств, сприяючи розвитку міжнародного правозахисного механізму.

Після прийняття Загальної декларації прав людини почали створюватися юридично зобов'язуючі документи. Одним з таких став Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, який був прийнятий ООН у 1966 р. [167]. Цей пакт став важливим етапом у розвитку міжнародного права людини, оскільки містив конкретні обов'язки держав щодо захисту основних прав, таких як право на свободу, захист від катувань, свобода зборів, право на участь у виборах тощо. Країни, які підписали цей пакт, зобов'язувалися відповідати за дотримання прав людини в межах своїх кордонів і звітувати перед міжнародною спільнотою.

До постійно діючої структури, що входить до складу апарату ООН, належить Рада ООН з прав людини, яка є міжурядовим органом ООН, що займається сприянням та захистом прав людини в усьому світі. Вона була створена 15 березня 2006 р. відповідно до Резолюції Генеральної Асамблеї ООН №60/252, яка замінила попередню Комісію ООН з прав людини через критику її політизованості та неефективності

Основною функцією Ради є моніторинг дотримання прав людини у світі, розгляд порушень та розробка рекомендацій для держав, міжнародних організацій та громадянського суспільства. Рада ООН з прав людини складається із 47 держав-членів, які обираються Генеральною Асамблеєю ООН строком на 3 роки за принципом географічного розподілу. Члени Ради можуть бути переобрані, але не більше ніж два терміни поспіль.

Попри важливу роль, Рада часто піддається критиці за: політизацію діяльності (держави-члени використовують її для власних політичних інтересів); наявність серед членів держав-порушників прав людини (до складу Ради входять країни, які самі систематично порушують права

людини); обмеженість впливу (Рада ухвалює рекомендації, але не має механізмів прямого примусу до їх виконання) [98].

Після повномасштабного вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 р., Рада ООН з прав людини неодноразово розглядала питання порушень прав людини в Україні, спричинених війною. Безпрецедентним кроком стало те, що 7 квітня 2022 р. Генеральна Асамблея ООН виключила росію зі складу Ради ООН з прав людини через її воєнні злочини. Рада неодноразово ухвалює резолюції, що засуджують порушення прав людини та міжнародного права з боку росії.

Однак, попри численні досягнення цієї організації у сфері прав і свобод людини, практика показує, що інституційний механізм ООН не завжди ефективний у випадках порушення міжнародного права з боку постійних членів Ради Безпеки, зокрема країни-агресора. Війна в Україні є яскравим прикладом того, як механізм колективної безпеки ООН не зміг оперативно та ефективно запобігти військовій агресії, оскільки РФ, яка є членом Ради Безпеки ООН, має право вето, що дозволяє їй блокувати рішення, які можуть бути спрямовані на її притягнення до відповідальності. Таким чином, виникає дискусія про необхідність реформування ООН, зокрема механізмів, що стосуються прав людини та запобігання агресії, з огляду на складність забезпечення справедливості та дотримання міжнародних норм, коли країна-агресор має значний політичний вплив на ключові органи цієї організації.

Однією з ключових міжнародних інституцій, що здійснює захист прав людини у світі, є Управління Верховного комісара ООН з прав людини. Орган був створений у 1993 р. відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН (резолюція 48/141). Його діяльність ґрунтується на Загальній декларації прав людини, міжнародних пактах про права людини, а також інших міжнародно-правових актах [145].

Управління очолює Верховний комісар ООН з прав людини. «Посада, яка прирівнюється до заступника Генерального секретаря, була запроваджена Генеральною Асамблеєю на її 48-й сесії на підставі резолюції 48/141 від 20

грудня 1993 р.» [197]. «Прийняття резолюції передувала Всесвітня конференція з прав людини, що відбулася у австрійському Відні у червні 1993 р. ... заснування поста Верховного комісара з прав людини» [197]. Верховний комісар ООН з прав людини як «головна посадова особа в галузі прав людини в рамках Організації відіграє важливу роль у сучасній системі правозахисту» [145].

Основні завдання Управління включають:

- моніторинг і аналіз стану прав людини у різних країнах та регіонах, підготовку щорічних доповідей;
- консультативну діяльність, тобто надання допомоги державам щодо імплементації міжнародних стандартів у сфері прав людини;
- розслідування порушень прав людини та публікація відповідних звітів;
- підтримку правозахисних організацій і сприяння розвитку громадянського суспільства;
- юридичну допомогу та сприяння судовим процесам у справах про серйозні порушення прав людини, включаючи воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид;
- координацію роботи ООН у сфері прав людини – співпрацює з іншими органами ООН, включаючи Раду ООН з прав людини, а також Міжнародний кримінальний суд.

З початком російської агресії проти України у 2014 р. Управління Верховного комісара ООН з прав людини відіграє важливу роль у документуванні воєнних злочинів та порушень прав людини.

Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні була розгорнута у 2014 р. та регулярно публікує звіти про ситуацію з правами людини, зокрема щодо жертв конфлікту, незаконних затримань, тортур, обстрілів цивільних об'єктів та примусової депортації українських громадян [145]. Управління аналізує умови життя ВПО, доступ до правосуддя та реалізацію соціально-економічних прав українців, а також підтримує ініціативи щодо створення

спеціальних трибуналів та притягнення винних до відповідальності за злочини, скоєні в ході війни.

Попри важливу роль Управління Верховного комісара ООН з прав людини зазнає критики через:

- обмежену спроможність впливати на ситуацію – його мандат не дозволяє напряду карати держави за порушення прав людини, а лише документувати випадки та рекомендувати дії;
- деякі країни намагаються впливати на діяльність Управління або блокують його звіти;
- організація фінансується за рахунок внесків країн-членів, що може обмежувати її незалежність та ефективність.

Одним із найбільших ефективних механізмів захисту прав людини є Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), що був створений у рамках Ради Європи після прийняття Європейської конвенції з прав людини в 1950 р. ЄСПЛ дозволяє громадянам подавати індивідуальні скарги на порушення їхніх прав з боку держав-членів Ради Європи. Судові рішення ЄСПЛ мають важливе значення для правової системи багатьох європейських країн, а також для розвитку міжнародного права людини в цілому. Як відмічає Васільєва Л.М. «хоча ЄСПЛ є частиною Ради Європи, а не ЄС, його рішення є обов'язковими для всіх країн-членів ЄС» [23].

На сьогодні ЄСПЛ є найбільш значущим інститутом, який розглядає індивідуальні та міждержавні скарги на порушення прав людини. До його юрисдикції входять 46 держав-учасниць Ради Європи, що роблять ЄСПЛ одним із наймасштабніших судових органів у сфері захисту прав людини [148].

Рішення ЄСПЛ мають значний вплив на правові системи держав-учасниць, оскільки [42]:

- вони є обов'язковими для виконання державами, які програли справу;
- вимагають від держав змінювати законодавство або судову практику для усунення виявлених порушень:

- сприяють створенню загальноєвропейських стандартів у сфері прав і свобод людини.

До прикладу, рішення ЄСПЛ неодноразово впливали на правову систему України, зокрема у справах про неналежні умови утримання під вартою, право на свободу вираження поглядів та захист прав власності.

Попри значну роль ЄСПЛ у захисті прав людини, існує низка викликів і критичних зауважень щодо його роботи: перевантаженість Суду, тобто велика кількість скарг суттєво ускладнює швидке вирішення справ; проблеми з виконанням рішень, адже деякі держави затягують або ігнорують виконання рішень ЄСПЛ; політизація справ, критики стверджують, що Суд іноді ухвалює рішення під тиском політичних факторів або суспільної думки.

Однак, попри ці виклики, ЄСПЛ залишається провідним міжнародним судовим органом, що має унікальний вплив на розвиток і забезпечення прав і свобод людини в ЄС [42]. Його рішення мають значний вплив на національні правові системи держав-учасниць, сприяють розвитку правових стандартів та забезпечують ефективний контроль за дотриманням прав і свобод людини.

На думку Васільєвої Л.М. механізм захисту прав і свобод людини в ЄС це «комплекс правових, судових і наглядових інституцій, які спрямовані на забезпечення дотримання цих прав і свобод та спрямований на підтримку демократичних цінностей, верховенства права в ЄС» (рис. 2.6) [23]. Ми підтримуємо думку автора стосовно того, що це складна багаторівнева система, основною метою якої є підтримка демократичних цінностей, утвердження верховенства права, захист прав людини та основоположних свобод відповідно до стандартів, визначених у міжнародному праві.

Таким чином, правове регулювання забезпечує багаторівневий підхід до гарантування прав людини, встановлюючи не лише стандарти їхнього запису, а й юридичні механізми контролю за їхнім дотриманням.

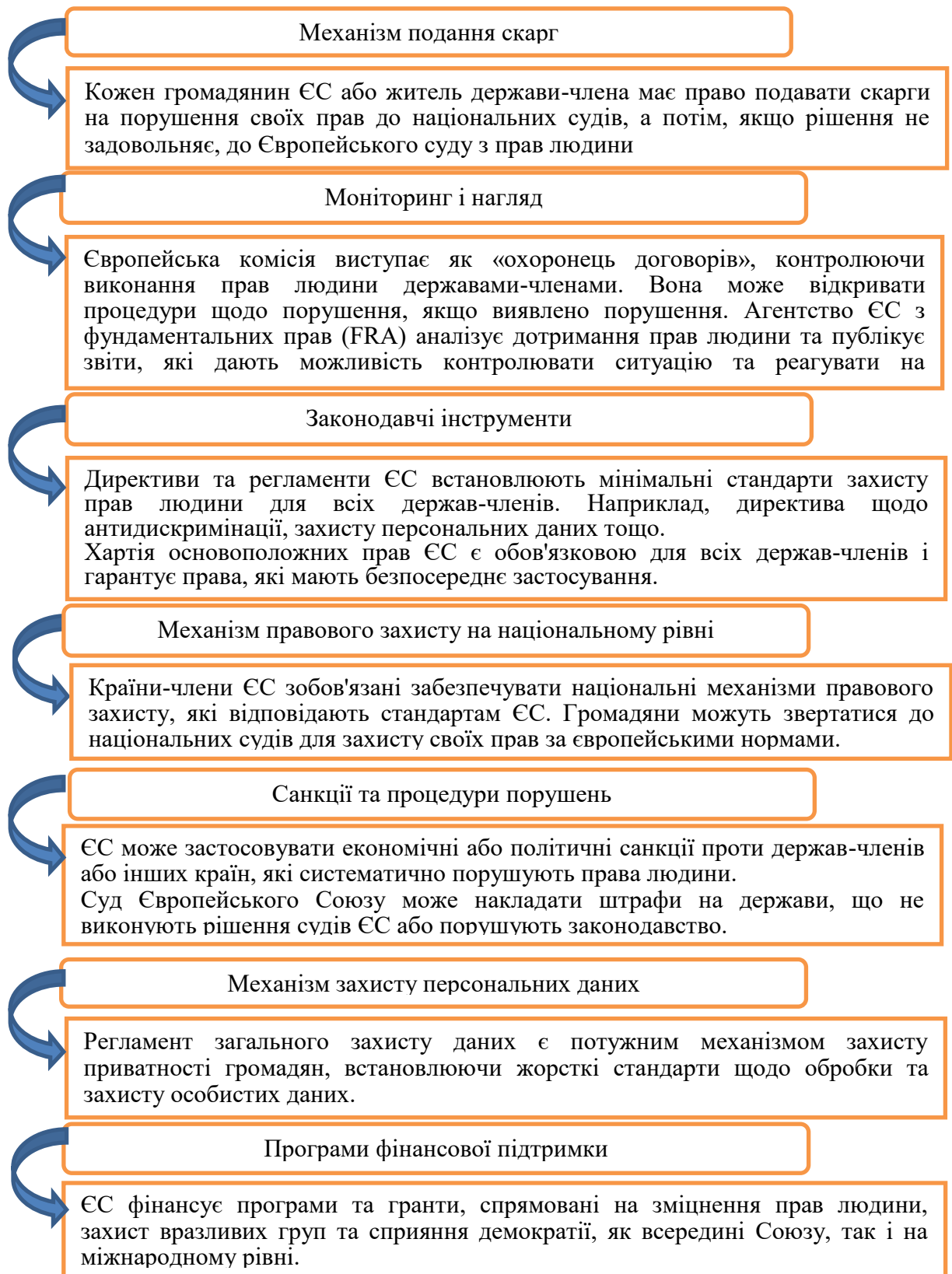

Рис. 2.6. Складові механізми захисту прав і свобод у ЄС [23].

Нормативно-правовою основою механізму захисту прав людини в ЄС є:

- Хартія основоположних прав Європейського Союзу (2000 р.) [192],

яка містить перелік громадянських, політичних, соціальних та економічних прав і є обов'язковою для всіх держав-членів;

- Європейська конвенція з прав людини (1950 р.) [41], ухвалена в межах Ради Європи, яка хоча й не є актом права, проте має особливе значення, оскільки її положення визнаються Судом ЄС;

- установчі договори ЄС, зокрема Договір про Європейський Союз та Договір про функціонування ЄС, які закріплюють принципи демократії, правової держави та захисту прав і основоположних свобод людини;

- рішення Суду Європейського Союзу, які формують прецедентне право у сфері захисту прав людини та є обов'язковими для держав-членів.

Ключовими судовими інституціями, які здійснюють захист прав людини в межах ЄС, є:

- Суд Європейського Союзу – вищий судовий інститут ЄС, який забезпечує тлумачення та застосування норм права ЄС, зокрема у сфері прав людини [18]. Суд ЄС може розглядати скарги щодо порушення прав людини та скасовувати акти, які суперечать Хартії основоположних прав;

- Європейський суд з прав людини – діє в рамках Ради Європи та розглядає індивідуальні та міждержавні скарги щодо порушення Європейської конвенції з прав людини [42].

Відповідно, завдяки взаємодії цих судових інститутів забезпечується високий рівень юридичного захисту прав людини, а їхні рішення мають безпосередній вплив на законодавчу та правозастосовну практику держав-членів.

Окрім судових механізмів, важливу роль у забезпеченні дотримання прав і свобод людини відіграють наглядові інституції: Агентство Європейського Союзу з основних прав – займається моніторингом дотримання прав людини у країнах ЄС та надає рекомендації щодо вдосконалення правової системи; Європейський омбудсмен – розглядає скарги громадян щодо зловживань владою, бюрократії або порушення прав людини в інституціях ЄС; Європейський парламент – виконує наглядову

функцію та приймає резолюції щодо стану прав людини як у межах ЄС, так і за його межами; Рада Європи та її інститути, такі як Комісар Ради Європи з прав людини, які впливають на розвиток правозахисної політики в Європі [23].

Ці інституції здійснюють постійний моніторинг ситуації з правами людини, розробляють політичні ініціативи та забезпечують механізми реагування на системні порушення.

Європейський Союз активно співпрацює з міжнародними організаціями, такими як ООН, ОБСЄ та Рада Європи, для забезпечення ефективного функціонування правозахисного механізму. Особливо важливим є співробітництво у сфері захисту прав біженців, боротьби з дискримінацією, забезпечення свободи слова та правосуддя. Окрім цього, ЄС розробляє та впроваджує програми з розвитку прав людини, зокрема через Європейський інструмент сприяння демократії та прав людини, який фінансує проекти правозахисних організацій у різних країнах світу.

Підсумовуючи викладене, необхідно зазначити, що організаційно-правовий механізм захисту прав і свобод людини в ЄС залишається одним із найефективніших правозахисних просторів у світі. Однак постійні виклики вимагають подальшого вдосконалення механізмів контролю та посилення санаційних механізмів за порушення прав людини.

Окрім ООН та Європейського суду з прав людини, створені та інші організації, які сприяють захисту прав і свобод людини на міжнародному рівні. Це, зокрема, Міжамериканський суд з прав людини, Африканський суд прав людини і народів, а також численні неурядові організації, такі як, Amnesty International, Human Rights Watch, які здійснюють моніторинг порушень прав людини, проводять розслідування та тиснуть на держави для покращення ситуації з правами людини.

Рис. 2.7. Схематичне представлення міжнародного організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини.

Досвід міжнародного співтовариства може бути корисним для України в таких аспектах:

- запровадження ефективних механізмів моніторингу та контролю за

дотриманням прав і свобод людини. Одним із ключових уроків міжнародного досвіду є розбудова системи моніторингу прав і свобод людини, що забезпечує своєчасне реагування на порушення та їхнє попередження. В багатьох країнах Європи діють незалежні правозахисні комісії, які здійснюють нагляд за дотриманням прав і свобод громадян, аналізують випадки порушень і рекомендують законодавчі зміни. Наприклад, у США та Великій Британії існують уповноважені з прав людини, які мають широкі повноваження щодо розслідування скарг громадян та подання офіційних звітів уряду. Для України важливо розширювати механізми незалежного моніторингу, зокрема шляхом активної участі громадянського суспільства, правозахисних організацій та міжнародних експертів. Важливим інструментом також є участь у глобальних ініціативах, таких як Універсальний періодичний огляд ООН, який дозволяє отримати оцінку дотримання прав і свобод людини в країні від міжнародної спільноти;

- інтеграція міжнародних стандартів у національне законодавство є важливим кроком для посилення правового статусу громадян. Європейські країни, які проходили шлях реформування правової системи, успішно імплементували норми Європейської конвенції з прав людини у свої національні кодекси, що значно підвищило рівень правового захисту населення. Україні вже здійснила низку кроків у цьому напрямку, зокрема ратифікувала низку міжнародних договорів та зобов'язалася виконувати рішення Європейського суду з прав людини. Проте необхідним залишається не лише прийняття законодавчих норм, а й їхня ефективна імплементация. Важливо забезпечити реальну дію норм у судовій та адміністративній практиці, а також посилити відповідальність за їхнє невиконання;

- розвиток незалежних інституцій, відповідальних за захист прав і свобод людини. Незалежні інституції відіграють ключову роль у забезпеченні прав і свобод людини, оскільки саме вони здійснюють нагляд за виконанням законодавства, реагують на порушення та сприяють розвитку демократичних інститутів. Успішний досвід європейських країн та США показує, що

незалежні омбудсмени, антикорупційні агентства та спеціальні правозахисні комісії можуть значно підвищити рівень захисту прав і свобод людини. В Україні функціонує інститут Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, однак його діяльність потребує подальшого розвитку, зокрема розширення повноважень, збільшення фінансування та покращення механізмів співпраці з громадянським суспільством. Також важливо забезпечити реальну незалежність судової влади, що є основою для ефективного захисту прав і свобод людини.;

- посилення співпраці з міжнародними місіями та правозахисними організаціями, яка відіграє важливу роль у забезпеченні захисту прав і свобод людини, оскільки дозволяє отримати зовнішню експертну оцінку, запозичити кращі практики та залучити міжнародну підтримку. Організації на кшталт ООН, Ради Європи, ОБСЄ та Amnesty International, Human Rights Watch активно працюють у сфері моніторингу ситуації з правами людини, надають рекомендації та допомагають державі розвивати відповідні інститути. Україна активно співпрацює з міжнародними місіями, особливо у контексті російської агресії, коли порушення прав і свобод людини набуло критичного масштабу. Важливим напрямом є також залучення експертної допомоги для судових реформ, удосконалення правоохоронної системи та створення ефективних механізмів захисту прав і свобод у зонах конфлікту. Розширення міжнародного партнерства сприятиме покращенню ситуації у сфері прав і свобод людини та забезпеченню їхнього захисту відповідно до міжнародних стандартів.

Переконані, що врахування найкращих практик міжнародних структур сприятиме зміцненню організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в Україні, забезпечуючи ефективніший захист громадян у складних соціально-економічних та воєнних умовах.

Проте, попри реформи й певний прогрес та незважаючи на існування розвиненої системи міжнародного захисту прав і свобод людини, яка включає численні організації, інструменти та механізми для запобігання

порушенням прав і свобод, на жаль, не всі ці інструменти продемонстрували свою ефективність під час російського збройного вторгнення в Україну. Внаслідок цього, порушення прав і свобод людини, зокрема масові злочини проти цивільного населення, часто залишаються без належної міжнародної правової відповіді, що ставить під сумнів ефективність існуючих міжнародних механізмів в умовах масштабних збройних конфліктів. Цей підхід дозволяє не тільки описати проблему, а й окреслити обмеження з якими стикаються міжнародні механізми в умовах війни, і вказати на необхідність їх удосконалення в майбутньому.

Підсумовуючи викладене, необхідно зазначити, що міжнародний механізм захисту прав і свобод людини включає сукупність норм, інституцій, процедур та засобів, спрямованих на гарантування та забезпечення основоположних прав і свобод людини в усьому світі. Він формується від впливом міжнародних договорів, рішень міжнародних судів, діяльності спеціалізованих міжнародних організацій та контролюючих органів.

Висновки до розділу 2

1. Зазначено, що організаційно-правовий механізм захисту прав і свобод людини в Україні зазнав позитивних змін, зокрема через реформи судової системи, створення антикорупційних органів і органів інституту Омбудсмена. Загальна тенденція свідчить про покращення доступу до правового захисту, зростання активності громадян у пошуку юридичних засобів для захисту своїх прав, але водночас і збереження певних проблем з ефективністю деяких інститутів, таких як звернення до міжнародних організацій чи корупція в правоохоронних органах. Цікавим є той факт, що у 2023 р. 30% респондентів віддали перевагу зверненню до суду, 29% - до поліції, а 20% - до засобів масової інформації. Це вперше за останні сім років формальні методи захисту вийшли на перше місце серед обраних способів.

Позитивною тенденцією є зменшення кількості громадян, які вважають використання власних дій ефективним способом захисту своїх прав і свобод. Аналогічна динаміка спостерігається щодо рівня зневіри у можливості захисту прав – якщо за період 2016-2022 рр. цей показник коливався від 18,5% до 23%, то в 2023 р. цей показник знизився до 15,6%.

2. Відмічено, що недержавні інституції є важливою складовою організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в Україні, хоча вони не є державними органами, їхня діяльність доповнює державний механізм, які відіграють важливу роль у підтримці та забезпеченні прав і свобод людини. Вони здійснюють моніторинг дотримання прав і свобод людини, надають юридичну допомогу, проводять просвітницьку діяльність і сприяють формуванню правосвідомості громадян. До недержавних правозахисних інституцій належать громадські організації, правозахисні ініціативи, адвокатура, засоби масової інформації, міжнародні структури тощо.

3. Встановлено взаємозв'язок і взаємну зумовленість щодо основних причин, які підкреслюють значущість недержавних інституцій у механізмі захисту прав і свобод людини, а саме: інститути публічної влади не завжди ефективно захищають права і свободи людини через бюрократію, корупцію або політичний вплив; чим більше активних правозахисних організацій у країні, тим сильніше розвинене громадянське суспільство; недержавні інституції часто спеціалізуються на захисті прав найбільш незахищених категорій громадян; допомагають забезпечувати міжнародний контроль за дотриманням прав і свобод людини в країні та залучати міжнародну підтримку у критичних ситуаціях; сучасні технології змінюють підходи до захисту прав і свобод людини; у країнах де існують загрози демократії, саме незалежні правозахисні організації можуть стати останнім рубежем у боротьбі за свободу слова, право на протест, захист політичних ув'язнених тощо.

4. Наголошено, що поява міжнародного організаційно-правового

механізму захисту прав і свобод людини була зумовлена розширенням міжнародно-правового співробітництва, яке почалося після другої світової війни. Цей період став важливим етапом у розвитку міжнародної системи прав і свобод людини, оскільки після глобальної катастрофи було визнано необхідність створення ефективних механізмів для забезпечення основоположних прав і свобод людини на глобальному рівні.

5. Констатовано, попри те, що міжнародний організаційно-правовий механізм захисту прав і свобод людини залишається одним із найефективніших правозахисних просторів у світі, практика показує, що інституційний механізм, до прикладу, ООН не завжди ефективний у випадках порушення міжнародного права з боку постійних членів Ради Безпеки, зокрема країни-агресора. Війна в Україні є яскравим прикладом того, як механізм колективної безпеки ООН не зміг оперативно та ефективно запобігти військовій агресії, оскільки РФ, яка є членом Ради Безпеки ООН, має право вето, що дозволяє їй блокувати рішення, які можуть бути спрямовані на її притягнення до відповідальності (попри те, що росію виключили з Ради ООН з прав людини). Таким чином, виникає дискусія про необхідність реформування ООН, зокрема механізмів, що стосуються прав людини та запобігання агресії, з огляду на складність забезпечення справедливості та дотримання міжнародних норм, коли країна-агресор має значний політичний вплив на ключові органи цієї організації.

6. Систематизовано напрями організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини за позитивним міжнародним досвідом, що орієнтовані на багатоканальну систему та спрямовані на: запровадження ефективних механізмів моніторингу та контролю за дотриманням прав і свобод людини; використання міжнародних стандартів у національному законодавстві; розвиток незалежних інституцій, відповідальних за захист прав і свобод людини; посилення співпраці з міжнародними місіями та правозахисними організаціями.

РОЗДІЛ 3.

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

3.1. Удосконалення організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в Україні в діяльності органів внутрішніх справ

В умовах демократизації українського суспільства та інтеграції до європейського правового простору питання захисту прав і свобод людини набуває особливої актуальності. Органи внутрішніх справ як складова правоохоронної системи відіграють ключову роль у забезпеченні правопорядку, дотриманні законності та захисту конституційних прав громадян. Водночас ефективність діяльності цих органів значною мірою залежить від рівня ефективності організаційно-правового механізму їхньої роботи.

На переконання Колодій А.М., Олійник А.Ю. захист прав і свобод людини є одним із головних завдань держави, а органи внутрішніх справ відіграють ключову роль у його реалізації. В сучасних умовах удосконалення організаційно-правового механізму цієї діяльності набуває особливої актуальності, адже правові виклики, пов'язані з глобалізацією, розвитком цифрових технологій, зростання рівня злочинності та суспільною напруженістю, потребують адекватної реакції з боку правоохоронної системи [74].

Органи внутрішніх справ відіграють важливу роль у механізмі захисту прав і свобод людини через свою діяльність, спрямовану на забезпечення правопорядку та громадської безпеки. Вони виконують функцію охорони прав і свобод людини в різних сферах, зокрема в процесі розслідування злочинів, що включає дотримання прав підозрюваних і потерпілих. Загалом,

органи внутрішніх справ становлять невід'ємну частину організаційно-правового механізму, що забезпечує захист прав і свобод людини, допомагаючи створювати стабільне та справедливе середовище для розвитку суспільства.

Семенишин М.О. зазначає, що механізм захисту прав і свобод людини в діяльності органів внутрішніх справ це система «елементів, пов'язаних між собою (правові засоби, організаційні форми, методи діяльності відповідних органів), спрямована на створення необхідних умов для реалізації та захисту прав і свобод» [155]. Правоохоронні органи за обсягом та різноманітністю «регулюють, контролюють та здійснюють дозвільні і попереджувальні функції та є інструментом державної влади і одним з найважливіших елементів механізму забезпечення прав і свобод людини» [183].

Переконані, що діяльність органів внутрішніх справ у організаційно-правовому механізмі забезпечення прав і свобод людини важко переоцінити, оскільки вони виконують одну з основних функцій держави – забезпечення правопорядку та захисту законних інтересів громадян. Органи внутрішніх справ здійснюють контроль за виконанням законів, що безпосередньо впливає на реалізацію прав і свобод людини. Вони забезпечують безпеку, охорону прав і свобод людини, здійснюють боротьбу зі злочинністю, а також гарантують дотримання прав під час розслідування правопорушень і в ході правових процедур. Завдяки ефективній роботі цих органів забезпечується стабільна та правова визначеність, що є передумовою для нормального функціонування суспільства. Вони також сприяють захисту вразливих груп населення і забезпечують дотримання прав і свобод людини в межах своєї компетенції, що в свою чергу, гарантує правовий порядок і справедливість в державі.

Відмітимо, що органи внутрішніх справ - це не лише правоохоронні органи, які наділені спеціальними повноваженнями, але й є головним елементом юридичного регулювання забезпечення прав та свобод людини. Біліченко В. В., зазначає, що для «системи органів внутрішніх справ одним із

центральных завдань є забезпечення прав громадян на життя та майно» [14].

У зарубіжних країнах органи внутрішніх справ включають правоохоронні органи, які функціонують у виконавчій системі та здійснюють свою діяльність відповідно до законів країни. Виходячи з історичних передумов генезису, вони також повинні включати пенітенціарні системи, слідчі органи та органи розслідування певних видів злочинів та правопорушень та органів безпеки.

Вони мають ряд характерних особливостей та подібних ознак [47]:

- 1) створення за наказом держави та введення в структуру виконавчих органів;
- 2) використання в їх діяльності методів примусу, здатних змусити особу виконувати рішення інститутів публічного управління та місцевого самоврядування;
- 3) повноваження обмежувати права та свободи людини, громадянина з метою забезпечення верховенства права та закону та порядку;
- 4) повноваження щодо проведення розвідки, контррозвідки та оперативних пошуків для збору та використання інформації у своїй щоденній діяльності;
- 5) спеціальна процедура проходження служби в цих органах, які встановлюються спеціальними регуляторними актами країни з наявністю суворої системи підпорядкування, дисципліни та обмежень.

Як зазначалося вище, у національному механізмі забезпечення прав та свобод людини та громадянина, головне місце займається органами внутрішніх справ, які виконують значну кількість роботи щодо прямого захисту прав та свобод людини та громадянина, забезпечення належного правопорядку в суспільстві, захисту конституційного устрою держави.

Органи внутрішніх справ створюються та функціонують як державні виконавчі органи, що займаються діяльністю у галузі внутрішніх справ. Місце органів внутрішніх справ у системі виконавчих органів та їх специфіки визначається компетентністю, встановленою законом, яка характеризується

сукупністю завдань та функцій, яка покладена на них, а також обсягом конкретних обов'язків та прав певного органу внутрішніх справ [52].

Радянська модель правоохоронної системи, яка існувала в Україні до здобуття незалежності, була зорієнтована на застосування карально-репресивних методів контролю та підтримання порядку через централізовану, жорстко регламентовану систему державного управління. Основний акцент робився на боротьбі зі злочинністю, підтриманні громадського порядку методами контролю, примусу та покарання. Такий підхід значною мірою обмежував прав і свободи громадян, сприяв формуванню негативного ставлення до правоохоронних органів та знижував рівень довіри населення.

На жаль, такий підхід надовго закарбувався в суспільній свідомості, формуючи стереотипи та негативні уявлення щодо правоохоронних органів. Така модель взаємодії з громадянами залишила глибокий слід у психології людей, що своєю чергою, призвело до значного зниження рівня довіри до поліції та інших правоохоронних структур. Багато громадян сприймали (подекуди і наразі так) правоохоронців як представників репресивного апарату, а не як партнерів у забезпеченні безпеки та правопорядку. Це, в свою чергу, ускладнювало ефективну співпрацю між поліцією та суспільством, оскільки громадяни часто не довіряли правоохоронним органам і були обережними у взаємодії з ними, навіть коли це було необхідно для вирішення конкретних проблем.

Після набуття Україною незалежності та прагненням інтеграції до Європейського Союзу постала необхідність змінити підходи до організації правоохоронної діяльності відповідно до європейських стандартів, орієнтуючи її на захист прав і свобод людини, демократичні принципи та забезпечення громадського порядку через соціальні механізми. Визначним і знаковим моментом стала Революція Гідності 2014 року. Саме після неї в Україні розпочалася реформа органів внутрішніх справ, зокрема створення Національної поліції, спрямована на трансформацію їхньої діяльності

відповідно до стандартів демократичного суспільства.

З огляду на позицію Коваленко В.В. реформа органів внутрішніх справ України є необхідною для досягнення стратегічної мети інтеграції країни до європейської спільноти. Переорієнтація на соціальну модель правоохоронної діяльності, орієнтовану на профілактику злочинності, підтримку громадської безпеки та надання соціальних послуг є ключовим етапом у розвитку правової держави [66]. Ми підтримуємо думку автора, що тільки через комплексний підхід, що включає громадський контроль, професіоналізацію правоохоронців та інтеграцію європейських стандартів, можна досягти реальних змін у системі безпеки та правопорядку.

Переконані, що організаційно-правовий механізм захисту прав і свобод людини є одним із основних пріоритетів сучасної правоохоронної діяльності в Україні. З огляду на це, органи внутрішніх справ повинні не лише виконувати свої функції з підтримки правопорядку але й забезпечувати належний рівень захисту прав і свобод людини, відповідно до національних та міжнародних стандартів. Однак, попри прогрес у реформуванні правоохоронної системи, існують певні проблеми та виклики, які потребують вирішення для забезпечення ефективного захисту прав і основоположних свобод людини.

Як аргументує Єльнікова М.О. реформа органів внутрішніх справ має бути відповідною до європейських норм і стандартів, що базуються на принципах верховенства права, прав і свобод людини, демократичного контролю, прозорості та підзвітності [45]. Поряд з цим відмітимо, що важливу роль у регулюванні діяльності правоохоронних органів відіграють такі міжнародні документи як: Європейська конвенція з прав людини (1950 р.), яка закріплює фундаментальні права та свободи людини; Кодекс поведінки посадових осіб із підтримки правопорядку ООН (1979 р.), що регламентує етичні стандарти роботи правоохоронців; Основні принципи ООН щодо застосування сили і вогнепальної зброї посадовими особами з підтримки правопорядку (1990 р.), які обмежують використання насильства,

зобов'язуючи правоохоронців діяти відповідно до принципу необхідності та пропорційності; Європейський кодекс поліцейської етики (2001 р.), який визначає демократичні засади правоохоронної діяльності, зокрема орієнтацію на права людини та залучення громадськості до процесу підтримки правопорядку. Ці нормативні акти встановлюють базові вимоги до діяльності органів внутрішніх справ, зокрема щодо заборони на застосування жорстоких, нелюдських або принизливих методів покарання, надання права кожній людині на справедливе судочинство, а також на неприпустимість дискримінації. Одним із важливих аспектів цих документів є необхідність здійснення правоохоронної діяльності з урахуванням соціальних факторів і гуманістичних принципів.

Січкач В.О. вказує, що в «сучасному демократичному суспільстві поліція поступово набуває ознак організації, що надає послуги людині щодо забезпечення її прав і свобод» [158]. Як відмічає Негодченко О.В., механізм забезпечення прав і свобод людини в діяльності органів внутрішніх справ має такі елементи «правові норми та нормативно-правові акти; індивідуально-правові документи; юридичні факти; правові відносини; суб'єктивні права і юридичні обов'язки; форми й методи здійснення прав і обов'язків» [104].

Матяш В.М., Роговенко О.В. відмічають, що сучасні умови вимагають нових підходів до формування механізму захисту прав і свобод людини в правоохоронній діяльності України. Автори переконані, що це передбачає «гуманізацію поліції та підвищення повноважень, побудова відносин між людьми на партнерських засадах, удосконалення форм, методів і засобів забезпечення прав і свобод людини тощо» [96].

Одним із основних факторів, що визначають ефективність діяльності органів внутрішніх справ щодо захисту прав і свобод людини, є кваліфікація та етичні стандарти самих правоохоронців. Відмітимо, що подекуди існуючі програми навчання часто не відповідають сучасним вимогам, зокрема в питаннях прав людини, етики та взаємодії з громадянами. Проте у сучасних умовах глобалізації та інтеграції до європейських структур, особливо в

умовах реформування національних правоохоронних органів, ці аспекти набувають особливого значення. Вони стають не лише питанням професіоналізму, але й засобом побудови довіри між поліцією та громадянами, а також важливим елементом у забезпеченні прав і свобод людини.

Старуха Б.І. переконана, що кваліфікація правоохоронних органів охоплює широкий спектр аспектів, від технічної підготовки до глибоких знань в сфері прав і свобод людини, кримінального права та міжнародних стандартів безпеки. В умовах постійних змін у суспільстві, глобальних викликів, зокрема, тероризму, організованої злочинності та кібератак, працівники органів внутрішніх справ повинні володіти не лише знаннями національного законодавства, але й умінням адаптувати свої дії до нових умов, часто в ситуаціях, що характеризуються швидким розвитком подій [161].

Зокрема, важливим є вміння правильно оцінювати ситуацію, розпізнавати потенційні загрози та оперативно реагувати на них, не порушуючи при цьому прав і свобод людини. Це вимагає від працівників органів внутрішніх справ не тільки високого рівня професіоналізму, а й здатності до прийняття етичних рішень, які б не ставили під загрозу основоположні права і свободи людини.

Одним із важливих напрямів підвищення кваліфікації правоохоронців є інтеграція знань з прав і свобод людини в їх професійну підготовку. Виховання поваги до прав і свобод людини на всіх етапах підготовки – від початкових курсів до спеціалізованих тренінгів – здатне кардинально змінити підхід до виконання функцій правоохоронців, зокрема у питаннях затримань, застосування сили, а також взаємодії з уразливими групами. Переконані, що це забезпечує не лише правову грамотність, але й створює основи для розвитку поліції як інституту, орієнтованого на захист прав і свобод людини, а не лише на забезпечення правопорядку.

Даний підхід підтримують багато дослідників, зокрема Бесчасний

В.М., Кононенко Т.В., Сабельникова Т.М. відмічають, що професійна етика правоохоронців відіграє критичну роль у забезпеченні довіри між поліцією та населенням. Етичні норми, що регулюють поведінку поліцейських, повинні бути не тільки юридично зафіксованими, але й глибоко інтегрованими у повсякденну практику правоохоронної діяльності [10].

Маємо переконання, що етичні стандарти повинні включати:

- заборона на застосування жорстоких або принижуючих методів, передбачає що використання сили має бути пропорційним і обґрунтованим, що є одним із основних принципів міжнародного права. У цьому контексті важливо створення та впровадження чітких етичних правил щодо застосування сили, а також забезпечення ефективного контролю за їх виконанням;

- прозорість та підзвітність передбачає, що правоохоронні органи повинні дотримуватися принципів прозорості у своїй діяльності. Це включає не лише звітування перед громадськістю, але й створення механізмів нагляду за їх роботою, що дозволяє уникнути зловживань службовим становищем;

- повага до гідності, прав та свобод людини. Кожен поліцейський повинен розуміти, що його основною місією є не лише забезпечення правопорядку, а й захисту прав і свобод людини. Взаємодія з людьми повинна ґрунтуватися на повазі до їх гідності, а також на готовності вислухати і врахувати їх інтереси.

У своєму дослідженні Гофман Ю.Б. підтверджує дану думку, доводячи, що формування етичної культури в органах внутрішніх справ є важливим етапом у процесі їхнього реформування. Система морально-етичних норм повинна ґрунтуватися на принципах, які є загальноприйнятними в демократичних суспільствах, таких як: невідворотність покарання за порушення прав і свобод людини, відповідальність за професійну недбалість, толерантність і недискримінацію [35]. Як відмічають Бесчасний В.М., Кононенко Т.В., Сабельникова Т.М. наслідки відсутності етичних стандартів або їх неефективного впровадження можуть призвести до серйозних

порушень прав і свобод людини, а також падіння суспільної довіри до правоохоронних органів [10].

Незважаючи на те, що питання кваліфікації та етичних стандартів є основними для ефективної роботи правоохоронних органів, на практиці існують значні труднощі у їх реалізації. Основними проблемами є:

- відсутність достатніх ресурсів для реалізації програм підвищення кваліфікації та морально-етичних тренінгів для правоохоронців;

- відсутність системи ефективного контролю. Наявність лише формальних стандартів без належного нагляду може призвести до їх ігнорування. Розвиток незалежних інститутів контролю є важливим кроком для забезпечення дотримання етичних норм;

- глибока зміна інституційної культури в органах внутрішніх справ, що включає і психологічну, і професійну реабілітацію, є необхідною для того, щоб етичні стандарти стали невід'ємною частиною щоденної практики.

Загалом, обговорення даної проблеми показує, що підвищення кваліфікації та впровадження високих етичних стандартів серед правоохоронців є ключовими умовами для досягнення високої ефективності органів внутрішніх справ у механізмі захисту прав і свобод людини. Враховуючи глобальні виклики та інтеграцію до європейської спільноти, забезпечення професіоналізму та етики в діяльності правоохоронців є важливим не тільки для забезпечення правопорядку, а й для зміцнення довіри між громадянами та правоохоронними органами. Відповідно, стратегічне оновлення цих аспектів діяльності є необхідною умовою для успішного реформування правоохоронної системи України.

Загуменна Ю.О. переконана в тому, що необхідно приділяти увагу «вимогам міжнародно-правових документів, як підзвітність органу правопорядку громадськості, відповідальність перед нею, дотримання правоохоронної етики під час розслідування, пріоритетність мирного врегулювання конфліктів, методів переконання» [52].

Маємо переконання, що сучасні технології в сфері інформаційних та

комунікаційних систем, мають великий потенціал для підвищення прозорості діяльності органів внутрішніх справ і зменшення ризику порушення прав і свобод людини. Впровадження таких технологій, як відеоспостереження, біометричні системи, системи збору та обробки даних, а також автоматизовані платформи для моніторингу, може значно змінити принципи функціонування органів внутрішніх справ, забезпечивши більшу відкритість та підзвітність дій [56]. При цьому відмітимо, що в Україні вже активно впроваджуються деякі сучасні технології для підвищення прозорості роботи органів внутрішніх справ та забезпечення контролю за їх діяльністю, однак, як і в більшості інших країнах, існують певні виклики та обмеження у їхньому застосуванні.

Щодо застосування сучасних технологій Матвієнко Є.І. та Анісімов Д.О. відмічають, що, в Україні вже є певні успішні приклади їхнього використання, але при цьому вони часто не інтегровані між собою, що ускладнює доступ до важливої інформації в реальному часі. Автори наголошують, що є потреба у створенні єдиної інформаційної платформи, яка б дозволяла оперативно обробляти дані з різних джерел [95].

Не має сумнівів, що сучасний світ переживає етап активної цифровізації, що зумовлює нові можливості та виклики для різних сфер діяльності. Одним із інструментів, що здобуває дедалі більше застосування в правоохоронній діяльності, є штучний інтелект. Зачек О.І., Дмитрик Ю.І., Сенік В.В. переконані, що «застосування штучного інтелекту у підвищенні ефективності правоохоронної діяльності в Україні має важливе значення і великі перспективи його роль у майбутньому буде лише зростати» [53].

Проте, з впровадженням інновацій виникають і нові етичні та правові питання, що стосуються захисту прав і свобод людини. Зокрема, використання штучного інтелекту в правоохоронній діяльності вимагає ретельного підходу до розробки організаційно-правових механізмів, здатних забезпечити баланс між ефективністю забезпечення безпеки та дотримання основних прав і свобод громадян. Застосування технологій, таких як

розпізнавання облич, прогнозування злочинності чи аналіз даних, повинно бути підкріплене чітким законодавчим регулюванням, що гарантує захист прав і свобод людини. Бортник С.М. вважає, що «штучний інтелект у діяльності правоохоронних органів України використовується недостатньо внаслідок складної фінансової ситуації та недостатнього правового регулювання» [17]. У зв'язку з цим, важливим є створення правових норм та організаційних структур, які можуть забезпечити використання штучного інтелекту в рамках верховенства права, контролю за дотриманням прав і свобод людини і запобігання зловживанням.

Як наголошує Ковалів М.В., Єсімов С.С., Сопільник Р.Л., Скриньковський Р.М. завдяки стрімкому розвитку інформаційних технологій та цифровізації, правоохоронні органи стоять на порозі значних змін, пов'язаних з використанням сучасних технологій у їхній діяльності. У рамках цього процесу з'являються нові концепції, які радикально змінюють способи взаємодії правоохоронних органів з громадянами, а також методи боротьби з правопорушеннями [67]. У цьому контексті важливо зауважити, що серед таких концепцій можна виділити електронну поліцію, віртуальну поліцейську ділянку, а також інші інноваційні елементи, що є частиною концепції електронного управління.

Електронна поліція, або «e-police», передбачає перехід від традиційних методів роботи правоохоронних органів до цифрових, що дозволяє автоматизувати багато процедур і зменшити бюрократію.

Можемо виділити основні принципи концепції електронної поліції:

- «e-police» передбачає створення інтерактивних платформ, через які громадяни можуть подавати заяви про правопорушення, звертатися з проханнями або скаргами, отримувати консультації і надавати документи в електронному вигляді (наразі громадяни мають право подавати електронне звернення до МВС України за допомогою порталу «Єдине вікно для громадян»). Всі ці послуги мають бути доступними 24/7, що дозволить збільшити рівень доступності поліції для громадян. До прикладу, є така

практика в країнах де вже існує система онлайн-звернень, співробітник правоохоронних органів супроводжує онлайн-заявника «на кожному етапі та допомагає із правильним заповненням форм, потім з ним зв'яжеться поліцейський через WhatsApp, Skype, Microsoft Teams, Google Meet тощо, аби уточнити деталі» [54];

- впровадження автоматизованих систем для збору та аналізу даних дозволяє скоротити час на виконання рутинних процедур [47]. Це включає системи для автоматичного аналізу правопорушень, а також автоматизоване оброблення повідомлень і заяв. Це дозволяє зменшити вплив людського фактору, знизити ймовірність помилок і зробити роботу правоохоронних органів більш ефективною;

- електронна поліція передбачає інтеграцію з іншими державними сервісами, такими як суди, прокуратура, органи державної безпеки та інші [12]. Це дозволяє налагодити єдиний інформаційний простір для обміну даними, оперативного реагування на правопорушення, а також прискорення процесу прийняття рішень. Крім того, така інтеграція дає змогу забезпечити єдину базу для моніторингу криміногенної ситуації в країні;

- одним із важливих аспектів концепції електронної поліції є забезпечення прозорості діяльності правоохоронних органів, що передбачає створення відкритих реєстрів, доступних для громадян, де можна побачити статистику щодо злочинності, діяльності правоохоронних органів, результатів розслідувань. Така прозорість сприятиме підвищенню довіри до правоохоронних органів та забезпеченню ефективного контролю з боку громадськості;

- важливим елементом концепції «e-police» є забезпечення високого рівня захисту прав і свобод людини, зокрема права на конфіденційність особистих даних [29]. Системи, що використовуються в рамках електронної поліції, повинні бути побудовані на принципах безпеки даних, шифрування та мінімізації збору чутливої інформації. Окрім того, важливо, щоб громадяни мали можливість оскаржувати дії правоохоронців через

електронні платформи.

Беручи до уваги наведені аргументи, можна стверджувати, що електронна поліція є важливим елементом в переході до цифрового управління в правоохоронній сфері. Вона здатна значно підвищити ефективність роботи правоохоронців, зменшити бюрократичні бар'єри та підвищити довіру громадян до правоохоронних органів. Однак, успішне впровадження таких концепцій потребує комплексного підходу, включаючи не лише технічне забезпечення, але й правове регулювання, захист прав і свобод людини, а також створення належної інфраструктури для забезпечення кібербезпеки.

Ефективна взаємодія між правоохоронними органами та громадськістю є фундаментальною умовою демократичного суспільства, в якому ефективний механізм захисту прав і свобод стоїть на першому місці. В Україні цей аспект набуває особливого значення у зв'язку з реформуванням правоохоронної системи, необхідністю підвищення довіри населення до поліції та зростанням рівня правової свідомості громадян.

Як слушно зауважує Войтович П.П. під час воєнного стану комунікація між правоохоронними органами та громадськістю має бути максимально оперативною, прозорою та адаптованою до нових викликів. Важливо не лише забезпечити правопорядок, а й підтримувати довіру населення, ефективно протидіяти ворожій пропаганді та гарантувати дотримання базових прав і свобод людини навіть в умовах посиленних обмежень [29]. Ми поділяємо думку автора, що воєнний стан суттєво змінює механізми взаємодії між правоохоронними органами та громадянами, оскільки пріоритети зміщуються у бік забезпечення національної безпеки, громадського порядку та протидії диверсійно-розвідувальної діяльності. При цьому залишається критично важливим дотримання прав і свобод людини, особливо в умовах підвищеного рівня загроз.

Окрім традиційних методів взаємодії між органами правопорядку та суспільством, існують нові, нестандартні підходи, які можуть суттєво

покращити ефективність комунікації та рівень довіри громадян до правоохоронних органів. Таким чином, розвиток цифрових технологій, активізація громадянського суспільства та необхідність протидії новим викликам безпеки (зокрема, у кіберпросторі) зумовлюють потребу в сучасних механізмах комунікації.

До прикладу можемо навести декілька інноваційних механізмів, які ще не були широко реалізовані в Україні, але мають потенціал для впровадження: віртуальні поліцейські аватари та штучний інтелект для комунікації; програми «Поліцейський у твоєму смартфоні», «Сусідський чат довіри»; технологія блокчейн для фіксації звернень громадян; розвиток концепції «Community policing»; система «Розумні камери із зворотним зв'язком». Переконані, що застосування цих механізмів дозволить створити ефективну комунікацію між правоохоронними органами та громадянами, підвищити рівень довіри до правоохоронців та забезпечити більш ефективний механізм захисту прав і свобод людини в Україні.

Як вже неодноразово відмічалось, забезпечення прав і свобод людини є ключовим завданням демократичної держави. Ефективний механізм моніторингу та звітності дозволяє не лише оцінювати рівень дотримання прав і свобод людини, а у оперативно реагувати на порушення, формувати стратегії вдосконалення правозахисної політики. В умовах цифрової трансформації та зростаючого громадянського активізму необхідність створення такої системи є особливо нагальною.

З точки зору Голодник Ю. А для забезпечення належного контролю за діяльністю органів внутрішніх справ необхідно створити ефективні механізми, які дозволяють громадянам перевіряти дії правоохоронців. Автор наголошує на підвищенні ролі внутрішніх служб моніторингу, які повинні постійно перевіряти звіти про діяльність правоохоронних органів та складати незалежні висновки [32]. Ми підтримуємо думку автора і можемо додати, що дієвим інструментом є створення незалежних органів для перевірки діяльності правоохоронців (до прикладу, Національна комісія з моніторингу

дій поліції, що базується на принципах безпеки та прозорості), впровадження практики публікації результатів перевірок правоохоронних органів, що дозволяє громадськості оцінювати ефективність органів правопорядку, введення обов'язкового публічного звітування про порушення прав і свобод людини та результати розслідувань, де громадяни можуть побачити дії органів правопорядку, створення системи регулярної перевірки дій поліції міжнародними правозахисними організаціями та звітування про результати цих перевірок.

Ці заходи спрямовані на забезпечення більш ефективного та відповідального виконання органами внутрішніх справ своїх функцій щодо захисту прав і свобод людини, а також на зміцнення довіри громадян до правоохоронних органів [162].

Наразі актуальним залишається факт, що у разі порушення прав і свобод людини з боку правоохоронних органів механізмів відповідальності та санкцій іноді недостатньо для забезпечення належного контролю. Тому необхідно створити більш ефективні інструменти для забезпечення підзвітності правоохоронців.

На нашу думку, практичними кроками в даному напрямі можуть бути:

- введення незалежних дисциплінарних органів: створення незалежних інститутів для розслідування скарг на працівників правоохоронних органів, зокрема спеціалізованих відділів або комісій при парламенті чи Омбудсмені, що будуть мати право розслідувати порушення. Важливим є залучення громадськості до складу таких комісій для забезпечення максимального рівня прозорості та підзвітності;

- впровадження системи прогресивних санкцій та стягнень для працівників правопорядку, які порушують прав і свободи людини, з можливістю застосування як адміністративних, так і кримінальних покарань залежно від тяжкості правопорушення.

Наголосимо, що механізми відповідальності повинні бути не лише формальними, але й реальними, щоб забезпечити довіру громадян до

правоохоронних органів та стимулювати їх працівників до дотримання етичних і правових норм.

Не можна залишити поза увагою важливий аспект організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в діяльності органів внутрішніх справ це узгодження нормативно-правових актів із міжнародними стандартами та практикою правозахисних інституцій. Варто відзначити, що чинне законодавство не завжди є послідовним і, що особливо важливо, не враховує сучасні соціальні реалії. Так Старуха Б.І. зазначає, що «зокрема, вони характеризуються неконкретним визначенням завдань, функцій, повноважень ОВС щодо забезпечення прав і свобод людини у сфері охорони громадського порядку та громадської безпеки» [161]. Крім того, нерідко виявляються розбіжності між задекларованими принципами та цілями державної політики, які офіційно затверджені щодо захисту прав і свобод людини та правовими механізмами, які використовуються для її реалізації на практиці. Наведемо декілька таких суперечностей чи розбіжностей:

1. Розбіжності між міжнародними стандартами та національним законодавством. Україні зобов'язалася дотримуватися міжнародних правозахисних стандартів (Європейська конвенція з прав людини, рішення ЄСПЛ тощо), однак деякі національні норми ще не в повній мірі відповідають цим стандартам. До прикладу, згідно з Європейською конвенцією з прав людини (ст.5), будь-яка особа, затримана правоохоронними органами, має бути негайно доставлена до суду, а її утримання під вартою без судового рішення повинно бути максимально коротким, в той час національне законодавство (Кримінально процесуальний кодекс України (ст.211)) передбачає, що особа може бути затримана без ухвали слідчого судді або суду на строк не більше 72 годин у разі затримання за підозрою у вчиненні особливо тяжкого злочину. У випадках порушення своїх прав громадяни нерідко звертаються до міжнародних правозахисних інституцій. Є багато прикладів позитивного вирішення справи. Так, у рішенні

ЄСПЛ у справі «Ігнатенко проти України» (2023 р.) було встановлено порушення Україною ст.5 Конвенції, оскільки заявника тримали під вартою понад 72 години без належного судового контролю. ЄСПЛ визнав це порушення права на свободу та особисту недоторканість.

2. Нечіткість та дублювання норм – у законодавстві трапляються положення, які або не визначають конкретного механізму реалізації прав і свобод людини, або ж дублюють функції різних органів, що призводять до правової невизначеності. В Україні одночасно декілька органів мають повноваження щодо забезпечення громадського порядку: Національна поліція України, Національна гвардія України, Муніципальна варта. Так, Нацгвардія, згідно із правовими нормами, виконує завдання щодо захисту громадянського порядку разом з поліцією, але конкретний механізм взаємодії між цими структурами в окремих випадках нечітко визначений. Муніципальні варти створюються місцевими органами влади на підставі рішень місцевих рад та виконують функції, схожі на повноваження поліції, але їхня діяльність прямо не врегульована на державному рівні, що створює правові колізії. Так, до прикладу, періодично виникають конфлікти між муніципальною вартою та поліцією через дублювання повноважень у питаннях забезпечення порядку на масових заходах. У деяких випадках співробітники муніципальної варти перевищують свої повноваження, зупиняючи громадян і навіть застосовуючи силу, хоча законодавчо це питання чітко не врегульовано, що в свою чергу вимагає чіткішого розмежування функцій та відповідальності між цими структурами на законодавчому рівні.

3. Обмеженість повноважень ОВС або, навпаки, надмірна свобода дій – в одних випадках працівники правоохоронних органів може бути надто обмежена у своїх діях через законодавчі норми, що заважає ефективно забезпечувати правопорядок, а в інших – їй надаються широкі повноваження без належних механізмів контролю, що створює ризики зловживань. До прикладу, впродовж 2024 р. значно посилюються заходи мобілізації.

Траплялися випадки, коли представники ТЦК разом із поліцією проводили вибіркові перевірки документів на вулицях, що спричинило обурення громадськості. Суперечність полягає в тому, що Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» не містить прямої норми, яка дозволяла б силовим структурам перевіряти документи у цивільних без обґрунтованих підстав, поряд з цим Закон України «Про національну поліцію» (ст.31) дозволяє поліції перевіряти документи, якщо є підозра у правопорушенні. Правозахисники та юристи подавали судові позови, вимагаючи роз'яснень та оскаржуючи дії правоохоронців. Уряд визнав проблему та взяв зобов'язання внести зміни до законодавства, що усунути правові колізії.

4. Невідповідність між задекларованими правами та реальними можливостями їх реалізації – законодавство може гарантувати певні права громадян (наприклад, захист від свавілля правоохоронців), але на практиці механізм його захисту не завжди спрацьовує належним чином через прогалини у нормативній базі або корупційні фактори. Загалом, в Україні законодавство гарантує громадянам захист від свавілля правоохоронців та право на справедливий суд, однак на практиці ці гарантії не завжди реалізуються належним чином. Одним з прикладів є ситуація, коли людини, що стала жертвою насильства з боку поліцейських, намагається добитися справедливості через суд. Згідно з Конституцією України та міжнародними зобов'язаннями, кожен громадянин має право на адекватний захист своїх прав і свобод. Однак на практиці, через прогалину у нормативній базі, не завжди можна отримати належний захист. Наприклад, в окремих випадках затягування розслідувань, недостатній контроль за діями поліцейських або корупційні фактори можуть призвести до того, що людина не отримує справедливого відшкодування або покарання для винних. Така невідповідність між теоретичними правами та реальними можливостями їх реалізації є серйозною проблемою у правозахисній сфері.

Така невідповідність може ускладнювати діяльність органів внутрішніх

справ, послаблювати довіру громадян до правоохоронних органів і перешкоджати ефективному захисту прав і свобод людини.

Згідно з твердженням Коваленка В.В. організаційно-правовий механізм забезпечення прав і свобод людини в діяльності правоохоронних органів представляє собою цілісну та самодостатню складову «...правової системи, яке є комплексом взаємопов'язаних і взаємодіючих передумов, засобів й умов, що створюють належні юридичні та фактичні можливості для повноцінного здійснення кожним своїх прав і свобод» [66]. Як обґрунтовує Танько А.В. діяльність правоохоронних органів має бути прозорою «...працівники правопорядку мають бути відкриті для форм зовнішнього контролю, передусім громадського; обмеження прав і свобод людини допускається виключно на підставі Конституції та законів України» [166].

Враховуючи вищенаведене, можна стверджувати, що роль органів внутрішніх справ в організаційно-правовому механізмі захисту прав і свобод людини є надзвичайно значущою, яку важко переоцінити, оскільки саме працівники правоохоронних органів безпосередньо сприяють реалізації людиною своїх прав і свобод у повсякденному житті.

Таким чином, удосконалення організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в діяльності органів внутрішніх справ потребує комплексного підходу (додаток Б). Ефективна діяльність правоохоронців повинна забезпечувати громадянам можливість безперешкодного користування своїми конституційними правами і основоположними свободами. Завдяки їхній роботі підтримується громадський порядок, запобігається вчинення правопорушень, розслідуються злочини та гарантується правова захищеність кожної людини.

Водночас якість виконання правоохоронцями своїх обов'язків значною мірою залежить від рівня їхньої професійної підготовки, дотримання етичних стандартів, правової обізнаності та здатності до конструктивної взаємодії з громадянами. Важливим також є впровадження сучасних механізмів контролю за діяльністю працівників правопорядку, підвищення прозорості їх

роботи та посилення відповідальності за порушення прав і свобод людини.

Крім того, особлива увага має приділятися налагодженню партнерських відносин між органами внутрішніх справ і суспільством, відкритість до діалогу, врахування інтересів громадян і дотримання принципу верховенства права сприяють підвищенню рівня довіри до правоохоронних органів та формування правової культури в суспільстві. Важливим кроком є запровадження системи оцінки ефективності взаємодії з громадськістю на основі відкритих даних, прозорості рішень та підзвітності, що у свою чергу зміцнює демократичні основи функціонування органів внутрішніх справ.

3.2. Удосконалення організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в Україні у контексті реформування та дослідження сфер життєдіяльності суспільства

Безперечно, ступінь розвитку інституту прав людини в країні є важливим індикатором загального розвитку держави, а ефективний механізм впровадження норм, які захищають права і свободи людини, відображають рівень демократичності, правопорядку, законності та наближення країни до стандартів правової держави. «Незважаючи на закріплення прав людини як нормативних положень у міжнародних актах і законодавстві окремих держав, вони не отримують відповідного здійснення» [45]. Без сумніву, що простого закріплення прав і свобод людини у вигляді нормативно-правових норм недостатньо для їх ефективного застосування в суспільстві, переконані, що для цього необхідно формування ефективного механізму, який забезпечить їх реальну реалізацію та захист.

На наше переконання, права і свободи, які відповідно до ст.3 Конституції України, а саме «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною

цінністю» [78] вимагають формування (удосконалення) організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини та забезпечення їх реалізації та гарантування.

Наразі в Україні особливо гостро постає питання ефективного використання потенціалу Конституції України в умовах триваючої війни, зокрема в контексті тимчасової окупації частини територій держави. Враховуючи складність ситуації, що виникла внаслідок збройної агресії, важливою є роль конституційних норм у забезпечення національної безпеки, правового порядку та збереження державного суверенітету в умовах кризових викликів. Важливим є не лише нормативне значення Конституції, а й практична реалізація положень, що в ній закладені.

Одним із головних викликів є визначення чинників, які перешкоджають ефективному втіленню конституційних норм у життя суспільства та держави. «Конституційні норми, що містяться в Основному Законі, здебільшого мають характер засадничих норм, які формулюються у загальній формі та потребують подальшої деталізації в галузевому законодавстві» [143]. Саме через розробку та ухвалення відповідних підзаконних актів забезпечується дієвість механізму реалізації державних функцій, а також гарантований захист прав і свобод людини. Проте не завжди наявність таких правових положень означає їх ефективну дію, адже існує низка факторів, що ускладнюють або навіть блокують їх впровадження.

Значний вплив на реалізацію конституційних приписів має політична та економічна ситуація в країні. Зміни у владі, економічні кризи, соціальні виклики можуть створювати умови, за яких певні норми залишаються лише декларативними, не знаходячи реального відображення у повсякденному житті. Крім того, неефективна робота державних інституцій, бюрократизація процесів, корупційні прояви та низький рівень контролю за виконанням правових актів є серйозними перешкодами на шляху втілення принципів Конституції в життя.

Однією з головних проблем у цьому контексті є правова

невизначеність та суперечності між окремими законодавчими актами, що ускладнює їх практичне застосування [165]. Крім того, важливим аспектом є недостатній рівень правосвідомості населення, що може знижувати ефективність реалізації конституційних прав і свобод. Адже громадяни не завжди обізнані щодо своїх прав і свобод та механізмів їхнього захисту, що призводить до їхнього часткового або повного ігнорування як з боку інститутів публічного управління, так і з боку самих громадян.

Права і свободи людини не повинні обмежуватися лише юридичним закріпленням і визнанням їх соціальної значущості, але мають також ґрунтуватися на реальних можливостях для їх ефективної реалізації. Це означає, що ці права і свободи повинні бути не тільки визнані і гарантовані державою, але й забезпечені практичними механізмами, здатними дати людині можливість їх реалізувати. Не можна заперечувати той факт, що ефективність реалізації прав і свобод людини безпосередньо залежить від стану економічної ситуації, політичної стабільності та соціокультурного середовища. Саме ці фактори формують правову культуру суспільства, яка, у свою чергу, визначає здатність громадян не тільки розуміти свої права, але й усвідомлювати їх як необхідний інструмент для досягнення індивідуальних і колективних цілей.

З однієї сторони, на рівні індивіда важливо розуміти права не лише як абстрактні, загальноприйняті принципи, а як особистісні цінності, що дозволяють будувати своє життя, реалізовувати власні інтереси та захищати свої гідність і свободу [167]. Це потребує формування правосвідомості, яка включає вміння правильно тлумачити законодавство, розуміти своє місце в суспільстві і здатність користуватися правами в межах правових норм. Однак це не можливо без належної правової освіти, що повинна бути доступною кожному громадянину. З іншої, від стану економічних та соціокультурних умов залежить, наскільки глибоко суспільство в цілому розуміє важливість прав і свобод людини для розвитку демократичного правопорядку. Ключовим фактором є розвиток правової культури, яка передбачає не лише

знання законів, але й вміння застосовувати їх на практиці, усвідомлення необхідності дотримання прав і свобод інших осіб, а також відповідальність за свої дії.

Окрім того, принцип пріоритету прав і свобод людини пов'язаний з домінуванням правового підходу у всіх сферах суспільного життя. Якщо економічна чи політична системи сприяють порушенню прав і свобод людини або обмеженню свободи, це створює передумови для виникнення соціальних і правових криз. Тому забезпечення належного механізму реалізації прав і свобод людини має бути невід'ємною частиною національної політики. Це передбачає наявність не тільки юридичних механізмів, але й інституційних умов для розвитку громадянського суспільства, яке здатне забезпечити захист прав і свобод.

Потрібно зазначити, що для досягнення цих цілей необхідна комплексна стратегія, що охоплює не лише правові, але й економічні та соціальні заходи. Розвиток економічних можливостей, соціальна стабільність, доступ до освіти, забезпечення соціальних прав – усе це безпосередньо впливає на здатність громадян реалізовувати свої права і свободи. При цьому система повинна забезпечити не тільки можливість реалізації прав і свобод, але й їх захист від можливих порушень. Суди та інші правозахисні органи повинні бути незалежними та ефективними в своїй роботі, щоб громадяни могли звертатися до них за захистом своїх прав і свобод. Водночас важливим аспектом є розвиток правової культури серед державних службовців, які повинні розуміти важливість дотримання прав і свобод людини у своїй практичній діяльності.

Підтримуємо думку Шуміло І.А., який відмічає, що реалізація прав і свобод людини є багатогранним і складним процесом, який потребує не лише юридичних норм, а й соціоекономічних умов, що сприяють їх втіленню. Для цього необхідно будувати правову державу, де всі соціальні групи мають рівні можливості для реалізації своїх прав і свобод, а також де є дієвий механізм захисту від порушень цих прав з боку як інститутів публічного

управління, так і приватних осіб [187]. Такої думки притримується і Сурай І.Г. наголошуючи, що реалізація прав людини вимагає не лише формального визнання прав і свобод, але й створення такого середовища, в якому ці права можуть бути реально здійснені [164]. У цьому контексті важливим є створення правового клімату, в якому домінуватиме культура прав і свобод людини, а кожен громадянин буде здатний усвідомити важливість власних прав і свобод і навчитися їх ефективного використовувати і захищати.

«Неможливо переоцінити значення прав людини саме для України сьогодення. Без людиноорієнтованого підходу відновлення та відбудова держави після війни буде не повною» [190]. Наголошується на тому, що необхідно шукати варіанти для оптимальної та результативної відбудови, особливо через «призму прав людини».

Соціальна сфера відіграє ключову роль у забезпеченні реалізації прав і свобод людини, оскільки охоплює широкий спектр суспільних відносин, пов'язаних із соціальним захистом, охороною здоров'я, освітою, забезпеченням житлом та іншими аспектами добробуту населення. Організаційно-правовий механізм захисту соціальних прав людини формується на основі конституційних гарантій, міжнародних стандартів, спеціального законодавства та діяльності державних інституцій, які забезпечують соціальну підтримку та захист громадян.

Відмітимо, що соціальні права входять до трійки найбільш порушуваних прав в Україні. Звичайно, що конкретні статистичні дані щодо порушення прав людини можуть варіюватися залежно від джерел, року та методології дослідження. За даними соціологічних досліджень (2023 р.) [188] та правозахисних організацій [39] право на соціальний захист порушується у 40-45% випадків; право на працю та гідні умови праці – близько 30-35% опитаних скаржаться на проблеми з працевлаштуванням, низькі зарплати, порушення трудових прав; право на житло – 20-25% особливо серед ВПО та постраждалих від війни. Водночас 30-35% опитаних вважають, що право на справедливий судовий розгляд також зазнає значних порушень і вказує на те,

що це право не дотримуються належним чином.

Основу нормативно-правового забезпечення соціальних прав в Україні становлять Конституція України, яка гарантує право на соціальний захист, охорону здоров'я, освіту, працю та житло. Закони України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», «Про соціальні послуги», «Про освіту», «Про охорону здоров'я», Кодекс законів про працю та інші регламентують основні механізми реалізації соціальних гарантів та підтримки вразливих категорій населення.

Інституційний механізм забезпечення соціальних прав включає діяльність Міністерства соціальної політики України, Пенсійного фонду України, Державної служби зайнятості, Міністерства охорони здоров'я, Міністерства освіти і наук України та інші, які забезпечують реалізацію державної політики у сфері соціального захисту, здійснюють контроль за виконанням соціальних програм та наданням соціальних послуг.

Попри наявність розгалуженої системи правового регулювання та інституційного забезпечення соціальних прав, в Україні існує низка проблем, що ускладнюють їхню ефективну реалізацію [48]. Зокрема, низький рівень соціальних виплат, недостатнє фінансування системи охорони здоров'я та освіти, проблеми у сфері житлового забезпечення, а також нерівний доступ до соціальних послуг для різних верств населення. Важливими викликами залишаються незахищеність осіб з інвалідністю, малозабезпечених громадян, безробітних та осіб похилого віку, які потребують посиленої державної підтримки.

Одним з основних напрямів вдосконалення організаційно-правового механізму є покращення координації між інститутами публічного управління, відповідають за соціальний захист громадян. Зважаючи на розподіл повноважень серед численних відомств (Міністерство соціальної політики, Державна служба з питань праці, Офіс Омбудсмена та інші), часто виникають ситуації, коли ці інститути працюють не злагоджено, що спричиняє неефективність у наданні соціальних послуг. Для вирішення цієї

проблеми пропонуємо створити Міжвідомчу робочу групу, що забезпечить скоординовану роботу на рівні центральних та місцевих органів влади.

Європейські країни використовують різні моделі міжвідомчої координації для забезпечення ефективного захисту соціальних прав, створюючи механізми, які дозволяють оптимізувати надання соціальних послуг і полегшують взаємодію між урядом, місцевою владою та громадськими організаціями. У Німеччині для координації соціальної політики існує Соціальна комісія, що складається з представників уряду, організацій соціального забезпечення, профспілок та роботодавців вона допомагає в розробці політик і реформ у сфері соціального захисту. Одним із основних завдань комісії є розробка рекомендацій щодо покращення соціальної системи, що дозволяє створювати більш комплексні і узгоджені політики, а також оперативно реагувати на зміни в соціальних потребах. У Франції існує Національна комісія соціального забезпечення, яка координує всі питання, пов'язані з національними програмами соцзабезпечення, пенсійними виплатами та іншими соціальними послугами. Франція активно працює над покращенням доступу до соціальних послуг, зокрема для вразливих груп населення, через розробку універсальних стандартів та програм соціального захисту. В Іспанії функціонує Інститут соціальних прав, який займається координацією національної політики в галузі соціального захисту та пенсій [101]. У більшості європейських країн активно залучаються неурядові організації для моніторингу та забезпечення захисту прав громадян, що дозволяє створювати інклюзивні політики.

Основним завданням такої групи є створення ефективної системи взаємодії між інститутами публічного управління, організаціями громадянського суспільства та міжнародними інститутами з метою покращення захисту соціальних прав, підвищення рівня життя населення та забезпечення дотримання прав людини на всіх рівнях.

Подальшою пропозицією є створення спеціалізованих соціальних судів в Україні, що зумовлено сучасним станом правосуддя в соціальній сфері, а

також численними викликами, з якими стикаються громадяни при захисті своїх соціальних прав. Зокрема, на тлі економічних труднощів, зростання соціальних потреб населення, а також спеціалізованих судів, що займалися б виключно соціальними справами, стає все більш очевидною.

На переконання Веннікової В.В. одним із основних аргументів для створення соціальних судів є те, що соціальні права громадян в Україні нерідко порушуються через бюрократичні бар'єри, затягування процесів та недостатній рівень правової грамотності як серед населення, так і серед представників інститутів публічного управління, що відповідають за реалізацію соціальних прав [26]. Ми підтримуємо думку автора, що створення окремих соціальних судів могло б забезпечити більш ефективний захист прав у соціальній сфері, наявність таких судів дозволить більш глибоке розуміння соціальних питань, а також покращити якість судових рішень, що безпосередньо впливає на права громадян.

Окрім цього, існує міжнародний досвід створення спеціалізованих соціальних судів, який міг би стати основою для імплементації у вітчизняну судову систему. Такі суди забезпечують швидке та справедливе вирішення спорів у соціальній сфері, що є важливим елементом ефективного правосуддя. Адаптація такого досвіду в Україні дозволила б підвищити якість судочинства та забезпечити кращу доступність правосуддя для громадян.

Розробка механізму роботи соціальних судів передбачає визначення, які саме справи повинні бути віднесені до компетенції таких судів, як має виглядати структура цих судів, хто буд а також як забезпечити належний рівень підготовки суддів і працівників апарату суду до розгляду соціальних справ [22]. Зокрема, це може включати суддів, які мають досвід у сфері соціальних прав, юристів та експертів, здатних ефективно аналізувати справи, пов'язані з соціальним забезпеченням, трудовими спорами, медичним обслуговуванням та ін.

Не має сумніву, що створення соціальних судів потребує значних

правових, організаційних та фінансових ресурсів. Перш за все, необхідно розробити відповідне законодавство, яке б регулювало діяльність таких судів, а також провести реформу суддівського корпусу. Також важливим є питання забезпечення ефективності роботи цих судів, недопущення корупції та створення належних умов для розгляду справ у соціальній сфері.

Але попри все, враховуючи міжнародний досвід, а також реальні потреби населення, створення соціальних судів має допомогти у побудові справедливого, прозорого і ефективного правового середовища в Україні.

У контексті наведеного, наступним напрямом покращення організаційно-правового механізму є підвищення правової обізнаності громадян, адже низька правова обізнаність є однією з основних причин невиконання соціальних прав громадян [172]. Недостатня правова грамотність населення призводить до низького рівня соціальних гарантій, складнощів у відстоюванні прав і свобод у судовому порядку та загального зниження рівня довіри до державних інституцій.

«Важливо інвестувати ресурси у посилення доступу громадян до правосуддя, інституційний розвиток, щоб посилювати елементи прав людини та демократичні інституції, що є передумовою процесу демократизації» [190].

У зв'язку з цим необхідно впроваджувати комплекс ефективних заходів, спрямованих на підвищення рівня правової обізнаності громадян. Переконані, що одним із найголовніших механізмів є створення національної стратегії правової просвіти, яка може бути закріплена на рівні урядових рішень або законодавчих актів та містити: включення питань соціальних прав та способи їх захисту до програм загальноосвітніх шкіл, закладах фахової передвищої освіти та закладах вищої освіти; розширення навчальних програм у правових закладах для підготовки майбутніх працівників до роботи у сфері соціальних прав; інституційне закріплення надання безоплатної правової допомоги населенню через державні та громадські ініціативи.

Князькова Л.М. наголошує, що для підвищення правової обізнаності

необхідно впроваджувати сучасні інформаційні технології, що передбачає розробку онлайн-платформ з доступними роз'ясненнями норм соціального законодавства, алгоритмами дій у разі порушення соціальних прав та електронними сервісами для звернення по юридичну допомогу, використання соціальних мереж та медіа для проведення інформаційних кампаній, що висвітлюють механізми захисту соціальних прав, запуск мобільних додатків, що надаватимуть користувачам інформацію про соціальні права та інструменти їхнього захисту, включаючи автоматизовані консультації [65]. Авторка також пропонує для посилення діяльності інститутів безоплатної правової допомоги.

Важливим механізмом є співпраця держави з роботодавцями щодо інформування працівників про їхні соціальні права. До прикладу, це може бути організація регулярних правових семінарів на підприємствах за участі юристів та представників органів соціального захисту, створення консультаційних центрів при профспілках для захисту трудових і соціальних прав працівників. Для того щоб громадяни могли своєчасно дізнатися про свої права, слід запровадити механізм автоматизованого інформування при зверненні до органів соціального захисту, а саме зобов'язати органи соціального забезпечення проводити роз'яснювальні консультації при призначенні соціальних виплат, впровадити електронні розсилки з інформацією про можливі соціальні пільги та механізми їх отримання.

Унаслідок повномасштабного вторгнення в Україні загострилася проблема забезпечення прав громадян на достатній життєвий рівень, що проявляється у зниженні соціальних виплат і погіршенні фінансового становища населення, особливо вразливих категорій [13]. Хоча скорочення соціальної допомоги частково зумовлене воєнною ситуацією, але водночас суперечить конституційним гарантіям і потребує посилення механізмів захисту соціальних прав. Переконані, що комплексний підхід, що включає як матеріальну підтримку, так і правовий захист, сприятиме зміцненню соціальної справедливості та гарантуванню належного рівня життя громадян

навіть у кризових умовах.

Одним із ключових факторів, який обмежує реалізацію соціальних прав громадян, є використання гарантованого рівня прожиткового мінімуму як основного показника для визначення соціальних виплат. Цей показник як і раніше, значно занижений і не відповідає реальним потребам населення. Прожитковий мінімум залишається значно нижчим за необхідний для забезпечення основних соціальних потреб, що створює серйозні труднощі для досягнення мінімальних соціальних стандартів.

Незважаючи на проведення деяких реформ, які включають підвищення мінімальних пенсій та заробітної плати, це підвищення, як правило, не компенсує інфляційних процесів та економічних труднощів, що виникають внаслідок військових дій, економічної кризи та інших факторів. Зростання соціальних виплат часто не відповідає зростанню вартості життя, що знижує ефективність державної соціальної політики і унеможлиблює досягнення стандартів, характерних для країн Європейського Союзу.

Таким чином, наявні проблеми в соціальній сфері, зокрема обмеження рівня соціальних виплат і непропорційність прожиткового мінімуму до реальних потреб, залишаються невирішеними, і Україна ще не досягла того рівня соціального захисту, який би відповідав європейським стандартам. З огляду на це, для досягнення соціальної справедливості та підвищення рівня життя громадян України необхідно здійснити системні реформи в галузі соціального забезпечення, зокрема в частині визначення соціальних стандартів і підвищення фінансування соціальних програм.

Економічна сфера відіграє визначальну роль у забезпеченні реалізації прав і свобод людини, оскільки рівень її розвитку безпосередньо впливає на соціально-економічний добробут громадян, можливості їхньої самореалізації та доступу до матеріальних благ [88]. Сучасний стан економічних правозахисних механізмів в Україні вимагає значних змін для забезпечення реальних прав і свобод людини на працю, підприємницьку діяльність, власність, доступу до фінансових послуг та соціальних гарантій. В Україні

організаційно-правовий механізм захисту економічних прав людини є складною системою, що включає нормативно-правове регулювання, функціонування державних інституцій та механізми правового контролю й захисту від порушення економічних прав і свобод людини.

Але попри наявність розгалуженої нормативно-правової та інституційної бази, існує низка проблем, що перешкоджають ефективній реалізації економічних прав і свобод людини. Значний рівень тіньової економіки та нелегальної зайнятості позбавляє працівників соціальних гарантій і правового захисту. Переконані, що удосконалення організаційно-правового механізму захисту економічних прав людини вимагає інтегрованого підходу, що поєднує реформування трудового законодавства з урахуванням сучасних викликів, зокрема цифровізації та нових форм зайнятості, а також боротьбу з тіньовою економікою через вдосконалення податкової політики, спрощення процедур реєстрації бізнесу та підвищення прозорості ведення підприємницької діяльності. Окрім цього, необхідним є розширення повноважень Антимонопольного комітету України для запобігання недобросовісній конкуренції та створення сприятливого економічного середовища.

І хоча «...система Електронний суд запрацювала в тестовому режимі ще на початку 2019 року (з 05.10.2021 - повноцінно)» [79] все ж залишаються питання, які потребують доопрацювання:

- вдосконалення процесуального законодавства, яке регламентує порядок подання документів, проведення слухань та ухвалення рішень в електронному форматі, щоб забезпечити ефективне та безперебійне функціонування;

- створення єдиної онлайн-платформи для економічних спорів, яка має забезпечувати подання позовів, автоматичний розподіл справ між суддями, електронну взаємодію між учасниками процесу та фіксацію судових рішень;

- впровадження штучного інтелекту для первинного аналізу спорів. Система може аналізувати подані документи, виявляти типові випадки та

пропонувати варіанти рішень [30];

- проведення тренінгів та адаптація суддів та юристів до використання нових технологій є критично важливими для ефективності процесу;

- інтеграція «електронного суду» з іншими державними реєстрами, що дозволить автоматизувати перевірку документів, що значно пришвидшить розгляд справ.

Звертаємо увагу на розширення можливостей альтернативного вирішення економічних спорів шляхом інтеграції медіації та арбітражу в цифровий простір. Переконані, що запровадження онлайн-медіації та арбітражних платформ сприятиме оперативному врегулюванню конфліктів між суб'єктами економічних правовідносин без необхідності звернення до суду, що значно скоротить фінансові та часові витрати. Використання сучасних технологій, зокрема штучного інтелекту та блокчейну, дозволить автоматизувати процес спорів, забезпечити прозорість ухвалених рішень та підвищити довіру до альтернативних механізмів вирішення конфліктів. Такий підхід сприятиме зменшенню навантаження на судову систему та забезпечить бізнесу та громадянам більш зручний і доступний спосіб захисту економічних прав і свобод.

Бевз Т.С. в своєму дослідженні обґрунтовує потребу в розробці Закону України «Про грантову діяльність» і зазначає, що він «чітко визначав умови та процедури надання грантів для громадян ..., що є важливим для ефективної та прозорої грантової підтримки як ключового механізму забезпечення економічних прав» [7].

Вважаємо, що децентралізація захисту економічних прав на рівні місцевих органів самоврядування є одним із напрямів вдосконалення організаційно-правовий механізм захисту прав і свобод людини в Україні у контексті економічної сфери, який дозволяє забезпечити більш оперативне і ефективне реагування на порушення економічних прав, враховуючи локальні умови та специфіку кожного регіону. На нашу думку, децентралізація захисту економічних прав передбачає створення спеціалізованих підрозділів

у місцевих органах влади, що відповідатимуть за економічну діяльність на конкретних територіях. Це можуть бути, до прикладу, відділи економічних прав в складі місцевих адміністрацій, місцевих рад чи департаментів економіки.

При цьому основними функціями є [40]:

- оперативне виявлення порушень прав підприємців, споживачів, а також інших економічних прав на рівні громади;
- надання консультацій, юридичної підтримки в питаннях земельних прав, трудових відносин, захисту прав споживачів та ін.;
- організація процесів медіації для вирішення економічних спорів без звернення до суду, що дозволяє зекономити час і ресурси.

Локальні інститути публічного управління мають можливості адаптувати загальнодержавне законодавство до специфічних потреб місцевої економіки. Наприклад, у місцях з високим рівнем розвитку малого та середнього бізнесу можуть бути розроблені специфічні норми для підтримки саме цих категорій підприємців, а в сільських районах може бути зосереджена увага на захисті агропідприємств (до прикладу, введення пільг для бізнесу, який сприяє розвитку місцевої економіки чи реалізує проєкти, що підтримують екологічність та сталий розвиток на місцевому рівні) [113].

Зауважимо, що еколого-економічні права є важливим компонентом прав людини, особливо в умовах глобалізації та стрімких змін у навколишньому середовищі. Сучасний розвиток людства неможливий без належного врахування екологічних аспектів у економічних процесах, оскільки безпечне і стале навколишнє середовище є основою для розвитку не лише економіки, а й людського добробуту. Інтеграція еколого-економічних прав у загальну систему прав людини – це необхідний крок для забезпечення прав громадян на здорове навколишнє середовище, а також для створення умов для сталого розвитку.

Еколого-економічні права можна визначити як сукупність прав, що забезпечують доступ до екологічно чистих ресурсів, право на безпечні умови

для ведення господарської діяльності та захист від негативних екологічних наслідків, що можуть виникати внаслідок економічної активності [123]. Вони є невід'ємною частиною економічних прав людини, адже для здійснення права на працю, права на житло, права на здоровий спосіб життя, необхідно забезпечити екологічно безпечні умови існування. Все це вимагає змін у правовій системі країни, надання юридичних гарантій для забезпечення еколого-економічних прав, а також створення механізмів для їх захисту, а саме:

- для ефективного захисту еколого-економічних прав необхідно створити законодавство, яке чітко визначатиме обов'язки держави щодо забезпечення екологічної безпеки в контексті економічної діяльності;

- інтеграція еколого-економічних прав в глобальну систему прав людини передбачає також виконання міжнародних зобов'язань. Такі угоди, як Паризька угода щодо змін клімату, можуть тати основою для розробки внутрішніх нормативних актів, які б захищали як економічні, так і екологічні права людини [165]. Проте важливим аспектом є врахування негативного впливу війни в Україні, на екологічну ситуацію. Війна спричиняє масштабні екологічні катастрофи, які безпосередньо порушують права людини на чисте і безпечне середовище, що є невід'ємною частиною їхніх еколого-економічних прав. Враховуючи це, міжнародне співтовариство має взяти на себе зобов'язання щодо забезпечення екологічного відновлення постраждалих територій, що зазнали екологічних збитків унаслідок війни, для захисту прав людини в цих умовах. В той же час для ефективного захисту еколого-економічних прав необхідно не лише виконувати зобов'язання за міжнародними угодами, але й адаптувати національне законодавство для врахування специфічних екологічних проблем, що виникають внаслідок воєнних конфліктів.

Переконані, що інтеграція еколого-економічних прав у систему прав людини є надзвичайно важливим кроком для забезпечення сталого розвитку, де економічний прогрес не суперечить збереженню природних ресурсів та

безпеці навколишнього середовища. Це вимагає розвитку відповідної нормативної бази, активної участі держави та бізнесу в реалізації екологічних прав і забезпечення громадян правом на здорове середовище для здійснення їхніх економічних прав. Тільки таким чином можна досягти гармонії між економічним розвитком та охороною навколишнього середовища, що є основою для сталого добробуту суспільства.

Не має сумніву, що політичні права людини є основою демократичного устрою, їхній незалежний захист – це важливий крок на шляху до подальшого розвитку країни в умовах політичної нестабільності та правового порядку.

Одним з основних елементів цього процесу є забезпечення прозорих виборчих процесів. В цьому контексті критично важливим є забезпечення прозорості та справедливості виборчого процесу як основи демократичної легітимності влади. Для цього необхідно вдосконалювати виборче законодавство, зокрема запроваджувати електронне голосування та інші інноваційні технології, які дозволяють зменшити ймовірність маніпуляцій та шахрайства під час підрахунку голосів [97]. Одним із пріоритетних напрямів є також незалежність виборчих органів – вони повинні функціонувати без зовнішнього політичного та економічного тиску, що дозволить громадянам бути впевненими в тому, що результати виборів є об'єктивними та не піддаються сумнівам.

Як відмічає Львова Є.О. гарантування мирних зібрань є ще одним важливим елементом механізму, який має безпосереднє значення для реалізації політичних прав. Законодавство повинно бути таким, щоб громадяни мали можливість вільно висловлювати свої погляди через організацію мирних протестів, мітингів та акцій. Однак це право не повинно порушувати інші соціальні та правові норми, такі як забезпечення громадянської безпеки та неприпустимості насильства [88]. Відмітимо, що важливо, щоб законодавство чітко визначало межі, за яких право на мирне зібрання може бути обмежене, наприклад, для захисту громадянської

безпеки, але без надмірних та політичних мотивованих обмежень.

Не можна також оминати і того, що реформування судової системи – це ще один важливий аспект, який дозволить підвищити рівень захисту політичних прав і свобод. Судова гілка влади повинна бути незалежною від політичного впливу, щоб кожен громадянин мав можливість отримати справедливе і об'єктивне рішення у разі порушення його політичних прав [59]. Для цього необхідно забезпечити реформу судового відбору, зробити процес призначення суддів прозорим і базувати його на їхній професійній кваліфікації, а не на політичній приналежності. Також необхідно запровадити ефективні механізми контролю за діяльністю суддів і підвищити їхню відповідальність за неправомірні рішення. Забезпечення доступу до правосуддя є критично важливим для захисту політичних прав, адже це дозволяє громадянам звертатися до суду у випадку порушення їхніх прав, таких як свобода вираження думки чи право на участь у виборах.

Поглиблення політичної децентралізації в Україні є важливим етапом на шляху до зміцнення демократичних інститутів, забезпечення політичних прав на місцевому рівні та розвитку громадянського суспільства [45]. Одним з основних переваг поглиблення децентралізації є забезпечення більшої близькості прийняття рішень до громадян, що дозволяє органам місцевого самоврядування більш чітко реагувати на специфічні потреби місцевих громад.

Важливим аспектом поглиблення децентралізації є активізація участі громадян у політичному процесі. За умов децентралізації кожен громадянин отримує більше можливостей для впливу на прийняття рішень, що безпосередньо стосуються його громади. Це дозволяє не лише покращити якість місцевого управління, але й забезпечити ефективний захист політичних прав і свобод громадян. Так, завдяки децентралізації, зростає роль місцевих виборів, а також збільшується рівень участі громадян у процесах управління через інструменти місцевої демократії, такі як місцеві референдуми, громадські слухання та петиції.

Бедь В.В., Пайда О.М., Лаврентьев Ю.Г. переконані, що завдяки політичній децентралізації місцеві органи влади можуть краще представляти інтереси своїх громадян, активно взаємодіяти з бізнесом і громадськими організаціями, сприяти вирішенню нагальних соціальних проблем, таких як забезпечення доступу до якісних послуг в освіті, охороні здоров'я та соціальній сфері [8]. погоджуємося з автором, що в результаті, це дозволяє не тільки забезпечити ефективне управління на місцевому рівні, але й сприяє зміцненню політичних прав і свобод на загальнонаціональному рівні.

Таким чином, удосконалення організаційно-правового механізму захисту політичних прав є важливим кроком до зміцнення демократії в Україні та подальшого розвитку правової держави. Порушення політичних прав, таких як свобода вибору, право на мирні зібрання, свобода вираження думки, а також незаконні обмеження участі громадян у політичних процесах, можуть призвести до ослаблення демократичних інститутів, суспільної нестабільності та відчуження громадян від держави. Тому важливо створити та постійно удосконалювати ефективний організаційно-правовий механізм, який не лише забезпечить належний рівень захисту прав, але й стимулюватиме активну громадянську участь у політичному житті країни.

Конституція України гарантує ряд культурних прав і свобод, зокрема, право на освіту, технічну та художню творчість, результати інтелектуальної та творчої діяльності, а також право на використання здобутків культури та мистецтва [78]. Однак для ефективного забезпечення цих прав необхідно удосконалювати існуючий організаційно-правовий механізм їх захисту, адже процес удосконалення є важливим етапом у розвитку прав людини, оскільки культура є невід'ємною частиною людської гідності та самовираження.

Право на освіту є однією з основних соціальних гарантій, закріплених Конституцією України, що забезпечує можливість кожному громадянину здобути освіту, а також має фундаментальне значення для розвитку особистості, підвищення загального рівня культури і наукових знань у суспільстві [141]. Конституційне закріплення цього права відповідає вимогам

міжнародних стандартів і є основою для формування освітньої політики держави. Яремчук В.Д. зазначає, що «...праву на освіту має гарантований характер (не допускає протиправних обмежень його реалізації, передбачає забезпечення інститутів публічного управління та місцевого самоврядування, громадськими організаціями, навчальними закладами) [191]. Проте, на практиці реалізацію цього права в Україні потребує постійного удосконалення існуючого організаційно-правового механізму.

На наше переконання, інтеграція інноваційних технологій та психологічної підтримки в механізм удосконалення захисту права на освіту через створення персоналізованих освітніх екосистем. Цей підхід полягає в поєднанні технологічних інновацій (таких як віртуальна реальність. Мобільні освітні додатки, інтерактивні платформи для навчання в реальному часі) та психологічної адаптації здобувачів, що сприяє створенню персоналізованих освітніх процесів [83]. Важливим аспектом є запровадження менторських програм, що надають не лише академічну, але й психологічну підтримку, знижують рівень стресу та покращують здатність до самореалізації здобувачів освіти.

Цей підхід передбачає розширення традиційного уявлення про освіту як про замкнений процес з чіткими етапами та результатами, пропонуючи натомість гнучку систему, яка активно адаптується до індивідуальних потреб і змінюваних умов навколишнього середовища. Створення такої екосистеми дозволяє максимально ефективно захищати право кожної людини на освіту, забезпечуючи доступ до якісного навчання, знижуючи бар'єри для представників різних соціальних груп і регіонів.

Право на технічну, художню та наукову творчість також є важливою складовою культурних прав [97]. Проблеми, що виникають у цій сфері, включають недостатній рівень підтримки творчих ініціатив та слабку правову захищеність авторів. Тому важливо забезпечити ефективний захист авторських прав та винаходів, створення умов для розвитку нових творчих ініціатив, а також надання фінансової та організаційної підтримки художнім

та науковим проєктам. Система патентування, захисту інтелектуальної власності має бути прозорою та доступною для всіх громадян.

Як відмічає Мальцевич М. право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності потребує особливої уваги, оскільки захист результатів творчої діяльності стимулює розвиток культури та економіки. Важливо розвивати систему колективного управління правами, удосконалювати патентне законодавство та механізм захисту авторських прав, боротися з піратством і порушеннями прав інтелектуальної власності. Для цього необхідно створити дієвий орган для моніторингу та контролю за порушеннями, а також забезпечити відповідальність за незаконне використання творчих продуктів [89].

Ми переконані, що удосконалення механізму захисту культурних прав в Україні потребує комплексного підходу, що включає вдосконалення законодавства, створення ефективних органів моніторингу, підтримку культурних ініціатив та забезпечення доступу до культурних ресурсів для всіх громадян. Це дозволить не лише захистити культурні права, але й сприятиме розвитку української культури та зміцненню національної ідентичності. В умовах збройної агресії РФ, яка намагається знищити українську ідентичність, це питання є як ніколи актуальним і потребує ефективних механізмів захисту.

3.3. Оптимізація структури та повноважень суб'єктів публічного управління у сфері захисту прав і свобод людини

Беззаперечним фактом є те, що забезпечення прав і свобод людини є ключовим обов'язком держави, закріпленим у Конституції України та визначальним для всіх напрямів діяльності інститутів публічного управління. У контексті публічного управління ця функція реалізується через систему спеціалізованих і загальних суб'єктів, кожен з яких має визначені

компетенції у сфері захисту прав і свобод людини. Однак, сучасний стан організаційної структури публічного управління вимагає оптимізації з метою підвищення ефективності, узгодженості та відповідності європейським стандартам.

У сучасних умовах демократичного розвитку держави дедалі більше зростає суспільний запит на прозорість, підзвітність та ефективність дій інститутів публічного управління, їх підзвітність перед громадянами та здатність ефективно виконувати свої функції [125]. Особливої уваги набуває питання модернізації системи публічного управління з метою забезпечення дотримання та захисту прав і свобод людини. Саме на цьому напрямі концентруються як міжнародні інституції, так і національні ініціативи реформ.

Протягом останніх десятиліть спостерігається тенденція до посилення демократичного контролю над інститутами публічного управління, включаючи правоохоронну, судову та виконавчу гілки влади. В основі цієї трансформації – ідея пріоритетності прав людини над державними інтересами, що закріплена в численних міжнародних договорах, зокрема Європейській конвенції з прав людини, Міжнародному пакті про громадянські та політичні права тощо. Україна, як держава, яка проголосила курс на європейську інтеграцію, має відповідати цим стандартам.

Одним із ключових аспектів модернізації структури інститутів публічного управління є перегляд повноважень з точки зору забезпечення балансу між владними функціями та правозахисними механізмами [75]. Часто існуючі повноваження побудовані за застарілою вертикальною логікою – коли ініціатива та відповідальність концентруються у вищих щаблях ієрархії, а механізми громадського контролю обмежені або мають декларативний характер.

В умовах зростаючого запиту на демократичні цінності, перегляд і модернізація структури інститутів публічного управління – не просто актуальна потреба, а стратегічна необхідність. Це шлях до зміцнення довіри

громадян до держави, підвищення ефективності управлінських рішень і, найголовніше, реального захисту прав і свобод людини.

На сьогодні до ключових суб'єктів, які здійснюють функції у сфері правозахисту, належать: Верховна Рада України (через Уповноваженого з прав людини), органи виконавчої влади (зокрема Міністерство юстиції, Національна поліція, Державна міграційна служба тощо), органи місцевого самоврядування, судові установи, а також незалежні інститути громадянського суспільства. Як вже зазначалося, дублювання повноважень, відсутність ефективної міжвідомчої координації, невизначеність відповідальних структур і брак ресурсів створюють перешкоди для належної реалізації завдань у сфері прав і свобод людини (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Основні суб'єкти публічного управління у сфері захисту прав і свобод людини в Україні, їх повноваження та проблеми, що потребують оптимізації

Суб'єкти публічного управління	Основні повноваження	Проблеми, що потребують оптимізації
Уповноважений Верховної Ради з прав людини	Захист прав громадян, реагування на порушення, моніторинг законодавства	Обмежені інструменти впливу, недостатнє фінансування
Міністерство юстиції України	Реалізація правової політики, доступ до правової допомоги, реєстрація неурядових громадських організацій	Недостатня координація з іншими органами
Національна поліція України	Захист прав на безпеку, реагування на правопорушення	Порушення прав людини під час затримань, потреба в реформі
Органи місцевого самоврядування	Надання адміністративних послуг, реалізація соціальних прав на місцях	Обмежені ресурси, нестача компетенцій
Судова система	Розгляд скарг, захист прав і свобод людини у правовому порядку	Перевантаженість, недовіра населення

Проведений аналіз ключових суб'єктів публічного управління у сфері захисту прав і свобод людини в Україні дозволяє зробити низку важливих висновків. По-перш, функціональний розподіл між органами є недостатньо чітким, що призводить до дублювання повноважень, особливо у питаннях реагування на порушення прав людини, захисту соціальних гарантій та здійснення право просвітницької роботи.

Зокрема, діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини є важливою, але вона обмежена як у плані впливу на державну політику, так і в ресурсному забезпеченні. По-друге, наявна структура інститутів публічного управління не забезпечує належної міжвідомчої координації. Наприклад, Міністерство юстиції та органи місцевого самоврядування мають взаємодіяти у сфері безоплатної правової допомоги, однак відсутність централізованих механізмів комунікації знижує ефективність цієї співпраці.

До прикладу, Заворотченко Т.М. досліджуючи вплив публічного управління на права і свободи громадян України визначає проблемні зони впливу інститутів публічного управління на реалізацію прав людини через: невизначений розподіл функцій між структурними підрозділами; слабку міжвідомчу координацію; недостатнє кадрове забезпечення для ефективного застосування правових норм. Автор обґрунтовує, що для усунення зазначеного, необхідна системна оптимізація структури та чітке визначення повноважень інститутів [201].

Маринушкін А.Г. робить акцент на прогалинах у механізмах державного контролю, що призводить до дублювання функцій, наголошує на «нестачі або невизначеності чітких інструментів координації між центральними інститутами публічного управління». Висуває пропозицію щодо створення уніфікованих моделей взаємодії та делегування повноважень [91].

Ларін С. аналізуючи механізми державного управління у сфері прав національних цінностей і контролю робить висновок, що для гарантування

прав людини потрібна ефективна структура влади, що унеможливило б дублювання повноважень і забезпечує чіткі канали взаємодії. Автор пропонує на рівні держави «прийняти докторальну безпеку національних цінностей, яка сприятиме виокремленню їх захисту в умовах глобальної цифровізації управління, економіки, соціально-правових відносин» [86].

На думку, Охотнікової О.М., Арбич Я.О. «забезпечення прав і свобод людини в Україні є основоположною діяльністю інститутів публічного управління. На сьогодні в Україні постає питання щодо ефективності здійснення такої діяльності» [119]. При цьому автори наголошують, що інститути публічного управління мають реформувати чинну систему публічного адміністрування, спираючись на міжнародний досвід, аби створити ефективну модель, яка повністю гарантуватиме дотримання прав і свобод людини та слугуватиме надійною основою їх забезпечення та захисту.

Тому інститути публічного управління, використовуючи при цьому досвід зарубіжних країн, повинні реформувати сучасну модель публічного адміністрування, що повною мірою забезпечить права і свободи людини та стане їх запорукою. Відмітимо, що щорічна доповідь Уповноваженого Верховної ради України з прав людини підкреслює, що різні центральні органи, правоохоронні структури та місцеві адміністрації не координують належним чином свої дії, що уповільнює імплементацію рекомендацій щодо захисту прав (наприклад, у місцях несвободи, питання гендерної рівності, трудових прав) [189].

Порівняльний аналіз національного та європейського досвіду у сфері організації системи захисту прав і свобод людини засвідчив, що в Україні спостерігається лише часткова інституалізація процесів, які в країнах ЄС є давно усталеними та структурно оформленими. Зокрема, хоча в Україні існує інститут Уповноваженого, як і в країнах ЄС, рівень впливу цього інституту на державну політику значно нижчий, що пояснюється як обмеженими повноваженнями, так і слабким фінансуванням (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Порівняльна характеристика моделей координації захисту прав і
свобод людини: Україна та країни ЄС

Критерій порівняння	Україна	Країни ЄС (на прикладі Швеції, Німеччини, Польщі)
Наявність національного координатора	Є – Уповноважений ВРУ з прав людини	Також є – Омбудсмени, права закріплені на конституційному рівні
Рівень міжвідомчої координації	Слабка, епізодична	Висока – на рівні урядових рад, стратегій
Інтеграція цифрових інструментів	Частково (електронні звернення, реєстри)	Широко використовується (e-Government, чатботи, онлайн-моніторинг)
Роль громадянського суспільства	Формальна участь, без чітких процедур	Інституціоналізована участь через публічні ради, форуми
Фінансування правозахисних структур	Обмежене, залежить від державного бюджету	Стабільне, включає грантові та європейські програми

Європейська модель базується на активній міжвідомчій взаємодії, використанні цифрових сервісів, а також широкому залученні громадянського суспільства через постійно діючі дорадчі органи. В Україні ж ці інструменти запроваджуються вибірково, переважно у межах пілотних проєктів.

Переконані, що оптимізація організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в Україні має будуватися шляхом поєднання внутрішніх реформ з адаптацією ефективних моделей, що вже діють у країнах Європейського Союзу та передбачати передусім чітке розмежування функцій між суб'єктами публічного управління, що сприятиме усуненню паралелізму в їхній діяльності.

Доцільно переглянути функціональні повноваження міністерств, відомств, центральних органів влади, забезпечивши їх відповідність стратегічним цілям державної політики у сфері захисту прав і свобод людини. Одночасно необхідно створити дієвий механізм координації між

усіма задіяними структурами через впровадження міжвідомчих платформ, спільних інформаційно-аналітичних процедур взаємного інформування.

Як наголошує Книш С.В. окремої уваги потребує інституційне посилення діяльності Уповноваженого ВРУ з прав людини. Слід забезпечити належне фінансування, кадрове забезпечення та незалежність цього органу, а також розширити його повноваження щодо моніторингу дотримання прав людини інститутами публічного управління на всіх рівнях [64].

Актуальним є впровадження інструментів алгоритмічного аналізу звернень та скарг – з метою виявлення системних проблем, регіональної концентрації порушень, повторюваності певних типів звернень тощо. Такий підхід дозволить переходити від реактивної до превентивної моделі захисту прав і свобод людини.

Ще один перспективний напрям – розширення мандату Уповноваженого на контроль за дотриманням етичних стандартів у штучному інтелекті та автоматизованих системах управління, які дедалі більше використовуються інститутами публічного управління (наприклад, у соціальному захисті, кримінальній юстиції або при наданні адміністративних послуг). Це питання нове, але вже активно обговорюється і потребує включення в український порядок денний.

У сучасних умовах трансформації системи публічного управління важливого значення набуває інституційна модернізація правозахисної діяльності інститутів публічного управління на місцевому рівні [87]. У цьому контексті актуальним і перспективним є напрям інтеграції організаційної структури суб'єктів публічного управління щодо реалізації правозахисних функцій [113]. Йдеться не лише про формальну відповідність органів місцевого самоврядування загальнодержавній політиці у сфері захисту прав і свобод людини, а й про якісно новий рівень локалізації правозахисних механізмів, здатних забезпечити реальне дотримання прав і свобод громадян на рівні територіальних громад.

Відмітимо, що важливим моментом у цьому напрямі є впровадження

регіональних програм захисту прав і свобод людини, що мають відображати специфіку соціально-економічного, етнокультурного та демографічного складу конкретного регіону. Такі програми, розроблені з урахуванням локальних викликів (зокрема, пов'язаних із воєнним станом, переміщенням осіб, екологічними та соціальними проблемами), дозволяють підвищити ефективність реалізації державної правозахисної політики. Їх реалізація має включати комплексний моніторинг, аналітичну оцінку потреб населення та оцінку впливу заходів на фактичний стан забезпечення й захисту прав і свобод людини.

Як відмічає Санжара О.О. актуальним є створення спеціалізованих підрозділів в органах місцевого самоврядування, які б відповідали за координацію зусиль різних служб (соціального захисту, освіти, охорони здоров'я, правової допомоги) у напрямі гарантування прав і свобод мешканців громади [152]. Зокрема, це може бути підрозділ із функціями моніторингу порушень, реагування на звернення громадян, правового консультування, а також взаємодії з Уповноваженим ВРУ з прав людини та правозахисними організаціями.

Доречним є і розширення повноважень Центрі надання адміністративних послуг в частині правових консультацій та правозахисної допомоги. Запровадження в ЦНАПах фахівців-юристів, здатних надавати первинну правову допомогу (особливо вразливим групам населення), відкриває нові можливості для інклюзивного доступу до правосуддя. У перспективі можлива інтеграція ЦНАПів з електронними системами фіксації порушень прав і свобод людини, створення в них пунктів дистанційного доступу до електронних ресурсів офісу Омбудсмена та правозахисних неурядових громадських організацій.

Загалом, зазначені підходи формують нову парадигму управління у сфері захисту прав і свобод людини, яка ґрунтується на принципах субсидіарності, децентралізації та сервісної орієнтованості публічної влади. Інституційне закріплення таких підходів на законодавчому рівні, наприклад,

шляхом внесення змін до Законів України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про звернення громадян» та пов'язаних підзаконних актів, може стати ключем до системної модернізації правозахисної інфраструктури в Україні.

Отже, інтеграція організаційної структури суб'єктів публічного управління у правозахисну діяльність на місцевому рівні становить не лише необхідну умову реалізації прав і свобод людини, а й чинник посилення легітимності та ефективності публічного управління загалом. Її впровадження створює умови для посилення довіри громадян до інститутів держави, формування правової культури в суспільстві та сталого розвитку територіальних громад.

У контексті виявлених проблем дублювання функцій та низької міжвідомчої координації, виникає потреба у розробці пропозицій щодо оптимізації розмежування повноважень суб'єктів публічного управління у сфері захисту прав і свобод людини в Україні (табл. 3.3).

Представлений підхід щодо функціонування розмежування повноважень демонструє нагальну потребу у впровадженні системної координації між основними суб'єктами публічного управління, що працюють у сфері захисту прав і свобод людини. Діючі повноваження більшості з них характеризуються фрагментарністю, а подекуди й перехрещенням функцій, що призводить до неефективності державної політики в цій сфері.

Оптимізація передбачає як перерозподіл окремих управлінських функцій (зокрема, між центральними та місцевими органами), так і сутнісну трансформацію ролі недержавного сектору [198]. Зокрема, посилення впливу інституту Омбудсмена потребує не лише зміни статусу, а й закріплення обов'язкової участі в міжвідомчих координаційних структурах.

Окремої уваги заслуговує перехід до моделі парсипативного врядування у сфері прав людини, що передбачає постійну взаємодію між інститутами публічного управління та представниками громадянського суспільства [119]. У цьому контексті доцільним є створення постійно діючих

дорадчих органів при регіональних представництвах Уповноваженого, до складу яких входили б представники неурядових організацій, профспілок, ЗМІ, а також фахові правозахисники. Це дозволить забезпечити зворотний зв'язок, оперативну ідентифікацію системних порушень та підвищить довіру до інституту Омбудсмена як незалежного арбітра у відносинах між громадянами та державою.

Таблиця 3.3

Пропозицій щодо оптимізації розмежування повноважень суб'єктів публічного управління у сфері захисту прав і свобод людини в Україні

Суб'єкт публічного управління	Виявлені проблеми	Пропоновані напрями оптимізації
Уповноважений ВРУ з прав людини	Обмежений функціональний вплив на формування політики, декларативність рекомендацій, відсутність примусових важелів реагування	Надати право законодавчої ініціативи, закріпити повноваження щодо обов'язкового врахування висновків Уповноваженого в урядових рішеннях, включити до обов'язкового складу міжвідомчих груп
Міністерство юстиції України	Відсутність інтегрованої системи реалізації національної стратегії з прав людини, слабка співпраця з неурядовими організаціями та органами місцевого самоврядування	Створення єдиного координуючого центру реалізації політики з прав людини, делегування моніторингових функцій на місцеві органи управління, запровадження цифрових інструментів звітності й взаємодії
Органи місцевого самоврядування	Невизначеність законодавчого статусу у сфері прав людини, недостатнє кадрове й фінансове забезпечення, низька правова обізнаність посадовців	Прийняття спеціального закону про повноваження органів місцевого самоврядування у сфері захисту прав і свобод людини, впровадження місцевих офісів прав людини, створення типових інструкцій і модулів навчання
Національна поліція України	Систематичні порушення прав людини під час затримання і досудового слідства, недостатній рівень етичного і правового навчання, недовіра з боку населення	Впровадження постійного незалежного громадського моніторингу, обов'язкове відео фіксування взаємодії з громадянами, розширення навчання з прав людини як частини атестації
Громадські організації	Відсутність формалізованих механізмів участі в державного управлінні, обмеженість у доступі до ресурсів, фрагментованість ініціатив	Інституціоналізація участі громадських організацій через дорадчі ради при ключових органах управління, створення Єдиного реєстру правозахисних ініціатив з державною підтримкою, впровадження грантових програм для локальних громадських організацій

Крім того, оптимізація інституційної структури передбачає активніше залучення представників недержавного сектору до реалізації конкретних правозахисних програм, включаючи юридичну допомогу, моніторинг, освітні ініціативи та інформаційні компанії. Слід передбачити механізми державного фінансування таких ініціатив на конкурсних засадах, а також включення їх результатів до офіційних доповідей про стан дотримання прав і свобод людини в Україні.

На сучасному етапі трансформації публічного управління в Україні одним з ключових напрямів виступає інституційне включення громадянського суспільства до процесів формування і реалізації державної політики, особливо у чутливих сферах захисту прав і свобод людини [101]. Актуальність цього напрямку зумовлена не лише зовнішніми викликами (збройна агресія, внутрішнє переміщення, економічна нестабільність), а й глибинними процесами демократизації та децентралізації влади, що вимагають переосмислення ролі громадських інституцій у системі публічного управління.

Зокрема, розвитку потребує практика системної взаємодії інститутів публічного управління з громадськими організаціями на засадах партнерства, рівноправного діалогу та взаємної відповідальності. У цьому контексті особливої уваги заслуговує механізм дорадчих рад при органах виконавчої влади та місцевого самоврядування, які, попри нормативне закріплення, часто залишаються формальними або діють на нерегулярній основі. Даний підхід полягає у необхідності реінституціоналізації дорадчих органів, зокрема через:

- унормування їх статусу як обов'язкової складової управлінського циклу (аналіз, проектування, впровадження, оцінка);
- законодавче забезпечення прозорості процедури формування складу рад із урахуванням галузевої експертизи;
- створення механізмів обов'язкового розгляду рішень дорадчих рад інститутами публічного управління.

Крім того, перспективним напрямом є розширення практики громадської експертизи проєктів нормативно-правових актів та програм у сфері захисту прав і свобод людини [88]. У цьому аспекті важливо не лише створити умови для залучення експертів недержавного сектору, а й інституціоналізувати результати громадської експертизи як обов'язків етап розроблення та ухвалення ключових управлінських рішень. Така практика має бути закріплена в профільному законодавстві та регламентах відповідних інститутів публічного управління.

Окремого значення набуває формат офіційних партнерств між інститутами публічного управління та громадськими організаціями, зокрема у вигляді меморандумів, спільних програм, проєктних офісів та консультативних платформ. Такі інституції дозволяють [1]:

- легітимізувати участь громадянського сектору в реалізації конкретних державних ініціатив;
- забезпечити зворотний зв'язок від громад, включно з вразливими групами;
- підвищити якість управлінських рішень через експертну оцінку ззовні.

Ми розглядаємо громадські організації не лише як об'єктів регулярного впливу з боку держави, а як суб'єктів публічного управління з власною інституційною автономією, які здатні формувати політику разом із владними структурами. В так званій моделі «співуправління» («co-governance») громадські інституції не лише контролюють дії держави, а й несуть спільну відповідальність за формування рішень, їх імплементацію та оцінку ефективності.

У контексті триваючої повномасштабної військової агресії проти України питання ефективного публічного управління у сфері захисту прав і свобод людини набуває особливої гостроти. Війна спричинила масштабні гуманітарні виклики – мільйони внутрішньо переміщених осіб, втрата доступу до базових прав, загрозу дискримінації, посилення соціальної

вразливості окремих категорій громадян тощо. У таких умовах участь громадських організацій у формуванні та реалізації політики в галузі захисту прав і свобод людини перестає бути лише елементом демократичного процесу – вона стає невід’ємним інструментом національної стійкості.

Саме громадські ініціативи першими реагують на потреби постраждалих громад, заповнюючи прогалини державної підтримки, здійснюючи незалежний моніторинг порушень прав людини, адвокатуючи зміни в законодавстві, а також сприяючи міжнародній комунікації [34]. У цьому контексті інституційне включення громадянського суспільства до структури публічного управління дозволяє не лише підвищити якість рішень, а й зміцнити довіру до держави в період воєнної нестабільності.

Отже, розвиток формалізованих механізмів взаємодії між владою та громадськими організаціями, закріплення їх участі в дорадчих, експертних, моніторингових і партнерських структурах – це не лише ознака демократичного розвитку, а й стратегічна необхідність для збереження правопорядку, суспільної солідарності та прав людини в умовах війни та післявоєнного відновлення України.

На наше переконання, ефективне розмежування повноважень суб’єктів публічного управління, є запорукою належного захисту прав і свобод людини. Впровадження такого підходу дозволить мінімізувати дублювання функцій, підвищити рівень відповідальності конкретних органів, забезпечити відкритість та підзвітність механізму захисту прав і свобод, поглибити інтеграцію з європейськими стандартами «good governance». Ми не маємо сумнівів щодо оптимізації структури та повноважень суб’єктів публічного управління у сфері захисту прав і свобод людини, яка має стати однією з пріоритетних реформ у публічному секторі, спрямованих на підвищення ефективності реалізації державної політики, наближення до європейських стандартів управління та зміцнення довіри громадян до інститутів публічного управління

Висновки до розділу 3

1. Встановлено, що органи внутрішніх справ відіграють важливу роль у механізмі захисту прав і свобод людини через свою діяльність, спрямовану на забезпечення правопорядку та громадської безпеки. Вони виконують функцію охорони прав і свобод людини в різних сферах та становлять невід'ємну частину організаційно-правового механізму, що забезпечує захист прав і свобод людини, допомагаючи створювати стабільне та справедливе середовище для розвитку суспільства.

2. Обґрунтовано підходи до вдосконалення організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в діяльності органів внутрішніх справ, які передбачають комплексність та включають реформування правоохоронної системи з акцентом на інтеграцію міжнародних стандартів та норм, концепцію професіоналізації правоохоронців через запровадження нових програм підвищення кваліфікації, які враховують етичні норми та стандарти взаємодії з громадянами, застосування новітніх технологій для покращення прозорості та підзвітності правоохоронних органів, розвиток механізмів громадського контролю має супроводжуватися налагодженням партнерських відносин між органами внутрішніх справ і суспільством, що сприятиме підвищенню рівня довіри до правоохоронних органів та формування правової культури в суспільстві.

3. Зроблено висновок, що принцип пріоритету прав і свобод людини пов'язаний з домінуванням правового підходу у всіх сферах суспільного життя. Якщо економічна чи політична системи сприяють порушенню прав і свобод людини або обмеженню свободи, це створює передумови для виникнення соціальних і правових криз. Тому забезпечення належного механізму реалізації прав і свобод людини має бути невід'ємною частиною національної політики. Це передбачає наявність не тільки юридичних механізмів, але й інституційних умов для розвитку громадянського суспільства, яке здатне забезпечити захист прав і свобод.

4. Сформульовано напрями удосконалення організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в Україні у контексті реформування та дослідження сфер життєдіяльності суспільства, які передбачають інтеграцію підходів до створення цифрових платформ для координації інститутів публічного управління, громадських організації та міжнародних інститутів у сфері соціального захисту, впровадження онлайн-ресурсів для економічних спорів і електронного судочинства, децентралізації захисту економічних прав на місцевому рівні, інтеграції еколого-економічних прав в умовах війни та вдосконалення механізму захисту права на освіту через персоналізовані освітні екосистеми, що забезпечить більш ефективний, доступний та прозорий захист прав і свобод людини.

5. З'ясовано, що модернізація структури інститутів публічного управління має ґрунтуватися на переосмисленні повноважень у контексті забезпечення рівноваги між управлінськими функціями та ефективними правозахисними інструментами. Виявлено, що збереження застарілої вертикальної моделі управління, де відповідальність сконцентровано виключно у вищих ланках, а механізми громадського контролю є формальними, не завжди відповідають сучасним викликам демократичного розвитку. У цьому зв'язку перегляд і трансформація організаційно-правової структури публічної влади є не лише актуальною умовою, а й стратегічною передумовою підвищення довіри до державних інститутів, посилення ефективності управління та забезпечення реального захисту прав і свобод людини.

6. Окреслено перспективи оптимізації структури та повноважень суб'єктів публічного управління у сфері захисту прав і свобод людини структури та повноважень суб'єктів публічного управління у сфері захисту прав і свобод людини з урахуванням європейських стандартів «good governance» та сучасних викликів цифрової трансформації, які базуються на: запровадженні інтегрованої цифрової платформи взаємодії між ключовими суб'єктами, інституціалізації участі громадянського суспільства через

формалізовані дорадчі механізми; диференціації повноважень за рівнями управління (центральним, регіональним, місцевим); підвищенні ролі Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини через розширення функцій і зміцнення ресурсної автономії.

ВИСНОВКИ

Дисертаційна робота присвячена вирішенню важливого наукового завдання, що полягає в теоретичному узагальненні, визначенні особливостей та розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в Україні. Отримані в процесі дослідження результати дають змогу сформулювати такі висновки:

1. Розкрито термінологію, визначено основні поняття шляхом уточнення змісту поняття: «організаційно-правовий механізм захисту прав і свобод людини» як цілісна система взаємопов'язаних правових норм, інститутів, процедур та організаційних структур, які спрямовані на забезпечення, захист та реалізацію прав і свобод людини та включає як державні, так і недержавні інституції, процедурні механізми і контрольні заходи, які забезпечують правовий порядок та справедливість через створення, впровадження і контроль за дотриманням правових стандартів, а також надання правової допомоги та підходи до визначення ролі спеціально уповноважених органів у формуванні комплексної концепції інтегрованого механізму захисту прав і свобод людини в Україні, яка охоплює багатовимірний підхід до взаємодії різних органів й інститутів, що забезпечують реалізацію та захист прав і свобод та включає в себе не тільки юридичні та організаційні аспекти, але й важливий елемент координації між ними та залучення міжнародних стандартів для забезпечення належного захисту прав і свобод на всіх рівнях

2. Визначено методичні підходи до оцінки ефективності організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в Україні, шляхом інтеграції правового, соціологічного, інституційного, моніторингового, міжнародного підходів, а також підходу на основі індикаторів ефективності, що дозволяє всебічно оцінити діяльність інститутів публічного управління, які забезпечують реалізацію прав і свобод людини та розкрити нові аспекти

механізмів захисту прав і свобод людини в контексті сучасних умов.

3. Охарактеризовано сучасний стан організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в Україні та встановлено, що він зазнав позитивних змін, зокрема через реформи судової системи, створення антикорупційних органів і органів інституту Омбудсмена. Загальна тенденція свідчить про покращення доступу до правового захисту, зростання активності громадян у пошуку юридичних засобів для захисту своїх прав, але водночас і збереження певних проблем з ефективністю деяких інститутів, таких як звернення до міжнародних організацій чи корупція в правоохоронних органах. В 2023 р. 30% респондентів віддали перевагу зверненню до суду, 29% - до поліції, а 20% - до засобів масової інформації. Позитивною тенденцією є зменшення кількості громадян, які вважають використання власних дій ефективним способом захисту своїх прав і свобод. Аналогічна динаміка спостерігається щодо рівня зневіри у можливості захисту прав – якщо за період 2016-2022 рр. цей показник коливався від 18,5% до 23%, то в 2023 р. цей показник знизився до 15,6%. Відмічено, що недержавні інституції є важливою складовою організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в Україні, які відіграють важливу роль у підтримці та забезпеченні прав і свобод людини. Вони здійснюють моніторинг дотримання прав і свобод людини, надають юридичну допомогу, проводять просвітницьку діяльність і сприяють формуванню правосвідомості громадян.

4. Систематизовано напрями організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини за позитивним міжнародним досвідом, що орієнтовані на багатоканальну систему та спрямовані на: запровадження ефективних механізмів моніторингу та контролю за дотриманням прав і свобод людини; використання міжнародних стандартів у національному законодавстві; розвиток незалежних інституцій, відповідальних за захист прав і свобод людини; посилення співпраці з міжнародними місіями та правозахисними організаціями.

5. Обґрунтовано підходи до вдосконалення організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в діяльності органів внутрішніх справ, які передбачають комплексність та включають реформування правоохоронної системи з акцентом на інтеграцію міжнародних стандартів та норм, концепцію професіоналізації правоохоронців через запровадження нових програм підвищення кваліфікації, які враховують етичні норми та стандарти взаємодії з громадянами, застосування новітніх технологій для покращення прозорості та підзвітності правоохоронних органів, розвиток механізмів громадського контролю має супроводжуватися налагодженням партнерських відносин між органами внутрішніх справ і суспільством, що сприятиме підвищенню рівня довіри до правоохоронних органів та формування правової культури в суспільстві.

6. Сформульовано напрями удосконалення організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в Україні у контексті реформування та дослідження сфер життєдіяльності суспільства, які передбачають інтеграцію підходів до створення цифрових платформ для координації інститутів публічного управління, громадських організації та міжнародних інститутів у сфері соціального захисту, впровадження онлайн-ресурсів для економічних спорів і електронного судочинства, децентралізації захисту економічних прав на місцевому рівні, інтеграції еколого-економічних прав в умовах війни та вдосконалення механізму захисту права на освіту через персоналізовані освітні екосистеми, що забезпечить більш ефективний, доступний та прозорий захист прав і свобод людини.

7. Окреслено перспективи оптимізації структури та повноважень суб'єктів публічного управління у сфері захисту прав і свобод людини структури та повноважень суб'єктів публічного управління у сфері захисту прав і свобод людини з урахуванням європейських стандартів «good governance» та сучасних викликів цифрової трансформації, які базуються на: запровадженні інтегрованої цифрової платформи взаємодії між ключовими суб'єктами, інституціалізації участі громадянського суспільства через

формалізовані дорадчі механізми; диференціації повноважень за рівнями управління (центральним, регіональним, місцевим); підвищенні ролі Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини через розширення функцій і зміцнення ресурсної автономії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алмаші М. М. Захист прав людини неурядовими правозахисними організаціями. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2015. Вип. 32, т. 1. С. 98–103.
2. Антонович М. Міжнародна система захисту прав людини: крізь призму України. *Український часопис міжнародного права*. 2024. №3. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/16b9b4f6-5c2f-4d85-805b-3e0d2fa9f377/content>
3. Антонова Л.В., Жовнірчик Я.Ф., Антонов А.В. Політична коректність у публічно-владній комунікації як механізм захисту прав людини, зміцнення довіри та зниження соціально конфліктності. *Інвестиції: практика та досвід*. 2026. № 1. С. 224-229. DOI: 10.32702/2306-6814.2026.1.223
4. Аракелян М.Р. Правозахисна діяльність адвокатури: теоретико-правовий ракурс: монографія. Одеса: Фенікс, 2018. 386 с.
5. Аріфходжаєва Т.Б. Поняття публічного адміністрування у сфері соціального захисту населення. *Форум права*. 2016. № 3. С. 12–15.
6. Барабаш Ю. Соціальні права громадян та можливості їх захисту Конституційним Судом України. *Публічне право*. № 1. 2011. С. 15–21.
7. Бевз Т.С. Правове забезпечення реалізації економічних прав та свобод людини і громадянина в сфері місцевого самоврядування в Україні. кваліф. наук. пр. на здобуття наук. ступеня доктора філософії : 081 «Право»; Нац. ун-т «Острозька академія». Острог, 2024. 225 с.
8. Бедь В.В., Пайда О.М., Лаврентьєв Ю.Г. Ефективність механізму правового захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина в умовах політико-правових реформ. *Право*. 2021. №4. С. 5-13.
9. Безпалова О.І. Адміністративно-правовий механізм реалізації правоохоронної функції держави: монографія. Харківський національний

університет внутрішніх справ. Харків, 2014. 544 с.

10. Бєсчасний В.М., Кононенко Т.В., Сабельникова Т.М. Етикет і професійна етика поліцейського. К.: ВД «Дакор», 2019. 216 с.

11. Бєлєвцева В.В. Правові засади механізму захисту інформаційних прав та свобод людини в Україні. Захист прав, свобод і безпеки людини в інформаційній сфері в сучасних умовах: Матеріали другої науково-практичної конференції. 21 травня 2020 р., м. Київ, 2020. С.59-63.

12. Бєлєвцева В.В., Настюк В.Я. Правовий захист інформаційних прав і свобод людини і громадянина в Україні: проблеми та перспективи. *Інформація і право*. 2015. № 2 (14). С. 20-25.

13. Бєлов Д.М., Бєлова М.В. Роль та місце інституту адвокатури в механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. №9. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/02/9.pdf>

14. Біліченко В. В. Забезпечення Національною поліцією України прав і свобод людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 40. Т. 1. С. 134–137.

15. Білоус О.В. Процесуальні гарантії дотримання прав людини і громадянина в діяльності органів судової влади. *ScienceRise: JuridicalScience*. 2019. № 2 (8). С. 34–38.

16. Бондарчук Н.В., Францен Ю.І. Теоретичні основи механізму захисту прав людини в системі публічного управління. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2025 № 1. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2025.1.8>.

17. Бортник С.М. Особливості регулювання використання штучного інтелекту у правоохоронній системі. Застосування інформаційних технологій у діяльності правоохоронних органів: матеріали круглого столу (м. Харків, 14 грудня 2021 р.) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ., Каф. кібербезпеки та ДАТА-технологій. Харків : ХНУВС, 2021. С. 28–31.

18. Бочарова Н. В. Роль суду ЄС в конституціоналізації правової

системи Європейського Союзу. *Право і суспільство*. 2018. № 4. С. 14–18.

19. Бочуляк Н.І. Роль адвокатури у механізмі захисту прав і свобод людини. *Вісник Національного університету Львівська політехніка*. 2019. №24. С.13-19.

20. Бригілевич І. Діяльність ЦНАП та оцінка якості надання адміністративних послуг: практичний посібник / Упоряд. І. Лепьошкін. Київ, 2017. 40 с.

21. Буряк М.В. Роль національної поліції в забезпеченні прав і свобод громадян на тимчасово окупованій території України. *Сучасна європейська поліцейстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України*. Харків, 2019. С.67-69.

22. Буткевич О. Застосування практики та виконання Україною рішень Європейського Суду з прав людини. Лабораторія законодавчих ініціатив. Листопад. 2017. URL: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Propozicii_Politiki_ECHR.pdf

23. Васільєва Л.М. Механізм захисту прав і свобод людини: європейський досвід. *Економічний журнал Одеського політехнічного університету*. 2024. № 4(30). С.25-32.

24. Васільєва Л.М. Місце і роль Національної поліції в організаційно-правовому механізмі захисту прав і свобод людини в Україні. *Економічні горизонти*. 2025. №1(30). С.103-110.

25. Васільєва Л.М., Пугач А.М. Формування і розвиток організаційно-правового механізму захисту інформаційних прав і свобод людини в Україні. *Теорія і практика державного управління*. 2024. №2(79). С. 9-27.

26. Веннікова В.В. Спори у сфері соціального забезпечення: шляхи попередження, сутність та методи вирішення у країнах Європейського Союзу. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. №19. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/09/18.pdf>

27. Владовська К., Морщук Т. Дотримання міжнародних стандартів

прав людини працівниками Національної поліції України. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2019. Вип. 4. С. 32–36.

28. Войтович П.П. Роль публічного управління у забезпеченні універсального захисту інформаційних прав громадян. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. 2024. № 2. С.30-35.

29. Войтович П.П. Становлення організаційно-правового механізму захисту інформаційних прав людини. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом*. 2024. Вип. 2(74). С. 32-37.

30. Волкова Ю.Ф., Пирого І.С. Право на використання технологій штучного інтелекту: нові виклики та загрози для людини. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. Випуск 84: частина 1. С. 138-143.

31. Головань В. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини в системі гарантій конституційних прав і свобод. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 2. С. 136–140

32. Голодник Ю. А. Механізм забезпечення захисту прав і свобод громадян в діяльності органів державної влади. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2023. №78. С.32-37.

33. Гололобова Є., Міна А. Цифрові права українців або Декларація цифрових прав людини. 2020. URL: <https://www.businesslaw.org.ua/digital-rights-t/> (дата звернення: 11.12.2024).

34. Горобець В.В. Громадянські ініціативи та їх роль у захисті прав людини під час війни в Україні. *Науковий журнал «Політикус»*. 2024. Випуск 5. С.19-23.

35. Гофман Ю.Б. Етичні основи правоохоронної діяльності : навчально-методичні рекомендації для студ. юридичного факультету. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2022. 36 с.

36. Гришко О.М. Механізм забезпечення прав людини в Україні.

Правове регулювання економіки. 2017. № 16. С.33-43.

37. Денисенко І. Д., Свистун І. Ю. Роль громадських організацій у розробці та реалізації соціальної політики в Україні за нових умов розвитку суспільства. *Сучасне суспільство*. 2019. Вип. 2 (19). С. 4–17.

38. Дзьобань О.П., Рубан О.О. Свобода й відповідальність як аксіологічні маркери трансформації інформаційного суспільства. *Інформація і право*. 2020. № 1(32). С. 9-21.

39. Діяльність організації – ZMINA. Центр прав людини. URL: <https://zmina.ua/activities/>

40. Дупай Я.М. Правова інформованість суспільства як необхідна умова функціонування правової системи *Часопис Київського університету права*. 2015. № 4. С. 53-56.

41. Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод. URL : <https://www.coe.int/uk/web/compass/the-european-convention-on-human-rights-and-its-protocols>

42. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ). URL: <https://www.echr.coe.int/home>

43. Єгорова В.С. Захист прав людини в контексті євроінтеграції – основні аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 4. (2024). – С.76-78.

44. Єдаменко Є.А. Особливості забезпечення захисту прав та інтересів людини в Україні в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №6. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2023/14.pdf.

45. Єльнікова М.О. Удосконалення механізму реалізації та захисту прав людини в Україні. *Проблеми законності*. 2015. Вип.129. С. 76-83.

46. Єсімов С.С. Особливості правового режиму інформаційних систем з обробки персональних даних. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 145-156.

47. Єсімов С.С. Правовий статус громадян у контексті адміністративної діяльності Національної поліції. *Соціально-правові студії*.

2019. Вип. 4 (6). С. 25–30.

48. Жильнікова Н.Д. Реалізація прав людини і громадянина в контексті принципу верховенства права. Науково-практична інтернет конференція «Актуальна юриспруденція» (04.10.2011). URL:[http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=95%3A2011-10-05-04-30 24&catid=14%3A-2&Itemid=10&lang](http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=95%3A2011-10-05-04-30%24&catid=14%3A-2&Itemid=10&lang).

49. Жученко О.Д. Вплив сучасних інформаційних технологій на діяльність правоохоронних органів: основні тенденції та ризики. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. Випуск 86. С.59-65.

50. Заборовський В.В. Місце і роль адвокатури в механізмі здійснення правосуддя в Україні. *Конституційно-правові академічні студії*. 2017. № 2. С. 51–60.

51. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року: URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 11.12.2024).

52. Загуменна Ю.О. Основні напрямки забезпечення прав і свобод людини в діяльності органів внутрішніх справ України. *Форум права*. 2010. №4. С.376-382.

53. Зачек О.І., Дмитрик Ю.І., Сенік В.В. Роль штучного інтелекту в підвищенні ефективності правоохоронної діяльності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. № 3. 2023. С. 148–156.

54. Заяву в поліцію тепер можна подати онлайн на Мальті. *Закон і бізнес*. 2024. 13 серпня. URL: <https://zib.com.ua/ua/print/162668.html>

55. Золотар О.О. Інформаційна безпека людини: теорія і практика: монографія. Київ : ТОВ «Видавничий дім «АртЕк», 2018. 446 с.

56. Кавун А. Ю. Особливості конституційно-правового механізму захисту інформаційних прав громадян в умовах воєнного стану. *Часопис Київського університету права*. 2023. №1. С. 60-64.

57. Кант Іммануїл «До вічного миру». URL: <https://anthologyforthelazy.webnode.com.ua/l/immanujil-kant-do-vichnogo-miru/> .

58. Касяненко Я. В. Місце адвокатури у механізмі захисту прав людини і громадянина в Україні. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/3745/1/Kasjanenko.pdf>.

59. Кашпоров В. Судова система та реформа. URL: <https://www.razomforukraine.org/projects/policyreport/judiciary-system-and-reform/>

60. Кіцул Ю.С., Лиса Р.О. Функції органів публічної адміністрації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2015. Вип. 32. Том 3. С. 33-35.

61. Кельман М.С., Токарська А.С., Ярмол Л.В., Цебенко С.Б., Дутко А.О. Сучасні механізми захисту прав людини: колективна монографія. Львів: Галицька видавнича спілка, 2020. 220 с.

62. Клімушин П.С., Плаксюк А.Г. Використання біометричних даних у діяльності правоохоронних органів. Застосування інформаційних технологій у діяльності правоохоронних органів : матеріали наук.-практ. семінару, м. Харків, 18 грудня 2019 р. / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків. ХНУВС, 2019. С.36-42.

63. Книш В.В. Порівняльно-правовий аналіз конституційних механізмів захисту прав людини в Україні та Польщі. *Науково-інформаційний вісник. Право*. 2014. №9. С.121-128.

64. Книш С.В. Передумови запровадження інституту омбудсмена європейського союзу. Prerequisites Of Introducing Of Institute Ombudsman Of European Union. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. С. 183–187

65. Князькова Л.М. Захист соціальних прав громадян України на шляху до європейської інтеграції. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. №4. С. 163-170.

66. Коваленко В.В. Механізм захисту прав і свобод людини в

діяльності Національної поліції України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 1 (19). С. 81-87.

67. Ковалів М.В., Єсімов С.С., Сопільник Р.Л., Скриньковський Р.М. Гарантії прав людини та громадянина при забезпеченні інформаційної безпеки. *Traektoriâ Nauki Path of Science*. 2018. № 5. С.1008-1016.

68. Ковалюмнус Е.Л. Правовий механізм захисту трудових і соціальних прав суддів в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Київ, 2021. 246 с.

69. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України 06.07.2005 р. № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 35-36, № 37. Ст. 446

70. Кожевнікова А. Засоби захисту прав людини в умовах російсько-українського конфлікту. *Юридичний вісник*. 2020. № 2. С. 233-242. URL: http://www.yurvisnyk.in.ua/v2_2020/34.pdf

71. Козюбра М.І. Правовий закон: проблема критеріїв. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 2–3. С. 83–96.

72. Козюбра М.І. Права людини і верховенство права. *Право України*. 2010. № 2. С. 24–35.

73. Колесніченко В. Захист прав людини – найголовніша національна ідея України. *Українська правда*. 2012. URL: <http://blogs.pravda.com.ua/authors/kolesnichenko/4f3365b57204>

74. Колодій А.М., Олійник А.Ю. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні. К.: Право ва єдність, 2008. 350 с.

75. Коломоець Ю.О. Проблеми забезпечення прав і свобод людини в умовах цифровізації системи публічного управління. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2023. № 1. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2023.1.6>

76. Коломоець Ю.О. Сучасні проблеми забезпечення прав і свобод людини в системі публічного управління. *Наукові перспективи. Серія "Право"*. Київ. Вип. № 10(16), 2021. С. 108-117.

77. Коломоєць Ю. О. Забезпечення прав і свобод людини в системі публічного управління в умовах пандемії COVID-19. Публічне урядування. (1 (29), 66-73. 66 [https://doi.org/10.32689/2617-2224-2022-1\(29\)-9](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2022-1(29)-9)

78. Конституція України: Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>

79. Коржук А. «Електронний суд»: практичний досвід користувача. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/225650_elektronniy-sud-praktichniy-dosvd-koristuvacha.

80. Крижна В.В. Забезпечення прав і свобод людини як складова діяльності національної поліції України. Сучасна європейська поліцейстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України. Харків, 2019. С.146-147.

81. Криштанович С.В. Організаційно-правовий механізм забезпечення прав і свобод людини в Україні: сучасний стан та виклики. Суспільство та національні інтереси. 2026. № 1(21). С. 661-673 DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-1\(21\)-661-673](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-1(21)-661-673)

82. Криштанович С.В., Криштанович М.Ф. Трансформація організаційно-правових механізмів захисту прав людини в умовах європейської інтеграції України. Національні інтереси України. 2026. № 1(18). С. 1169-1180. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1793-1\(18\)](https://doi.org/10.52058/3041-1793-1(18))

83. Кузніченко О. В., Ільченко М. Конституційне право на освіту та його захист в умовах Євроінтеграції. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. №1. С. 28-35.

84. Лаврінович О.В. Державно-правовий механізм забезпечення конституційного права людини і громадянина на судовий захист та місце органів юстиції України у здійсненні правосуддя. URL: <http://www.minjust.gov.ua/0/9254>.

85. Лазарева М.Д. Стан забезпечення прав людини в Україні на сучасному етапі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. №1. С. 51-

53. URL:http://www.lsej.org.ua/1_2020/13.pdf/

86. Ларін С. Механізми державного управління захистом національних цінностей особистості в умовах глобалізаційного розвитку цифровізації. *Аспекти публічного управління*. 2024. №3. С. 14-21.

87. Литвиненко І.Л. Діяльність органів місцевого самоврядування по забезпеченню конституційних прав та свобод людини і громадянина: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.02 – конституційне право. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2002. 234 с.

88. Львова Є. О. Розвиток правових механізмів забезпечення і захисту прав та свобод людини і громадянина в екстремальних умовах глобалізації. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2016. № 1(33). С. 77-82.

89. Мальцевич М. Тип правового регулювання як фактор реалізації конституційних культурних прав і свобод людини та громадянина. *Віче*. 2011. №24. URL : <http://www.viche.info/journal/2889/>.

90. Маринів І.І., Мохончук П.С. Захист прав людини в європейському союзі. *Право та інноваційне суспільство*. 1. (2019). С.66-72.

91. Маринушкін А.Г. Проблеми реалізації механізмів забезпечення контролю в системі публічної влади. *Проблеми сучасних трансформацій*. Серія: право, публічне управління та адміністрування. 2024. №12. URL:<https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2024-12-02-02/2024-12-02-02>

92. Маркович Х.М. Адвокатура України як механізм захисту прав людини та громадянина: теоретико-правовий ракурс. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. №1. С.47-45.

93. Мартинюк О.Г. Особливості захисту прав і свобод людини в умовах воєнного стану. *Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення: збірник тез Науково-практичного круглого столу, присвяченого 74-й річниці проголошення Загальної декларації прав людини (м. Хмельницький, 9 грудня 2022 року)*. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С.123-126.

94. Мартинюк Я. Значення європейської системи захисту прав людини для українського суспільства. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. №4. С.292-298.

95. Матвієнко Є.І., Анісімов Д.О. Актуальні питання застосування інформаційних технологій в правоохоронних органах. Застосування інформаційних технологій у діяльності правоохоронних органів : матеріали наук.-практ. семінару, м. Харків, 18 грудня 2019 р. / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків. ХНУВС, 2019. С.53-55.

96. Матяш В.М., Роговенко О.В. Національна поліція України в механізмі забезпечення конституційних прав і свобод громадян. *Молодий вчений*. 2022. № 10 (110). С. 22-26.

97. Матяшова М. В. Ефективність механізму забезпечення прав людини згідно з Конвенцією про захист прав і основоположних свобод людини. *Наукові записки. Юридичні науки*. 2015. Том 168. С.98-100.

98. Мельник О.Г. Механізм захисту фундаментальних прав людини у європейському союзі: нормативні та правові гарантії забезпечення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №4. С.40-44.

99. Мельниченко Б.Б. Зміст та структура адміністративно-правового забезпечення публічного управління. 2020. С. 122-133. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2020/may/21473/20.pdf>.

100. Мельничук С. М. Механізм захисту прав людини і громадянина: проблеми функціонування. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е.О. Дідоренка*. 2023. №4. С. 24-34.

101. Міщенко А.В. Конституційно-правове регулювання обмеження соціально-економічних прав людини: Європейський досвід та його значення для України : дис. ... док. філософії : спеціальність Право. Київ, 2022. 266 с.

102. Мотиль І.І. Механізм захисту прав і свобод людини Національною поліцією України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Випуск 1(16) том 4. С.148-152.

103. На розгляді ЄСПЛ перебуває 8000 заяв проти України. URL:

https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3869566-na-rozgladi-espl-perebuvaе-8000-zaav-proti-ukraini.html?utm_source=chatgpt.com

104. Негодченко О.В. Організаційно-правові засади діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини. Дніпропетровськ : Вид-во ДДУВС, 2003. 444 с.

105. Негодченко О.В. Забезпечення прав і свобод людини органами внутрішніх справ України : монографія. Дніпропетровськ : Поліграфіст, 2002. 414 с.

106. Негодченко О.В. Забезпечення прав і свобод людини органами внутрішніх справ: організаційно-правові засади: автореф. дис. ... док. юрид. наук. Харків, 2004. 36 с.

107. Недибалюк В.Д. Особливості механізму реалізації права людини на повагу до її гідності. *Часопис Київського університету Права*. 2012. № 3. С. 131–135

108. Недержавні організації в Україні та їх взаєностосунки з органами влади. Онлайн-бібліотека Харківської правозахисної групи. URL:<https://library.khpg.org/index.php?id=1084631241>

109. Обловацька Н.О. Незалежність адвокатури: теоретичні аспекти. *Право.ua*. 2021. № 1. С.46-49.

110. Обушко В.В. Обмеження прав людини і громадянина в умовах введення воєнного стану в Україні. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти: матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. м. Дніпро. 15 березня 2019 р. Дніпро: ДДУВС. 2019. С. 59 -60.

111. Олійник А. Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини : монографія. К. : Центр навчальної літера тури, 2008. 472 с.

112. Оніщенко Н.М. Сучасний гендерний контекст: новели, перспективи, дискусії. *Часопис Київського університету права*. 2020. №3. С. 22-26.

113. Оніщик Ю. Органи місцевого самоврядування як суб'єкти

надання адміністративних послуг. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2018. №. С. 62-64.

114. Опольська Н. М. Механізм забезпечення прав та свобод людини у динамічному вимірі. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. С. 191-195. URL: <http://socrates.vsau.org/repository/card.php?lang=en&id=20464>

115. Останній індекс верховенства права вказує на продовження боротьби з корупцією в Україні та сильні сторони громадянського суспільства. URL: <https://engage.org.ua/latest-rule-of-law-index-highlights-ukraine-s-struggle-with-corruption-strengths-of-civil-society/>

116. Офіційний вебпортал Національної поліції України. URL: <https://www.npu.gov.ua/>

117. Офіційний вебпортал Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/

118. Офіційний сайт Національної асоціації адвокатів України. URL: <https://unba.org.ua/news/8621-v-ukraini-47-tisyach-aktivnih-advokativ.html>

119. Охотнікова О.М., Арбич Я.О. Публічне адміністрування як запорука забезпечення прав і свобод людини в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2020. №4 С.174-177.

120. Пайда Ю. Особливості структури механізму захисту прав та свобод людини в Україні. *Юридичні науки*. 2019. №4(111). С.45-48.

121. Пильгун Н.В., Рощук М.В. Реалізація принципу верховенства права як необхідна умова побудови правової держави. *Юридичний вісник: Повітряне і космічне право*. 2012. № 4. С. 30–35.

122. Пильгун Н.В., Рощук М.В. Проблеми реалізації та захисту прав і свобод людини і громадянина в контексті функціонування принципу верховенства права в Україні. *Науковий вісник Ужгород. нац. ун-ту*. 2014. Вип. 26. С. 40–43.

123. Права людини та їх захист. URL: http://just-mykolaiv.gov.ua/prava_ljudini_ta_jih_zahist

124. Правове регулювання та економічні свободи і права : монографія

/ за ред. проф. Михайла Савчина. Ужгород : Видавництво «РІК-У», 2020. 224 с.

125. Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні / За ред. Н.М. Оніщенко, О.В. Зайчук. К. : Видавництво «Юридична думка», 2007. С. 185.

126. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон від 05.07.2012. № 5076-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 27. Ст. 282.

127. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>

128. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>

129. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

130. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квітня 2014 року № 1207-VII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18?lang=uk#Text>

131. Про звернення громадян : Закон від 02.10.1996 № 393/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 47. Ст. 256.

132. Про Конституційний Суд України : Закон від 13.07.2017 № 2136-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 35. Ст. 376.

133. Про Національну поліцію : Закон від 02 липня 2015 року № 580-VIII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 15.12.2024).

134. Про Національну стратегію у сфері прав людини : Указ президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text>

135. Про правові колізії в застосуванні фундаментальних прав і

свобод говорили на міжнародній конференції. URL:
<https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1682575/>

136. Про прокуратуру : Закон від 14.10.2014 № 1697-VII. Відомості Верховної Ради України. 2015 р. № 2-3. Ст. 12.

137. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України N 280/97-ВР від 27.05.1997 р. URL:<https://ips.ligazakon.net/document/Z970280>

138. Про судоустрій і статус суддів : Закон від 02.06.2016 № 1402-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 31. Ст. 545.

139. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон від 23.12.1997 № 776/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 20. Ст. 99.

140. Процик І. С., Кара Н. І. Проблеми підвищення якості соціальних послуг у процесі поглиблення міжнародної співпраці вітчизняних та польських підприємств. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку*. 2021. № 2 (6). С. 240–247.

141. Пряміцин В.Ю., Володько М.М. Захист права на вищу освіту. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. №1. С.27-30.

142. Пряміцин В.Ю., Лисих О.Ф. Самозахист прав здобувачів вищої освіти як основа реалізації права на вищу освіту. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Том 1. Вип. 49. С. 36-40.

143. Публічне управління в умовах інституційних змін: колективна монографія / за наук. ред. Р. В. Войтович, П. В. Ворони. Київ, 2018. 475 с.

144. Радзівська В. Щодо правового визначення поняття «механізм забезпечення прав і свобод людини та громадянина». *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. №3. С. 149–152.

145. Реньов Є.В. Верховний комісар ООН з прав людини у системі правозахисту. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №4. С. 728-730. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2023/176.pdf

146. Річний звіт системи безоплатної правничої допомоги у 2023 р. URL: <https://legallaid.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/zvit-systemy-bpd-2023->

2.pdf

147. Річний Звіт УГСПЛ за 2023 рік за заг. редакцією О. Павліченка. Київ: Українська Гельсінська спілка з прав людини, 2023. 46 с.

148. Роль ЄСПЛ у забезпеченні належного та ефективного механізму захисту прав людини в Україні. Юридична газета online. Серпень. (2019). URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/sudovapraktika/rol-espl-u-zabezpechenni-nalezhnogo-ta-efektivnogo-mehanizmu-zahistu-prav-lyudini-v-ukrayini.html>

149. Романенко В.В. Україні щорічно зменшується кількість нових адвокатів: скільки їх у реєстрі. URL: <https://dengi.ua/ua/career/9749757-v-ukraine-ezhegodno-umenshaetsya-kolichestvo-novykh-advokatov-skolko-ikh-v-reestre>

150. Романова А. А. Система забезпечення прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Форум права*. 2012. №2. С. 599-602.

151. Савенко М. Конституційний Суд і омбудсмен у державному механізмі захисту прав та свобод людини і громадянина. *Вісник Конституційного Суду України*. 2000. № 1. С. 68–83.

152. Санжара О.О. Функціональне призначення адміністративно правового механізму реалізації прав і свобод громадян в сфері місцевого самоврядування. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2019. № 1. С. 143-147.

153. Санжара О.О. Адміністративно-правовий механізм реалізації прав і свобод громадян в сфері місцевого самоврядування: поняття та елементний склад. *Право та державне управління*. 2019. № 3 Т. 1. С. 259-264.

154. Світличний О.П. Судовий захист іноземців та осіб без громадянства. *Київський часопис права*. 2021. № 4. С. 205–210

155. Семенишин М.О. Механізм захисту прав і свобод людини в діяльності Національної поліції України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 2. С. 143–146.

156. Сидорчук Ю. М. Механізми захисту прав людини та громадянина :

сутність і перспективи розвитку в Україні. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2013. Вип. 682. С. 33-35.

157. Сіренко В. Сучасний стан реалізації основних прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Право України*. 2009. №4. С. 22–28.

158. Січкач В. О. Використання досвіду поліції зарубіжних країн в діяльності міліції України по забезпеченню прав та свобод людини (організаційно-правовий аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07; Нац. ун-т ДПС України. Ірпінь, 2007. 20 с.

159. Скакун О.Ф. Теорія права і держави: підруч. Вид. 4-те, допов. і перероб. К.: Правова єдність: Алерта, 2014. 524 с.

160. Скрипнюк О. Правове забезпечення прав і свобод людини та громадянина в процесі реалізації державного управління. *Право України*. 2007. № 4. С. 3-4.

161. Старуха Б.І. Роль органів внутрішніх справ у забезпеченні прав, свобод та обов'язків людини і громадянина. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип.30. С.48-51.

162. Сурай І., Книш В. Забезпечення захисту прав і свобод людини в Україні: інституційний аспект. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2023. № 4. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/1395>

163. Сурай І.Г. Діяльність Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини щодо виконання рішень європейського суду з прав людини: зарубіжний досвід. Наукові перспективи. 2023. № 4(34). с. 162-173

164. Сурай І.Г., Книш В. Інституційно-правові основи представництва України в Європейському суді з прав людини. Інвестиції: практика та досвід. 2023. № 8. С. 193-198

165. Сущенко В. М. Проблеми реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2012. Т. 129. С. 28–32.

166. Танько А.В. Забезпечення прав і свобод людини в контексті

встановлення змісту адміністративно-правового статусу органів національної поліції України. *Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України*. Харків. 2020. С. 47-50.

167. Теорія держави і права : академічний курс: підручник. / [О.В. Зайчук, А.П. Заєць, В.С. Журавський та ін.; відп. ред. О.В. Зайчук]; М-во освіти і науки України. 2-е вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2008. 685 с.

168. Теплюк М., Ющик О. До проблеми якості закону України як джерела права. *Право України*. 2017. № 6. С. 17–26.

169. Ткачук Н. І. Правовий механізм захисту інформаційних прав та свобод людини і громадянина в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 49. Т. 2. С. 82-85.

170. Токарев Г. Збройний конфлікт на сході України в аспекті дотримання прав людини. *Інформаційний портал Харківської правозахисної групи*. 2014. URL: <http://www.khpg.org/pda/index.php?id=1414750772>.

171. Турянський Ю. І. Роль держави у сфері прав людини в сучасному глобалізованому суспільстві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2019. № 41. С. 29–32.

172. Українці активніше захищають свої права: результати опитування. Профспілка працівників освіти і науки України: офіційний сайт. URL: <https://pon.org.ua/novyny/8390-ukrayinc-aktivnshe-zahischayut-svoyi-prava-rezultati-opituvannya.html>

173. Україна покращила свої позиції в Індексі свободи людини за 2023 рік - Brand Ukraine. URL: <https://brandukraine.org.ua/uk/news/ukraine-in-human-freedom-index-2023>

174. Філіпська Н.О. Роль недержавних громадських об'єднань у захисті прав осіб з обмеженими можливостями в Україні під час війни. *Право і безпека*. 2022. №4. С.69-80.

175. Францен Ю.І. Організаційно-правові засади захисту прав і свобод людини в Україні: сучасний стан та перспективи. Державне управління:

удосконалення та розвиток. 2025. № 9. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2156.2025.9.27%20>

176. Францен Ю.І. Розвиток інституційно-правових засад функціонування суб'єктів публічного управління у сфері захисту прав і свобод людини. Національні інтереси України. 2025. № 12(17). С.1475-1484 DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-12\(17\)-1475-1484](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-12(17)-1475-1484)

177. Францен Ю.І. Теоретичні основи механізму захисту прав і свобод людини в Україні. Актуальні проблеми економіки, управління та маркетингу в аграрному бізнесі: Матеріали II міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, м. Дніпро, 05-06 жовтня 2023 р. ДНІПРО, ДДАЕУ, 2023. С. 337-339

178. Францен Ю.І. Реалізація механізму захисту прав і свобод людини в Україні: Соціально-економічний розвиток і безпека України: стан та перспективи: матеріали міжвузівської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих вчених, м. Львів, 22.03.2024 р.

179. Францен Ю.І. Механізми захисту прав і свобод людини в аграрному секторі України: сучасні виклики та перспективи розвитку. Актуальні проблеми економіки, управління та маркетингу в аграрному бізнесі: матеріали III Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, м. Дніпро, 03-04 жовтня 2024 р. Дніпро, ДДАЕУ, 2024. С. 245-246

180. Францен Ю.І. Класифікація прав і свобод громадян, що реалізуються у публічному управлінні. Розвиток форм і методів сучасного менеджменту в умовах глобалізації: Матеріали 12-ї Всеукраїнської наук.-практ. конф. – Дніпро, 8-9.11.2024: тези доповідей. – Дніпро: Поліграфічний відділ ДДАЕУ, 2024. – С. 127-128

181. Францен Ю. Удосконалення організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини. Розвиток форм і методів сучасного менеджменту в умовах глобалізації: Матеріали 13-ї Всеукраїнської наук.-практ. конф. – Дніпро, 8-9.11.2025: тези доповідей. – Дніпро: Поліграфічний відділ ДДАЕУ, 2025. С. 196-198

182. Фурашев В.М., Солончук І.В. Інформаційне право: інформаційне судочинство. Право та державне управління. 2019. № 3 (36). С. 241-251.

183. Хольвінська О.Я. Місце і роль поліції у механізмі забезпечення права людини і громадянина в Україні. URL:<https://science.lpnu.ua/sites/journal-paper/2017/aug/vnulpurn201684570.pdf>

184. Цивільний кодекс України : Закон від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40. Ст. 356.

185. Циганенко А.А. Організаційно-правовий механізм забезпечення прав і свобод людини і громадянина в діяльності Національної поліції України. *Наукові записки*. Серія: Право. 2019. Вип.7. С.132-137.

186. Чорна С. Роль судової влади в конституційно-правовому механізмі захисту прав і свобод людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 8. С. 186-190. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/8/31.pdf>

187. Шуміло І.А. Міжнародна система захисту прав людини : навчальний посібник. Київ: ФОП Голембовська О.О. 2018. 168 с.

188. Що українці знають та думають про права людини: оцінка змін (2016–2023). URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/shcho-ukrayintsi-znayut-ta-dumayut-pro-prava-lyudyny-otsinka-zmin-2016-2023>

189. Щорічна доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році. URL: https://ombudsman.gov.ua/report-2023/?utm_source=chatgpt.com

190. Які права та цінності найголовніші для українців під час війни: результати дослідження. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3889114-aki-prava-ta-cinnosti-najgolovnis-dla-ukrainciv-pid-cas-vijni-rezultati-doslidzenna.html>

191. Яремчук В. Д. Право на освіту в системі прав людини. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану: матеріали наукового семінару, 23 червня 2022 рік. Львів: ЛьвДУВС, 2022. С. 299-302.

192. Яремчук В.Д. Історія політичних і правових вчень: схеми, дефініції, джерела та персоналії : навч. посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 380 с.

193. Bondarchuk-Ladna O., Puzyrna N., Dzeveliuk A., Berestovskyi I., Francen Yu. Cooperation of Governmental Institutions and Advocacy Associations Within the Framework Of The Fundamental Freedoms: Conceptual Perspective. *Journal of Law and Political Science*. 2025. Vol. 47. P. 229-254
<https://drive.google.com/file/d/14AodkBgrtwfze6EAAOXladdr2y3E3rBSZ/view>

194. Charter Of Fundamental Rights Of The European Union. (2016). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/txt/?uri=celex:12016p/txt>.

195. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms Rome, 4.XI.1950. Council of Europe / https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf

196. Henckaerts J. The Protection of Human Rights in the European Union: Overview and Bibliography. *International Journal of Legal Information*, 22 (3), 228–251. DOI: 10.1017/S0731126500024938

197. High Commissioner for the promotion and protection of all human rights: resolution. UN General Assembly. 20 December 1993, A/RES/48/141. UN Digital Library. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/180226>

198. Sangara O.O. Modern directions of research of administrative and legal mechanism of realization of citizens 'rights and freedoms in the field of local government. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 3. P. 130-139.

199. Ukraine Ranks 88 out of 142 in the World Justice Project Rule of Law Index. URL: https://worldjusticeproject.Ukraine_2.pdf?utm_source=chatgpt.com

200. Vienna Declaration and Programme of Action (World Conference on Human Rights): note. UN Secretariat. 12 July 1993, A/CONF.157/23. UN Digital Library. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/180226>

201. Zavorotchenko T. The influence of public administration on the rights and freedoms of citizens of Ukraine. *The Paradigm of Innovative Development in the Conditions of Permanent Crisis: Collective monograph* / edited by Carmen

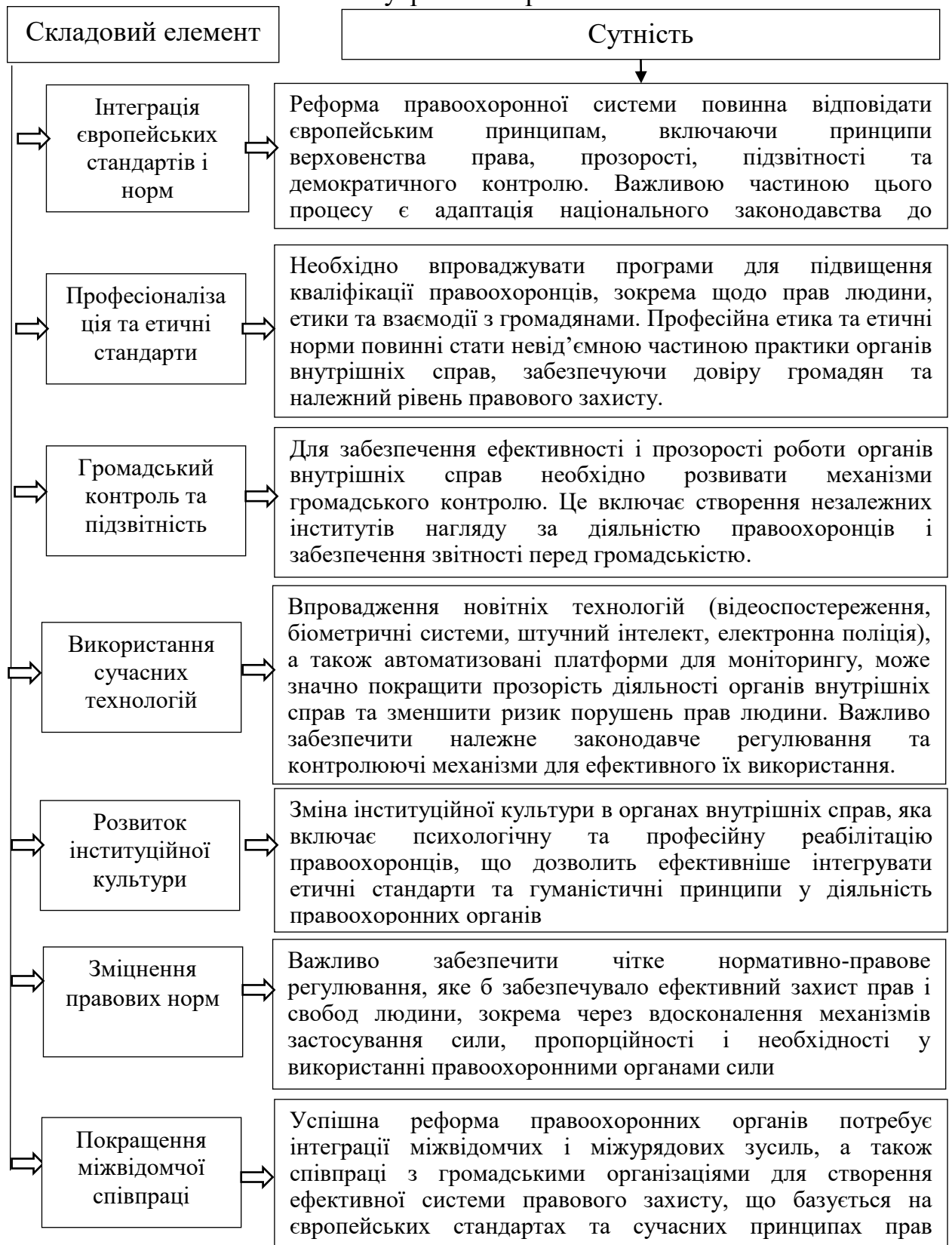
Jambrino Maldonado, Grygoriy Starchenko, Tetiana Stroiko. Universidad de M3laga. M3laga - Chernihiv : REICST, 2024. P. 199-211.

ДОДАТКИ

Методичні підходи до оцінки ефективності механізму захисту прав і свобод людини

Комплексний підхід до формування та вдосконалення організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в діяльності органів внутрішніх справ

Міністерство освіти і науки України
 ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
 49009, м. Дніпро, вул. Сергія Сфремова 25,
 тел. (056) 744-81-32, факс (056) 744-08-67, 744-53-03
 E-mail: info@dsau.dp.ua Web: www.dsau.dp.ua Код ЄДРПОУ 00493675

04.12.15 № 44-11-1100

На № _____ від _____

019140

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Францена Юрія Ігоровича
 на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань
 28 Публічне управління та адміністрування за спеціальністю
 281 Публічне управління та адміністрування

Результати дисертаційного дослідження Францена Юрія Ігоровича на тему «Удосконалення організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в Україні», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії за галуззю знань 28 «Публічне управління та адміністрування» спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування», були впроваджені в освітню діяльність Дніпровського державного аграрно-економічного університету.

У процесі реалізації результатів дослідження розроблено методичний підхід до оцінки ефективності організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в Україні, який ґрунтується на інтеграції правового, соціологічного, моніторингового, міжнародного підходів, а також підходу, побудованого на використанні індикаторів ефективності. Результати дослідження використано під час підготовки навчально-методичних матеріалів для викладання навчальних дисциплін «Демократичні процеси в українському суспільстві», «Сучасні парадигми розвитку публічного управління».

Впровадження результатів дисертаційного дослідження Францена Ю.І. в освітній процес Дніпровського державного аграрно-економічного університету сприяло підвищенню якості підготовки здобувачів вищої освіти та вдосконаленню змісту навчальних дисциплін.

Перший проректор –
 проректор з навчальної роботи

Дмитро ОНОІРІЄНКО

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

вул. 68 Десантників, буд. 10, м. Миколаїв, 54003, Україна
Тел/факс: +38 (0512) 500-333, 500-069 E-mail: rector@chnu.edu.ua <https://chnu.edu.ua>

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
аспіранта Дніпровського державного аграрно-економічного університету
Францена Юрія Ігоровича на тему
«Удосконалення організаційно-правового механізму захисту прав і свобод
людини в Україні» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за
спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування»
(галузь знань 28 «Публічне управління та адміністрування»).

Теоретичні положення, які обґрунтовано в дисертаційній роботі, впроваджені в навчальний процес у ході підготовки фахівців за освітньо-кваліфікаційними рівнями «бакалавр» та «магістр» за напрямом «Публічне управління та адміністрування» денної та заочної форми навчання при викладанні навчальних дисциплін «Публічна служба», «Правові засади публічного управління», «Публічна політика та врядування», «Вступ до спеціальності» у Чорноморському національному університеті імені Петра Могили.

Проректор
з наукової роботи

Роман ДІНЖОС

АДВОКАТСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ «БАСТІОН ПРАВА»

Україна, 49000, Дніпропетровська обл., місто Дніпро, вул. Робоча, буд. 82, офіс 7.

Email: info@bastionlawyers.com.ua

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Францена Юрія Ігоровича
на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань
28 Публічне управління та адміністрування за спеціальністю
281 Публічне управління та адміністрування

Результати дисертаційного дослідження Францена Юрія Ігоровича на тему «Удосконалення організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини в Україні», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії за галуззю знань 28 «Публічне управління та адміністрування» спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування», мають практичне значення та використані у діяльності адвокатського об'єднання «Бастіон права».

У процесі використання результатів дослідження застосовуються запропоновані автором методичні підходи до оцінки ефективності організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини, що дозволяють здійснювати комплексний аналіз діяльності суб'єктів публічного управління та недержавних правозахисних інституцій.

Практична цінність отриманих результатів полягає у можливості їх застосування під час здійснення правозахисної діяльності адвокатського об'єднання «Бастіон права», зокрема при підготовці правових позицій у справах щодо захисту прав і свобод людини, аналізі ефективності національних засобів правового захисту, обґрунтуванні звернень до міжнародних правозахисних інституцій, а також у процесі правового консультування клієнтів з питань дотримання конституційних прав і свобод.

Використання результатів дисертаційного дослідження сприяє підвищенню якості правової допомоги, удосконаленню підходів до захисту прав і свобод людини, а також формуванню комплексного бачення організаційно-правових механізмів у сфері правозахисної діяльності.

"05" грудня 2025 р.

Заступник керуючого партнера
АО «БАСТІОН ПРАВА»

Артем АМЕЛЬЧЕНКО